

RAAP-RAPPORT 1459

**Naar een realistische en duurzame
omgang met het archeologisch erfgoed
in de gemeente Hillegom**

Samenwerking Bollengemeenten
Hillegom | Noordwijkerhout | Lisse

RAAP-RAPPORT 1459

Naar een realistische en duurzame omgang met het archeologisch erfgoed in de gemeente Hillegom

Deel I - Nota Archeologie gemeente Hillegom

**Deel II - Archeologische beleidskaart van de
gemeente Hillegom**

Samenwerking Bollengemeenten
Hillegom | Noordwijkerhout | Lisse

drs. I.A. Schute

mei 2007

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Hillegom

Titel: Naar een realistische en duurzame omgang met het archeologisch erfgoed in de gemeente Hillegom; Deel I: Nota Archeologie Gemeente Hillegom; Deel II: Archeologische beleidskaart van de gemeente Hillegom

Status: eindversie

Datum: mei 2007

Auteur: *drs. I.A. Schute*

Projectcode: HIVV

Bestandsnaam: RA1459-HIVV.qxd

Projectleider: drs. I.A. Schute

Projectmedewerker: drs. D.E.A. Schiltmans

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: niet van toepassing

Autorisatie: drs. E. Heunks

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 0294-491500

Leeuwendeldseweg 5b

telefax: 0294-491519

1382 LV Weesp

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 5069

1380 GB Weesp

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2007

RAAP Archeologisch adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

RAAP-RAPPORT 1459

Naar een realistische en duurzame omgang met het archeologisch erfgoed in de gemeente Hillegom

Deel I: Nota Archeologie gemeente Hillegom

Samenvatting van de actiepunten en aanbevelingen

- > Deze nota dient een eerste aanzet te geven voor het formuleren van het gemeentelijk archeologisch beleid, en te inventariseren wat er in deze 'overgangsfase' door de gemeente Hillegom op het gebied van de archeologische monumentenzorg geregeld dient te worden, uitgaande van de aanstaande wettelijke verplichting hiertoe.
- > Deel II van dit document betreft (de toelichting op) de gemeentelijke archeologische beleidskaart, die de op lokale schaal minder nauwkeurige CHS als instrument in de ruimtelijke planafweging dient te vervangen.
- > Belangrijke aandachtspunten voor de gemeente:
 - Provinciale Staten kunnen gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aanwijzen als archeologische attentiegebieden. De consequentie kan zijn dat de provincie 'onverwachts' een onderzoeksverplichting oplegt aan delen van de gemeente. Dit is nog niet gebeurd;
 - Uitgangspunt in de nieuwe Monumentenwet blijft dat opgravingen in beginsel verboden zijn. In voorkomende gevallen waar behoud in situ niet mogelijk is, kan vergunning worden verleend voor het (laten) doen van opgravingen (in feite daarmee noodonderzoek). Dergelijk onderzoek wordt door gekwalificeerde uitvoerders gedaan. De praktijk is, en zal waarschijnlijk blijven, dat dit in Hillegom enkele malen per jaar het geval zal zijn.
- > **Actiepunten voor de gemeente:**
 - De gemeente dient bij (op)nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening te houden met de in de grond aanwezige en te verwachten archeologische waarden (artikel 38, lid 1 uit de Wet op de Archeologische Monumentenzorg). Voor de gemeente Hillegom impliceert dit de opname van de op de gemeentelijke archeologische beleidskaart aangegeven Archeologisch Waardevolle (Verwachtings)Gebieden als dubbelbestemming in bestemmingsplannen;
 - Aan het verlenen van bouw- en aanlegvergunningen kan de eis gekoppeld worden dat het overleggen van een archeologisch onderzoeksrapport noodzakelijk is (artikel 40 van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en artikel 56 van de Woningwet). Aan de vergunningen kunnen voorschriften gekoppeld zijn. In veel gevallen zal dit in Hillegom het geval zijn. In welke geval welke voorschriften gelden en wanneer onderzoek gedaan moet worden, kan bepaald worden door middel van de gemeentelijke beleidskaart;
 - De gemeente krijgt er een aantal uitvoerende taken bij: het archeologisch onderzoeksproces dient ambtelijk gestuurd te worden, de onderzoeksrapporten

dienen te worden beoordeeld of de gemeente dient er zorg voor te dragen dat dit gebeurt. Verder kan het ten behoeve van de uitvoering van het archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn dat eerst Programma's van Eisen worden opgesteld. De gemeente dient deze door een senior-archeoloog (KNA-status) te laten beoordelen. Bovendien dient de gemeente zorg te dragen voor het nemen van selectiebesluiten (d.i. een uitspraak over de behoudenswaardigheid van archeologische vindplaatsen);

- Het (laten) opstellen van een archeologieverordening of het uitbreiden van de bestaande monumentenverordening met een archeologieparagraaf (op basis van de VNG-voorbeeldverordening);
- Archeologiefonds opzetten (is optioneel, of leges instellen);
- Het opzetten van een digitaal informatiesysteem of het koppelen van archeologische informatie - met name van de archeologische beleidskaart - aan bestaande systemen;
- Structureel een bedrag begroten voor de invulling van - in ieder geval - de minimaal wettelijk vereiste taken ten aanzien van de gemeente archeologische monumentenzorg.

> Adviezen aan de gemeente:

- Na een startperiode van bijvoorbeeld twee jaar kan geëvalueerd worden of een selectiebeleid een waardevolle toevoeging vormt in het Gemeentelijk Archeologiebeleid en derhalve opgesteld dient te worden.
- Interne analyse van de noodzaak tot verdergaande samenwerking op het terrein van de archeologie.
- Overwegen of een communicatie- of PR-beleid opgesteld dient te worden.
- Onder bepaalde voorwaarden kan voor omgespoten gronden en bepaalde typen ingrepen zoals kassenbouw een (gedeeltelijke) vrijstelling worden verleend. Het verdient aanbeveling de burger hier expliciet op te wijzen.
- De gemeente kan het laten opstellen van een cultuurhistorische waardenkaart en erfgoedplan of cultuurnota in overweging nemen. Het verdient aanbeveling dit met de gemeenten Noordwijkerhout en Lisse samen te doen.
- De gemeente moet overwegen een beleidsnota gemeentelijk archeologiebeleid Hillegom op te stellen waarin een visie en (middel)lange-termijn doelen worden geformuleerd. Verwachte kosten van een dergelijke nota bedragen € 15.000,-. (Hierbij moet wel gelet worden op de eventueel koppeling met, of uitbreiding tot, een cultuurnota.) Een dergelijk initiatief kan ook in gezamenlijkheid met de gemeenten Lisse en Noordwijkerhout gebeuren.

Inhoud

5	Samenvatting van de actiepunten en aanbevelingen
9	1 Doel van deze nota
12	2 Archeologie in de gemeente Hillegom
17	3 Wettelijk en beleidsmatig kader
	3.1 Inleiding
	3.2 Huidige wetgeving
	3.3 Herziening van de Monumentenwet (voorzien in 2007)
	3.4 Formulering van een gemeentelijk archeologisch beleid
23	4 Het toekomstig archeologiebeleid van de gemeente Hillegom
	4.1 Inleiding
	4.2 De nulsituatie
	4.3 Implementatie van de archeologie in de gemeentelijke Ruimtelijke Ordening
	4.4 Selectiebeleid
	4.5 Positionering van de AMZ binnen de gemeentelijke organisatie
	4.6 Publieksverantwoording en vergroten draagvlak
	4.7 Archeologie als inspiratie voor de ruimtelijke inrichting
	4.8 Naar een gemeentelijke 'Belvedere'?
	4.9 Ambitieniveaus op de (middel)lange termijn
41	5 Financiën en middelen
	5.1 Inleiding
	5.2 Algemene uitvoeringskosten voor de gemeente
43	Literatuurlijst
44	Gebruikte afkortingen
44	Verklarende woordenlijst
45	Overzicht van figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen
47	Bijlage 1: De cyclus van de Archeologische Monumentenzorg

- 53 Bijlage 2: De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de oude Monumentenwet 1988**
- 57 Bijlage 3: Voorbeeldvoorschriften**

1 Doel van deze nota

Als uitvloeisel van de ondertekening van het Verdrag van Malta in 1992 wordt de Monumentenwet 1988 herzien. De implementatie van de wet is voorzien in 2007. Dit heeft voor de Nederlandse gemeenten vergaande implicaties, met name ten aanzien van de zorg voor het archeologisch erfgoed. De afgelopen 15 jaar is op nationaal en provinciaal niveau beleid ontwikkeld om tot een zorgvuldige omgang met dit archeologisch erfgoed te komen. Behoud van archeologische waarden *in situ* bij ruimtelijke ontwikkelingen is daarbij het uitgangspunt. Voor gemeenten is daarbij een primaire verantwoordelijkheid toebedeeld in de uitvoering van dit beleid. Samenhangend met hun specifieke verantwoordelijkheid voor de inrichting van het grondgebied liggen op gemeentelijk niveau immers de meest praktische mogelijkheden om de kwaliteit van de leefomgeving te handhaven of te versterken. Het ontwikkelen van een eigen gemeentelijk archeologiebeleid is derhalve noodzakelijk.

> Deze nota dient een eerste aanzet te geven voor het formuleren van het gemeentelijk archeologisch beleid, en te inventariseren wat er in deze 'overgangsfase' door de gemeente Hillegom op het gebied van de archeologische monumentenzorg geregeld dient te worden, uitgaande van de aanstaande wettelijke verplichting hiertoe.

Kern van de wetswijziging is dat archeologie een grotere 'claim' op grond zal en kan leggen dan tot nu toe het geval is. Voor elke bodemingreep en alle inrichtingsplannen moet de noodzaak voor fysiek archeologisch onderzoek overwogen worden. Deze overweging vindt plaats op basis van zogenaamde beleidskaarten, zoals de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden¹ (IKAW; ROB, 2005) en de, in Zuid-Holland van de Nota Regels voor Ruimte (voorheen de Nota Planbeoordeling uit 2002) deel uitmakende, Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS; Provincie Zuid-Holland, 2002). De gemeente Hillegom heeft ervoor gekozen een kaart te maken die meer inzicht verschaft in het archeologisch potentieel dan de IKAW en CHS. Het detailniveau van deze kaarten is voor het gebruik op gemeentelijk niveau onvoldoende. Ze zijn daar in oorsprong dan ook niet voor gemaakt. Daarbij wil het geval dat in de gemeente Hillegom vrijwel het gehele grondgebied 'onderzoeksplichtig' is, in het licht van het vigerend provinciaal en nationaal archeologisch beleid. Dit houdt in dat de archeologie 'vanuit het niets' een zware wissel trekt op gemeentelijke middelen, met name bij vergunningsverleningsprocedures en het opstellen en herzien van bestemmingsplannen. Noch de IKAW noch de CHS houden rekening met de factor *bodemverstoring*, terwijl toch grote delen van de voor de (pre)historische mens aantrekkelijke duinen en strandwallen zijn vergraven en verstoord.

¹ In feite is in Zuid-Holland de IKAW opgenomen in de CHS en wordt daarom de facto niet gebruikt.

Daarnaast zijn de IKAW en CHS tweedimensionale modellen, en houden daarom ook geen rekening met de *diepte* van het eventuele voorkomen van archeologische waarden. De nu vervaardigde archeologische beleidskaart is specifiek gemaakt voor gebruik op een gemeentelijk niveau, en beoogt de onderlegger te vormen voor het in deze nota geformuleerde beleid. De kaart legt een fundament voor een integrale belangenafweging op een gemeentelijk niveau, redenerend vanuit een gemeentelijke visie, en niet vertrekkend vanuit het perspectief van een individueel plangebied.

> Deel II van dit document betreft (de toelichting op) de gemeentelijke archeologische beleidskaart, die de minder nauwkeurige CHS als instrument in de ruimtelijke planafweging dient te vervangen.

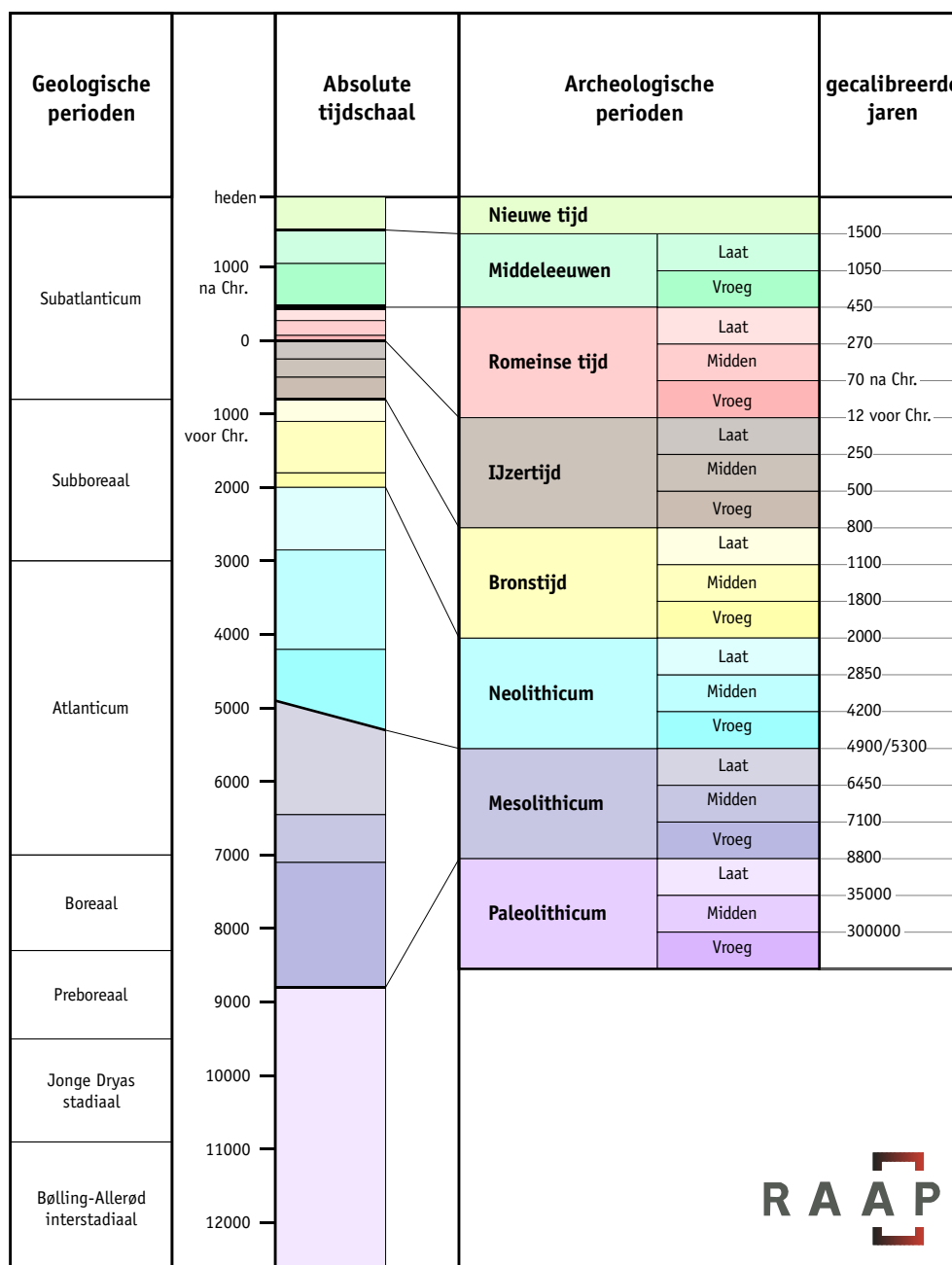
Opbouw van dit document

De nota en de kaart met de toelichting erop, vormen de twee delen van dit rapport, nu in één band samengevoegd. De tekst die de verantwoording vormt achter de keuzes en beslissingen die gemaakt zijn bij het opstellen van de archeologische vindplaats- en verwachtingskaart is voor een groot deel (geo)archeologisch-inhoudelijk van aard en is om die reden als deel II verschenen, herkenbaar aan de gele bladzijden achter in dit rapport.

De nota beperkt zich tot het formuleren van het wettelijk kader en beleidskader (hoofdstuk 3), een uitgebreid hoofdstuk over de integratie van de archeologie in het ruimtelijk beleid, het gebruik van de beleidskaart hierbij en een toelichting op de overige AMZ-instrumenten (hoofdstuk 4). De nota besluit met hoofdstuk 5: financiën en middelen. In hoofdstuk 2 wordt een korte beschrijving van de archeologie en het landschap van Hillegom gegeven. Dit hoofdstuk vormt daarmee de brug naar deel II 'Archeologische beleidskaart, gemeente Hillegom', zoals hierboven reeds gesteld een meer inhoudelijke verantwoording van, en toelichting op, de kaart. Voor de in dit rapport genoemde archeologische en geologische perioden wordt verwezen naar tabel 1.

Dankwoord

Dank is verschuldigd aan mevrouw S. Polle van de gemeente Hillegom voor het verzamelen en beschikbaar stellen van alle bij de gemeente aanwezige relevante informatie. Tenslotte willen wij op deze plaats het werk noemen van de heer J.J.J.M. Beenakker, die in deze streek veel archeologische en historische gegevens heeft verzameld, beschreven en gepubliceerd.

Tabel 1. Archeologische en geologische tijdschaal.

2 Archeologie in de gemeente Hillegom

Het dorpje Hillegom is zeer waarschijnlijk in de Vroege Middeleeuwen gesticht, maar de streek was al sinds lang daarvoor bewoond. Dit is gebleken uit diverse archeologische vondsten in Hillegom en omgeving. Vanaf de Late Steentijd (Laat-Neolithicum) rond 2850 voor Christus werd het gebied rondom Hillegom voor het eerst bewoond. Voor deze tijd werd het gebied waarschijnlijk slechts incidenteel bezocht tijdens de jacht en visserij.

De mensen vestigden zich op de strandwal. Deze locatiekeuze was weloverwogen. De strandwal zorgde voor droge voeten omdat deze hoger lag dan de rest van de omgeving. De zandgronden zorgden tevens voor een ideale ondergrond voor landbouw en veeteelt, de twee belangrijkste pijlers van de neolithische samenleving. Dankzij de landbouw en veeteelt was de neolithische bewoner van deze streek 'zeker' van een betrouwbare voedselbron en men kon tevens een voedselvoorraad opbouwen. Hierdoor groeide de samenleving, waardoor deze complexer werd en organisatorisch een structuur vereiste.

Landbouw en veeteelt werden aangevuld met jagen, vissen en het verzamelen van vruchten, zaden en bruikbare materialen. De kust met zijn brak- en zoutwatermilieu aan de ene zijde van de strandwal en het moeras met zijn zoetwatermilieu aan de andere zijde, waren op loopafstand. Hierdoor beschikte de prehistorische mens over een breed arsenaal aan exploitatiemogelijkheden.

Men woonde in kleine dorpen van enkele boerderijen. Een boerderij werd opgetrokken uit houten palen; de wanden bestonden uit vlechtwerk. Op de wanden werd leem aangebracht. Het dak werd bekleed met riet. Door intensieve bewoning van een gebied en het intensieve gebruik van de akkergronden ontstond net als vandaag de dag een bouwvoor. Tijdens archeologisch onderzoek is een dergelijk bewoningsniveau later te herkennen als een humeuze laag in de bodem waarin aardewerk, vuursteen en houtskool kan worden aangetroffen. Dit is bijvoorbeeld het geval op het terrein van Klein Leeuwenhorst in Noordwijkerhout. In Hillegom zijn slechts 2 losse vondsten gedaan die dateren uit het Laat-Neolithicum; deze vondsten betreffen een strijdhamer en een stenen bijl.

Rond 2000 voor Christus kreeg de toenmalige bewoner van de bollenstreek door handel en informatie-uitwisseling de kennis om brons te vervaardigen uit tin en koper. Tin en koper komen van nature niet voor in Nederland. Om deze reden bleef brons een zeldzaam materiaal, waardoor (vuur)steen, hout, bot en gewei de meest voor de hand liggende materialen bleven. Toch was brons niet onbekend voor de toenmalige 'Hillegommer'. Bij de Spoorzanderij zijn 2 bronzen naalden, een beitel, 2 sikkels en 6 armbanden gevonden.

De overgang van het Neolithicum naar de Bronstijd wordt eveneens gekenmerkt door het vervaardigen van een nieuw soort aardewerk, namelijk het zogenaamde wikkeldraad-aardewerk. Voor het bakken werd de pot omwikkeld met draad, deze liet een decoratieve indruk achter (zgn. wikkeldraadversiering). Naar mate de Bronstijd vorderde, werd het zogenoemde Hilversum-aardewerk het meest gangbare. Dit aardewerk is te herkennen aan de dubbelconische potvorm met een verdikte richel, een zogenaamde stafband, en versiering met vingertopindrukken en touwindrukken. Ook ging men in de loop van de Bronstijd (rond 1200 voor Christus) de medemens op een andere manier begraven. De grafheuveltraditie uit het Neolithicum wordt vervangen door begraving in urnen. De crematieresten werden in een urn gedaan, waarna deze in de grond werd ingegraven. In de meeste gevallen werden er grafgiften bijgezet. Hier overheen werden kleine heuvels opgeworpen, die omringd werden door een greppel. Deze heuvels lagen geclusterd in het landschap. In Warmond zijn 2 mogelijke grafheuvels aangetroffen; deze moeten nog nader worden onderzocht. In Noordwijk-Binnen heeft echter wel met zekerheid een nederzetting en akkerpercelen uit de Bronstijd gelegen. In 1997 zijn hier 2 huisplattengronden en eergetouwkassen afkomstig van een prehistorische ploeg aangetroffen tijdens een archeologische opgraving.

Rond 800 voor Christus vond wederom een omslag plaats, vanaf dan deed ijzer zijn intrede. De ijzersmeedkunst werd vooral toegepast voor het maken van gereedschappen en wapenening. Vuursteen raakt om deze reden dan ook steeds meer in onbruik. Bij het congrescentrum Leeuwenhorst in Noordwijkerhout zijn in het verleden scherven aangetroffen die vermoedelijk duiden op IJzertijdbewoning in de regio. Uit Hillegom zelf zijn slechts enkele fragmenten aardewerk bekend. Van deze in 1923 gedane vondsten is de context echter niet geheel duidelijk.

Rond 12 voor Christus kreeg het Romeinse Rijk steeds meer invloed in de Lage Landen. Grote delen van Nederland kwamen onder het gezag van Rome. De Rijn fungeerde als noordgrens van het toenmalige Romeinse Rijk. Dit betekende niet dat de Romeinse invloed op de samenleving en de levenswijze van de mensen ophield bij de Rijn. Geïmporteerd Romeins aardewerk, zoals Terra Sigillata is tot ver boven de Rijn bij archeologische opgravingen teruggevonden. Hillegom ligt ten noorden van de Rijn in het 'vrije Germanië', waar indertijd de Germaanse stam van de Caninefaten woonde. De Romeinse militaire kampementen van Katwijk, Valkenburg en Leiden lagen op een steenworp afstand. Door de handelscontacten met de mensen aan de andere kant van de rivier werden voorwerpen en nieuwe kennis uitgewisseld. In Hillegom zijn slechts enkele inheems-Romeinse scherven aangetroffen die waarschijnlijk tot 1 pot behoren. De scherven zijn opvallend genoeg teruggevonden op de locatie van het toenmalige veenmoeras.

Na de val van het Romeinse Rijk in 476 na Christus vond er een grote omslag plaats. De Romeinen trokken weg uit Nederland, waardoor binnen Nederland een volksverhuizing van verschillende stammen op gang kwam. De door de Romeinen ingevoerde markteconomie verdween, waardoor de mensen voor de voedselproductie weer op zichzelf waren aangewezen. Eveneens ontstond er een versnipperd bestuur door

lokale heersers wier macht volledig was gebaseerd op militaire kracht en materiële welstand. Door de 'onzekere' toekomst die hiermee gemoeid was, nam de bevolkingsgroei af. Pas vanaf de 8e eeuw werden de strandwallen weer meer en meer bewoond en nam de bevolking weer toe. Kleine groepen mensen stichtten kerkdorpen en bouwden hun houten huizen op de rand van de strandwal, op de overgang naar het drassige en moerassige achterland. Op die manier konden ze net als hun voorouders van verschillende landschappen met hun verschillende bronnen gebruik maken. De eerste karrensporen verschenen en verbonden de dorpen. De Herenweg (de tegenwoordige Leidsestraat, Hoofdstraat, Weeresteinstraat en Haarlemmerstraat) vormt op die manier een van de oudere in oorsprong vroeg-middeleeuwse wegen in het gebied. Hillegom werd waarschijnlijk gesticht op het punt waar de Hillegommerbeek de Herenweg kruiste. Het jaartal van de stichting van Hillegom is onbekend. Er zijn in de archeologie geen concrete aanwijzingen bekend dat het huidige dorp Hillegom in de Vroege Middeleeuwen reeds bestond. Wel kan een studie naar toponiemen uitkomst bieden. Hieruit is bekend dat namen met het achtervoegsel -heem (huis/dorp) of afgeleiden daarvan (-um, -em, -egem) duiden op een oorsprong tussen de vijfde en tiende eeuw. Op basis van meer uitgebreid naamkundig onderzoek wordt de oorsprong of stichtingsdatum van het huidige Hillegom met de nodige omzichtigheid in de 9e eeuw geplaatst (Beenakker, 1998).

In de 10e en 11e eeuw worden in steeds grotere mate mottes, kastelen en versterkte hoeven gerealiseerd. Deze duiden op een toenemende macht van al dan niet adellijke grootgrondbezitters die een overheersende positie innamen en hun grond verpachtten aan boeren. De bevolkingsgroei nam in de Bollenstreek voor het eerst sinds eeuwen weer toe. Het klimaat veranderde. Tezamen leidde dit tot de grootschalige ontginning van bosgebieden, heide en veen en werden de eerste duinen ten behoeve van de zandwinning afgegraven.

De eerste vermelding van het dorp Hillegom dateert uit de 13e eeuw. In 1248 schonk de Roomse koning, graaf Willem II, de kapel van Hillegom aan abt Lubbert II van de Abdij van Egmond. Het bestaan van een kapel betekent dat er kerkgangers waren en dus dat het dorp Hillegom een feit was.

In de 14e eeuw waren de bossen op de duinen en strandwallen door ontginning schaars geworden. Tevens werd een aantal nieuwe energie vragende industrieën opgericht, zoals bierbrouwerijen en steenbakkerijen. Hierdoor ontstond in Hillegom een structurele winning van turf die een goede vervanger van brandhout bleek. Er was veel werk in de veenwinning, waardoor veel veeboeren besloten om veenboer te worden (Beenakker, 1998).

De 15e en 16e eeuw zagen er somber uit voor Hillegom en omgeving. Mislukte graanoogsten, de Pest, de Reformatie, de Beeldenstorm en de Tachtigjarige Oorlog zorgden ervoor dat aan het eind van de 16e eeuw het regionaal belangrijk geworden Hillegom nog uit slechts 4 huizen bestond.

Vanaf de 17e eeuw krabbelde Hillegom er weer bovenop. Het inklinken (verlaging van het maaiveld) van het veen in het weidegebied zorgde voor toenemende wateroverlast. Hiervoor moest een oplossing gezocht worden. Om de weilanden heen werden kaden aangelegd waardoor de zo ontstane polders met kleine molens konden worden bemalen en drooggelegd. De Elsbroekerpolder, de Vosse- en Weerlanerpolder en de Oosteinderpolder zijn op deze manier ontstaan. In dezelfde periode werd de aanleg

van de Leidsche Trekvaart gerealiseerd. Met behulp van de trekschuit werd het vervoeren van goederen en overig verkeer sneller en makkelijker. De groente- en fruitteelt kwam tot bloei. Met name Mr. Jan Six, van oorsprong Amsterdams koopman, gaf hier een impuls aan door het afzanden grootser aan te pakken en de infrastructuur te verbeteren. Zelf verwierf Jan Six Het Hof (of 't Huys) van Hillegom, de plaats waar de 's Graven Rade al in de 14e eeuw voor haar vergaderingen en rechtspraak bijeen kwam (figuur 1). Dit Hof van Hillegom is tegenwoordig in gebruik als gemeentehuis.

Figuur 1. Het Raadhuis van Hillegom, ooit bezit van Mr. Jan Six.

Niet alleen Jan Six vestigde zich in de omgeving van Hillegom; talloze rijken en vooraanstaanden uit Haarlem en Amsterdam bewoonden buitenplaatsen en hadden landgoederen: Meer en Dorp, Lapinenbergh, Welgelegen, Duin en Weg, Treslong etc. Vele buitenplaatsen en landhuizen werden echter in de Napoleontische tijd (1795-1813) al weer verwoest of kwamen tot verval.

Vanaf de 19e eeuw maakte het telen van groente en fruit plaats voor de bollenteelt. Omdat de bollenteelt veel geld opbracht, werden de laatste buitenplaatsen gesloopt ten behoeve van teeltgrond. De gevolgen van de bollenteelt en ontzandingen waren vanuit archeologisch oogpunt desastreus. De reeds vanaf de prehistorie bewoonde duinen en strandwallen werden afgegraven. Enerzijds werd het zand gebruikt om dorpen en steden uit te kunnen breiden, om metselstenen te produceren, om spoorwegen en trambanen aan te kunnen leggen of bijvoorbeeld als ballast voor schepen, anderzijds leverden de ontzandingen een voor de bollenteelt geschikte bodem op. Hiervoor is namelijk een kalkrijke grond nodig; de top van een strandwal of een duin is door verweringsprocessen ontkalkt. Het afgraven van de duinen en strandwallen heeft ervoor gezorgd dat een groot deel van het archeologische erfgoed van de Bollenstreek verloren is gegaan. Dankzij de halsstarrigheid van de graaf van Lijnden, die weigerde zijn jachtgronden op te geven en zijn grond af te graven, is

het Keukenhofbos in Lisse tegenwoordig een van de weinige plaatsen in Nederland waar nog intacte Oude Duinen te vinden zijn (figuur 2). In dit soort gebieden is de kans dan ook groot archeologische resten aan te treffen. Een dergelijk (deels) intact landschap is in Hillegom op een aantal kleinere plaatsen te vinden: in een kleine zone in het noorden van de gemeente, ter hoogte van 'De Geestgronden', onder een aantal oude wegen zoals de Veenenburgerlaan en de Derde Loosterweg en in (of liever *onder*) de historische dorpskern van Hillegom.

Figuur 2. Een laatste stukje Oud Duin op de strandwal van Hillegom-Lisse: het Keukenhofbos.

3 Wettelijk en beleidsmatig kader

3.1 Inleiding

Archeologiebeleid dat op gemeentelijk niveau in de meest concrete vorm dient te worden uitgevoerd, wordt gestuurd door het beleid en de wet- en regelgeving van provincie en Rijk, hetgeen uiteindelijk op Europees niveau is verankerd in het Verdrag van Malta. In dit hoofdstuk worden de geldende wetten en het geldende beleid op de verschillende overhedenniveaus uiteengezet, evenals de aanstaande veranderingen in verband met de herziening van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg, hetgeen als kader dient waarbinnen de in deze nota voor de gemeente Hillegom geformuleerde actiepunten en suggesties moeten worden geplaatst.

Tenslotte is naast het beleidskader in archeologische zin natuurlijk ook de (relatie met de) Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Wet Kenbaarheid Publiekrechtelijke Beperkingen Onroerende Zaken (Wkpb) van groot belang. Een toelichting op 'hoe archeologie in het bestemmingsplan een plaats kan vinden', voor gemeenten in de huidige situatie een zeer actueel probleem, staat daarbij centraal. Dit komt in hoofdstuk 4 aan de orde.

3.2 Huidige wetgeving

3.2.1 Rijk

Het Verdrag van Malta 1992

Het Verdrag van Malta (Valletta) is in 1992 ondertekend door de ministers van Cultuur van de landen aangesloten bij de Raad van Europa (Ministerie van WVZ en BZ, 1992). Het verdrag heeft als doel archeologische waarden in Europa te beschermen als onvervangbaar onderdeel van het cultureel erfgoed (artikel 1). In het verdrag ligt het accent op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem en op het zoveel mogelijk beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen (artikel 2). Het verdrag bepaalt dat archeologische waarden voortaan expliciet dienen te worden meegenomen bij de besluitvorming over ruimtelijke ingrepen. Waar mogelijk dienen de archeologische waarden te worden ontzien (artikel 5). Wanneer vervolgens bescherming en inpassing van terreinen met archeologische waarden niet mogelijk blijkt, zal de historische informatie door middel van verantwoord archeologisch onderzoek moeten worden veiliggesteld. De veroorzaker van bodemverstoring is verantwoordelijk voor het vroegtijdig (laten) uitvoeren van noodzakelijk archeologisch (voor)onderzoek en de financiering daarvan (het 'veroorzaker betaalt-principe'; artikel 6). Onderzoek dient te voldoen aan kwaliteitseisen (artikel 6), die inmiddels zijn vastgelegd in het handboek 'Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie' (KNA; zie www.sikb.nl).

De Monumentenwet 1988

In de thans vigerende Monumentenwet 1988 (Ministerie van Justitie, 1988) wordt het doen van opgravingen omschreven als het verrichten van werkzaamheden met als doel het opsporen of onderzoeken van monumenten, waardoor verstoring van de bodem optreedt. Het doen van opgravingen is verboden zonder een schriftelijke vergunning van de minister (artikel 11 en 39). De vergunning kan worden verleend aan een rijksdienst, een instelling voor wetenschappelijk onderwijs of een gemeente, mits deze voldoet aan de daaraan gestelde voorwaarden (artikel 39 lid 1 en 2). (Ten overvloede, de gemeente Hillegom heeft nooit de behoefte gevoeld een vergunning te verkrijgen.)

Verenigingen van amateur-archeologen kunnen in incidentele gevallen opgravingen verrichten onder verantwoordelijkheid van een vergunninghoudende instantie (meestal de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten [RACM]). In die gevallen beschikken ze over een schriftelijke toestemming van deze instantie.

Het interimbeleid (Ministerie van OCenW, 2001)

De beleidsregels voor de opgravingsbevoegdheid zijn eind oktober 2001, als interim-beleid, van kracht geworden. Op grond van deze beleidsregels kunnen, in tegenstelling tot voorheen, in principe alle gemeenten een opgravingsvergunning aanvragen, hetzij voor een bepaald project, hetzij voor onbepaalde tijd. Om een vergunning te verkrijgen moet een gemeente voldoen aan bepaalde voorwaarden. Een van de voorwaarden voor gemeenten die een opgravingsvergunning voor onbepaalde tijd aanvragen, is dat zij een beleidsplan moeten hebben waarin tenminste staat hoe archeologische waarden worden meegewogen in (ruimtelijke) plannen. Een andere voorwaarde is dat opgravingen moeten worden uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep. De gemeente Hillegom maakt van deze mogelijkheden geen gebruik.

Het interimbeleid is geformuleerd om de periode tot aan de feitelijke invoering van de herziening op de Monumentenwet te overbruggen. In principe stimuleert dit beleid de marktwerking in de archeologie. Bedrijven, mits hiertoe gekwalificeerd, kunnen opgravingen uitvoeren *onder de bevoegdheid van de RACM* waarbij het 'veroorzaker betaalt-principe' centraal staat.

De AMZ-cyclus in het interimbeleid (zie ook bijlage 1)

De cyclus van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ-cyclus) behelst niets meer en minder dan de vorm, fasering en intensiteit van het benodigde archeologische onderzoek wanneer een ruimtelijke ontwikkeling daartoe vraagt. De hele cyclus draait primair om de vraag: is er sprake van (een) behoudenswaardige vindplaats(en)? Dit wordt vastgesteld door middel van een door het Rijk opgestelde puntentelling ('waardestelling') aan de hand van vastliggende criteria, vastgelegd in de KNA 3.1. Ten behoeve van de besluitvorming formuleert en onderbouwt de archeologische uitvoerder (een gekwalificeerd bedrijf) de waardestelling en legt dit in een onderzoeksrapport vast in het zogenaamde selectieadvies. Een uitspraak over deze behoudenswaardigheid wordt door het bevoegd gezag gedaan en 'selectiebesluit' genoemd. Hoewel de gemeente Hillegom als het formele bevoegd gezag kan worden beschouwd, beschikt deze gemeente niet over de vereiste

expertise het selectieadvies te beoordelen. Op dit moment ligt deze taak bij de provinciaal archeoloog.

Als behoud in situ niet mogelijk blijkt, kan worden besloten tot een archeologische opgraving voorafgaand aan de planuitvoering. Vanuit de beleidsoptiek van het Rijk is een opgraving ook een vorm van behoud: behoud ex situ. Of voor een opgraving gekozen wordt, is afhankelijk van een afweging, waarbij naast archeologische argumenten ook bijvoorbeeld maatschappelijke argumenten meespelen. Indien minder waardevolle archeologische resten worden aangetroffen, kan het nodig zijn om tijdens de planuitvoering archeologische begeleiding te laten uitvoeren. De resultaten van een inventariserend archeologisch onderzoek (= karterend + waarderend) kunnen ook zodanig zijn dat er geen verdere restricties gelden ten aanzien van de geplande ingrepen.

3.2.2 Provincie

De uitgangspunten voor het provinciale beleid ten aanzien van de archeologie staan vermeld in de Cultuurnota 2005-2008 (Ministerie van OCenW, 2004), de Nota Archeologie (Provincie Zuid-Holland, 2006) en de Nota Regels voor Ruimte (Provincie Zuid-Holland, 2005; deze nota vervangt de Nota Planbeoordeling; Provincie Zuid-Holland, 1998). In de Nota Regels voor Ruimte zijn de uitgangspunten voor de provinciale toetsing van bestemmingsplannen, onder andere ten aanzien van de archeologie, verwoord. Uitgangspunt van het provinciaal beleid is het streven in het kader van de archeologische monumentenzorg naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De doelstelling van het provinciaal beleid is in de eerste plaats dus het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud *in situ*). Waar behoud in de bodem niet mogelijk is, moeten deze vindplaatsen op een wetenschappelijk verantwoorde wijze onderzocht worden (behoud *ex situ*). Ook is het beleid gericht op een vergroting van het draagvlak voor de archeologische monumentenzorg en de interactie met het publiek door middel van educatie en inpassing in de leefomgeving (culturele planologie). Een ander beleidsveld betreft de aandacht voor het cultureel erfgoed als drager bij ruimtelijke ontwerpen en inrichting. Belangrijke hulpmiddelen op provinciaal niveau zijn de Archeologische Monumentenkaart (AMK) Zuid-Holland zoals opgenomen in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland (CHS). De CHS is met name bedoeld als preventief hulpmiddel bij ruimtelijke beleids- en inrichtingsplannen en grootschalige grondwerkzaamheden. Ontwikkelingen op het gebied van de ruimtelijke ordening (bijv. bestemmingsplannen) worden, naast de archeologische verwachting van een gebied, getoetst aan de CHS. Het is van belang erop te wijzen dat alleen bekende archeologische vindplaatsen op de CHS zijn opgenomen. De kaart geeft derhalve geen compleet beeld van het bodemarchief. Dit geeft het belang van preventief archeologisch onderzoek aan.

Het archeologiebeleid van het Rijk en van de provincie Zuid-Holland impliceert dat voor de gemeente Hillegom *voor het gehele grondgebied* archeologie moet worden meegenomen in ruimtelijke besluitvormingsprocessen. Bij de voorbereiding van op te stellen ontwikkelingsplannen dient nader onderzoek te worden gedaan naar de

archeologische waarden in het gebied. Het onderzoek zal zich in eerste instantie beperken tot gebieden waarvan, op basis van reeds bestaand onderzoek, wordt verwacht dat er zich vindplaatsen in de bodem bevinden. Zoals gesteld, in Hillegom is dat (met de CHS als uitgangspunt) overal. Op basis van archeologisch onderzoek kan de verdere planontwikkeling en inrichting worden bepaald. De resultaten kunnen leiden tot het schrappen van eventuele planologische bescherming of er kan worden overgegaan tot herinrichting.

Om dit beeld te nuanceren heeft de gemeente Hillegom een archeologische beleidskaart op het gemeentelijk niveau laten vervaardigen. Deze thans vervaardigde kaart dient ter vervanging van de CHS (of IKAW) als afwegingskader bij de ruimtelijke afweging. De door RAAP geproduceerde archeologische beleidskaart geeft naast de bekende archeologische waarden nu ook op een gemeentelijk detailniveau aan waar eventuele vindplaatsen kunnen worden verwacht. De kaart kan door de gemeente worden gebruikt om plannen te toetsen op hun consequenties voor het archeologische bodemarchief.

3.3 Herziening van de Monumentenwet (voorzien in 2007)

In het Voorstel van Wet (Wet op Archeologische Monumentenzorg) dat in 2006 door Eerste en Tweede Kamer is goedgekeurd en in februari 2007 in het Staatsblad is gepubliceerd, is invulling gegeven aan de bovenbeschreven principes van het Verdrag van Malta. Het betreft zoals gezegd een herziening van de Monumentenwet 1988 en een aanvulling op of wijziging van bepaalde artikelen in de Woningwet, de Wet Milieubeheer en de Ontgrondingswet. Het wetsvoorstel sluit dus zoveel mogelijk aan op bestaande wet- en regelgeving.

Ongewijzigd blijven de bepalingen ten aanzien van wettelijk beschermde monumenten:

- De minister wijst gebieden als beschermd archeologisch monument aan (artikel 3);
- Wijzigingen en verstoringen van het monument zijn vergunningplichtig (artikel 11);
- Verzoek tot schadevergoeding kan worden ingediend bij de minister als de schade een gevolg is van een weigering van een vergunning of een vergunningverlening onder belastende voorwaarden (artikel 22).

Ook de mogelijkheid tot bescherming van gebieden of terreinen via een provinciale monumentenverordening (indien aanwezig) of een gemeentelijke monumentenverordening (indien aanwezig) blijft bestaan.

Deze bepalingen worden aangevuld met de mogelijkheid om bij de vergunningaanvraag (bouw-, sloop- of aanlegvergunning) een archeologisch onderzoeksrapport te vragen en aan de vergunning voorschriften te verbinden. De meest essentiële aanvulling van het wetsvoorstel heeft betrekking op de verankering van de AMZ in de bestemmingsplannen (planologische bescherming) en de introductie van het veroorzakersprincipe, waardoor de kosten van archeologisch (voor)onderzoek verhaald kunnen worden op de verstoorder.

In het algemene deel van het voorstel wordt nader ingegaan op het veroorzakers-principe (III.1), wie de veroorzaker is (III.2), wat deze wel en niet betaalt (III.3) en wat te doen in het geval van excessieve kosten (III.4). In geval van een toevalsvondst (III.5), en dat is alleen het geval als de initiatiefnemer in het voortraject al aan zijn verplichtingen heeft voldaan, hoeft de initiatiefnemer niet de kosten te dragen die gemoeid zijn met de exploratie van een dergelijke vondst; hij heeft wel de meldingsplicht volgens artikel 53 (zie Ad 7). De overheid - de gemeente als eerste - zal dan de kosten moeten dragen. Over de noodzakelijke tijd en ruimte voor nader onderzoek moet met de initiatiefnemer overlegd worden, waarbij wel de artikelen 57 en 58 (zie Ad 9) gelden.

In het voorstel wordt de bescherming van archeologische waarden in 3 regimes ondergebracht: MER-plichtige activiteiten, nieuwe bestemmingsplannen en ontgravingen. De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de oude Monumentenwet 1988 staan in hoofdstuk V, waarin onder de nieuwe titel 'Archeologische monumentenzorg' de artikelen 38 tot en met 49 worden vervangen door de artikelen 38 tot en met 59.

Deze artikelen zijn verdeeld in 9 paragrafen:

- § 1: Bestemmingsplannen, vergunningen en vrijstellingen (artikel 38 t/m 43)
- § 2: Aanwijzing van archeologische attentiegebieden (artikel 44)
- § 3: Opgravingsvergunning (artikel 45 t/m 48)
- § 4: Wetenschappelijk onderwijs (artikel 49)
- § 5: Eigendom (artikel 50)
- § 6: Depots (artikel 51 en 52)
- § 7: Meldingsplichten (artikel 53 en 54)
- § 8: Centraal archeologisch informatiesysteem (artikel 55)
- § 9: Bijzondere bevoegdheden (artikel 56 t/m 59)

In bijlage 2 worden deze paragrafen in detail toegelicht. Belangrijk is vooral paragraaf 1, 'bestemmingsplannen, vergunningen en vrijstellingen'. Op de hierin verwoorde voorstellen wordt uitgebreid ingegaan in § 4.2.

> Belangrijke aandachtspunten voor de gemeente:

- **Provinciale Staten kunnen gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aanwijzen als archeologische attentiegebieden. Dit is nog niet gebeurd;**
- **Uitgangspunt in de nieuwe Monumentenwet blijft dat opgravingen in beginsel verboden zijn. In voorkomende gevallen waar behoud in situ niet mogelijk is, kan vergunning worden verleend voor het (laten) doen van opgravingen (in feite daarmee noodonderzoek). Dergelijk onderzoek wordt door gekwalificeerde uitvoerders gedaan. De praktijk is, en zal waarschijnlijk blijven, dat dit in Hillegom enkele malen per jaar het geval zal zijn.**

3.4 Formulering van een gemeentelijk archeologisch beleid

In Nederland worden de meeste beslissingen over de ruimtelijke inrichting op gemeentelijk niveau genomen. Het is daarom niet meer dan logisch dat voor het invullen van de verantwoordelijkheden ten aanzien van het archeologisch erfgoed besloten is over te gaan tot een verregaande *decentralisatie* naar dit niveau. Een van de belangrijkste verschillen tussen het oude en het nieuwe stelsel is dat gemeenten in het nieuwe stelsel op grond van de Monumentenwet verantwoordelijkheid *moeten* nemen voor het behoud van het eigen archeologisch erfgoed en dat zij bij bodemingrepen van enige omvang het behoud van archeologische waarden zullen moeten afwegen tegen andere maatschappelijke belangen. De uitgangspunten voor gemeentelijke beslissingen zullen daarom, nog meer dan voorheen, dienen te worden vastgelegd in een eigen transparant archeologiebeleid. Behalve de ontwikkeling van eigen beleid zal ook in iedere gemeente aan het (nieuwe) beleid uitvoering moeten worden gegeven. Daarbij is, meer nog dan voorheen, mogelijk gradaties aan te brengen in de mate waarin de gemeente ook zelf archeologische werkzaamheden en beheers- en voorlichtingstaken uitvoert. Eveneens is mogelijk zowel beleidsmatig eigen accenten te leggen en vanuit lokaal cultuurhistorisch oogpunt prioriteiten te stellen.

4 Het toekomstig archeologiebeleid van de gemeente Hillegom

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat beschreven op welke manier de gemeente Hillegom volwaardig en efficiënt een concrete invulling kan geven aan de verplichtingen die de Wet op de Archeologische Monumentenzorg met zich mee brengt. Dit betreft vooral § 4.3 waarin de implementatie van het fenomeen archeologie in de Ruimtelijke Ordening wordt behandeld. Daarnaast worden in § 4.4 t/m § 4.8 verscheidene aspecten belicht waar de gemeente een keuze in kan maken: het wel of niet op laten stellen van een selectiebeleid, invulling geven aan bijvoorbeeld een PR-beleid of educatieprogramma. De paragrafen worden steeds met concrete beleidsvoorstellen afgesloten. In § 4.9 tenslotte wordt een voorzet gegeven voor het stellen van (AMZ-)doelen op de (middel)lange termijn en het ontwikkelen van een gemeentelijke visie op het archeologisch of cultureel erfgoed. Voor de gemeente Hillegom worden in deze paragraaf twee ambitieniveaus geschetst. Feitelijk wordt het basisniveau in deze nota beschreven. Dit gaat uit van de wettelijke verplichting die op de gemeente Hillegom afkomt: dat moeten we, meer willen of kunnen we niet. Kortom: niet meer dan nodig, niet duurder dan nodig. Indien gewenst en financieel op te brengen, kan de gemeente voor een wat hoger ambitieniveau kiezen. In dat licht is in § 4.4 t/m § 4.8 een aantal aanbevelingen en suggesties gedaan die als een menukaart kunnen worden gezien.

4.2 De nulsituatie

De gemeente Hillegom heeft vooralsnog geen specifiek archeologiebeleid ontwikkeld dat in overeenstemming is met het Verdrag van Malta en de komende wetswijziging. Wel handelt de gemeente reeds enige jaren conform deze wetswijziging, hetgeen in de praktijk de nodige problemen met zich meebrengt. Wat tot dusverre ontbrak is een bruikbaar toetsingskader voor het beoordelen van bodemversturende plannen op gemeentelijk niveau. Meest direct doen zich problemen voor in het beschikbare instrumentarium ten behoeve van een adequaat beleid. In de eerste plaats ontbrak het tot dusverre aan een op lokaal niveau gedetailleerd overzicht van bekende en te verwachten archeologische waarden, weergegeven door middel van een archeologische verwachtingskaart en moest de gemeente terugvallen op de provinciale CHS. De gedetailleerde archeologische verwachtingskaart voor de gemeente Hillegom moet in deze ommissie voorzien.

Daarnaast ontbrak het tot op heden aan bruikbare en heldere selectiecriteria op grond waarvan keuzes gemaakt kunnen worden ten aanzien van het al dan niet uitvoeren van archeologisch onderzoek bij bodemversturende activiteiten. Meest bepalend

hierbij is het oppervlak van de geplande bodemingreep. Terwijl door verschillende provincies hiertoe algemene richtlijnen zijn uitgezet (in Zuid-Holland 100 m²) of in ontwikkeling zijn, wordt dit zoveel mogelijk overgelaten aan de gemeenten zelf. In de praktijk blijft voor de gemeente Hillegom onduidelijk waar nu precies de grens van vrijstelling voor archeologisch onderzoek ligt, hoewel op de archeologische beleidskaart hiertoe een voorzet wordt gegeven.

Door het vele kleine en versnipperde onderzoek wordt de archeologie voornamelijk als last ervaren ('alles is belangrijk'), terwijl juist acceptatie, inspiratie en draagvlakverbreiding speerpunten zijn van het nationale en provinciale archeologiebeleid. Een meer genuanceerd en stringenter gemeentelijk selectiekader zou moeten voorzien in een werkzame en geaccepteerde uitvoering van de archeologische monumentenzorg.

In het algemeen is archeologie momenteel onvoldoende of niet verankerd in de vigerende bestemmingsplannen. Tevens ontbreekt het aan een doordachte visie ten aanzien van het versterken van de relatie archeologie en ruimtelijke ordening in de toekomst en het verder ontwikkelen van een breed gedragen archeologiebeleid.

4.3 Implementatie van de archeologie in de gemeentelijke Ruimtelijke Ordening

4.3.1 Archeologie in het bestemmingsplan

De kerndoelstelling van het Verdrag van Malta is het behoud van archeologische waarden *in situ*. De kerntaak van de gemeente ten aanzien van de Archeologische Monumentenzorg is dan ook in de eerste plaats het nastreven van deze doelstelling. Op gemeentelijk niveau kan echter veel efficiënter een planologische en uiteindelijk ook juridische bescherming en het beheer van archeologische vindplaatsen worden geregeld via de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO). Het bestemmingsplan vormt hierin het centrale instrument (in de nieuwe WRO verplicht voor het hele grondgebied van de gemeente). Met inachtneming van het Verdrag van Malta dient archeologie volwaardig deel uit te maken van het bestemmingsplan en van de hierin opgenomen voorschriften (zie bijlage 3 voor voorbeeldvoorschriften; ROB, 2003). In de archeologische paragraaf van een bestemmingsplan dienen voorwaarden gesteld te worden aan het ruimtelijk gebruik in de vorm van een aanlegvergunningstelsel, waarmee de bescherming van archeologische waarden kan worden gewaarborgd. Dit kan door middel van het toekennen van dubbelbestemming of aanduiding op de plankaart in geval van bestemmingsplanwijziging of een nieuw bestemmingsplan. Voor vigerende bestemmingsplannen kan hiervoor een parapluplan worden geformuleerd waarin op korte termijn het aspect archeologie wordt geregeld. De voorwaarden ten aanzien van archeologische waarden moeten gebaseerd zijn op kennis over verwachte en bekende archeologische waarden zoals deze zijn weergegeven op de archeologische beleidskaart van de gemeente.

Op de archeologische beleidskaart staan de bekende en onbekende archeologische waarden binnen de gemeente aangegeven. Tevens zijn op de kaart de gebieden aangegeven waar reeds onderzoeken hebben plaatsgevonden en bodemverstoringen geconstateerd werden of bekend zijn. Samenvattend is met deze kaart een goed

inzicht verkregen in het archeologisch potentieel van de gemeente Hillegom en het is duidelijk wat er moet gebeuren wanneer de archeologie niet behouden kan blijven. Het is nu belangrijk dat de gemeente Hillegom in de RO(-procedures) meer gestructureerd aandacht besteedt aan de archeologie om deze kaart ten volle te kunnen benutten.

De gemeente dient bij (op)nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening te houden met de in de grond aanwezige en te verwachten archeologische waarden (artikel 38, lid 1). Met deze archeologische informatie kan de gemeente besluiten aanpassingen in de planontwikkeling aan te brengen teneinde aangetoonde waardevolle archeologische waarden te behouden. Voorts kan de gemeente beschermende voorschriften opstellen omtrent het gebruik van de grond (artikel 10 en 15 Wet Ruimtelijke Ordening [WRO]). De kosten die voortkomen uit archeologisch (voor)onderzoek kunnen worden verhaald op degenen ten behoeve van wie medewerking wordt verleend, zoals bedoeld in de WRO (artikel 42, lid 1).

De artikelen 39 t/m 41 van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg betreffen de instrumenten die de gemeente in relatie tot de AMZ ten dienste staan. Artikel 39 stelt dat van een aanvrager van een aanlegvergunning in het kader van een bestemmingsplan geëist kan worden - als dat voor een goede beoordeling van de aanvraag nodig is - dat hij een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein voldoende is vastgesteld. Vervolgens kunnen aan de aanvrager aanvullende eisen ten aanzien van technische en bouwkundige maatregelen worden gesteld om de archeologie te behouden. De aanvrager kan verplicht worden tot het doen van opgravingen of kan verplicht worden de bodemverstorende activiteiten te laten plaatsvinden onder begeleiding van een archeoloog.

Eenzelfde rapport en aanvullende eisen kunnen verbonden worden aan reguliere bouwaanvragen in het kader van een bestemmingsplan (artikel 40) en aan (het aanvragen van) een vrijstellingsbesluit van een bestemmingsplan (artikel 41; WRO artikel 15, 17 of 19). In artikel 41a staat echter dat de artikelen 39 t/m 41 niet van toepassing zijn op objecten met een kleinere oppervlakte dan 100 m². Het is wel mogelijk dat de gemeenteraad hiervan afwijkende andere oppervlakten vaststelt. Als de schade die een aanvrager lijdt redelijkerwijs niet of niet geheel voor diens rekening behoort te komen, kennen B&W hem op zijn verzoek een billijke schadevergoeding toe (artikel 42). In geval van excessieve kosten kan het Rijk (een deel van) de kosten voor zijn rekening nemen.

Gebruik van de archeologische beleidskaart

Op de gemeentelijke archeologische beleidskaart zijn de in deel II van dit rapport onderbouwde archeologische verwachtingen 'vertaald' naar Archeologisch Waardevolle Verwachtingsgebieden (AWV's) die als zodanig in het bestemmingsplan kunnen worden opgenomen. De archeologische vindplaatsen hebben de term Archeologisch Waardevolle Gebieden (AWG's). De legenda van de kaart geeft aan welke categorieën hierin onderscheiden worden. In de legenda staat bovendien omschreven welke voorschriften in het bestemmingsplan van toepassing zijn. Figuur 3 geeft weer welke beslisboom hierbij door de gemeente gehanteerd kan worden.

Wettelijk beschermde monumenten in het bestemmingsplan

Een gemeente kan zelf een vergunningstelsel voor gemeentelijke monumenten in het leven roepen en terreinen als gemeentelijk monument aanwijzen. Deze terreinen genieten dan ook bescherming vanuit de monumentenwet. Dit betekent wel dat een gemeente een archeologische monumentenverordening moet hebben (zie § 4.3.3).

> Actiepunten voor de gemeente:

- De gemeente dient bij (op)nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening te houden met de in de grond aanwezige en te verwachten archeologische waarden (artikel 38, lid 1). Voor de gemeente Hillegom impliceert dit de opname van de op de gemeentelijke archeologische beleidskaart aangegeven Archeologisch Waardevolle (Verwachtings)Gebieden als dubbelbestemming in bestemmingsplannen.**

4.3.2 Koppeling van het archeologisch en ambtelijk besluitvormingstraject

De AMZ-cyclus (zie voor uitleg hierover § 3.2.1 en bijlage 1) is gefaseerd of getrapt opgezet. Iedere stap eindigt met de afweging of voldoende informatie is verzameld om een afgewogen beslissing omtrent eventuele vervolgacties te kunnen nemen. Het onderzoekstraject is dus tevens een ambtelijk *besluitvormingstraject*. Het is de taak van de gemeente om dit proces al in de planvormingsfase op te starten, te bewaken en op consequente wijze in te passen binnen de fasering van grotere publieke en private ontwikkelingsprojecten. Het archeologisch onderzoekstraject moet volledig doorlopen zijn, voordat aanlegvergunningen of vrijstelling van een bouwverbod voor bepaalde bodemversturende activiteiten kan worden verleend (zie onderstaande kadertekst over het aanvragen van vergunningen).

Het aanvragen van een bouwvergunning

Wanneer iemand ergens wil bouwen dient hij een bouwvergunning te verkrijgen. Dit is beschreven en verplicht gesteld in de Woningwet en speelt voornamelijk een rol in de bebouwde kom c.q. het stedelijk gebied. Het bestemmingsplan moet een archeologische toetssteen worden voor het verkrijgen van een dergelijke vergunning. Gekeken moet worden of het initiatief strijdig is met de bestemming die op het betreffende terrein rust. Wanneer er een dubbelbestemming archeologie op een terrein rust dan moet, wanneer er bij de gemeente een bouwaanvraag binnenkomt, gekeken worden of de bouwwerkzaamheden archeologische waarden kunnen verstoren (zie figuur 3). Wanneer de bodem tot bijvoorbeeld 0,5 m diepte verstoord wordt, en de archeologie zich pas vanaf 1 m -Mv bevindt, is er geen bezwaar om de vergunning (vanuit archeologische optiek) te verlenen. Kassenbouw is in dat opzicht in de gemeente Hillegom een aardig en relevant voorbeeld. Toch zal in veel gevallen dit in de gemeente Hillegom wel een probleem vormen. Vrijstelling van de bebouwingsvoorschriften kan dan bijvoorbeeld verkregen worden door het aanpassen van een bouwplan of door een rapportage te overhandigen die duidelijk maakt of er verstoring van archeologische waarden plaats zal vinden. Dit impliceert voor de aanvrager van de vergunning dat hij onderzoek moet laten uitvoeren.

Het aanvragen van een aanlegvergunning

Bij de aanvraag van een aanlegvergunning, een aanvraag die verplicht is gesteld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening en vooral in het landelijk gebied c.q. buitengebied een rol speelt, zal de archeologie eveneens regelmatig om de hoek komen kijken. In wezen loopt de te volgen procedure op dezelfde wijze als bij de verlening van een bouwvergunning. Gekeken moet worden of het initiatief strijdig is met de bestemming die op het betreffende terrein rust. Wanneer er een dubbelbestemming archeologie op een terrein rust dan moet in eerste instantie in de voorschriften worden gekeken of deze toelaten of er zonder verder archeologisch onderzoek de vergunning verleend kan worden. Wanneer de bodem tot bijvoorbeeld 0,5 meter diepte verstoord wordt, en de archeologie zich op 1 m -Mv bevindt, is er geen bezwaar om de vergunning (vanuit archeologische optiek) te verlenen. Wanneer wel een probleem ontstaat, is de oplossing dezelfde: aanpassen van de plannen of een rapportage overhandigen die duidelijk maakt of er verstoring van archeologische waarden plaats zal vinden. Dit impliceert voor de aanvrager van de vergunning dat hij onderzoek moet laten uitvoeren.

Het besluitvormingstraject ten aanzien van archeologische waarden is in principe standaard en beschreven in het *Handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie* (kortweg Handboek KNA; Ministerie van OC&W; www.sikb.nl). Dit Handboek KNA is onderdeel van het kwaliteitsstelsel dat in het kader van de implementatie van het Verdrag van Malta (1992) ontwikkeld wordt. Het Handboek KNA is eind februari 2001 gepresenteerd en geldt sindsdien als leidraad voor de uitvoering van archeologische werkzaamheden (vanaf 2007 is versie 3.1 van toepassing). De kwaliteitseisen die aan het archeologisch onderzoek zijn verbonden, hebben betrekking op de vorm, inhoud, informatieplicht, verslaglegging en deskundigheid van de uitvoerders. Opgemerkt moet worden dat het Handboek KNA in bestuurlijke zin nog geen volledige geldingskracht heeft omdat daaraan een wijziging van de Monumentenwet 1988 vooraf dient te gaan, waarvan de verwachting is dat dit in 2007 zal plaatsvinden. Wel is sinds 2001 het interim-beleid archeologie van kracht (zie § 3.2.1). Het besluitvormingstraject is, zoals gesteld, gekoppeld aan een archeologisch onderzoekstraject. Voor elke stand van kennis (vindplaats met of zonder status, bepaalde archeologische verwachting) is aangegeven welke vorm van onderzoek vereist is bij een bodemingreep. Tevens is vastgelegd op welk moment in de besluitvorming dat onderzoek dient plaats te vinden. In principe kan de gemeente er aan de hand van het besluitvormingstraject voor zorgen dat noodzakelijk archeologisch (voor)onderzoek tijdig wordt uitgevoerd en dat de besluitvorming ook voor archeologie op gepaste wijze plaatsvindt. Terwijl de formele besluitname over archeologische waarden in handen is van het bevoegd gezag (gemeente, provincie of Rijk), moet worden benadrukt dat voor de inhoudelijke beoordeling van archeologisch onderzoek een senior-archeoloog noodzakelijk is (beoordeling PvE's en rapportages). Op grond van diens adviezen kan de gemeente een gemotiveerde beslissing nemen.

² Voor een meer
gedetailleerd schema
wordt verwezen naar
de Nota Archeologie
(Provincie Zuid-Holland,
2006).

De volgende onderzoeks- en beslisstappen zijn te onderscheiden²:

- Stap 1. Afweging archeologisch inventariserend onderzoek noodzakelijk of niet?
- Stap 2. Archeologisch onderzoek noodzakelijk: doorlopen van het inventariserend archeologisch onderzoekstraject (de AMZ-cyclus; bijlage 1).
- Stap 3. De archeologische waardering en selectie.
- Stap 4. Het bestuurlijke selectiebesluit.

Deze stappen worden hieronder toegelicht. Ten behoeve van inzicht in de koppeling van de archeologiebestemmingen op de archeologische beleidskaart aan de in stap 1 beschreven vraag ('wel of geen archeologisch onderzoek noodzakelijk?') is figuur 3 bijgevoegd.

Ad stap 1. Afweging archeologisch inventariserend onderzoek noodzakelijk of niet?

Een belangrijke eerste onderdeel in de planvormingsfase (ontwikkelingsvisie, startnotities van bestemmingsplannen, bouwplannen, herinrichtingsplannen en andere plannen voor bodemingrepen) vormt het raadplegen van de archeologische beleidskaart van de gemeente Hillegom en de toetsing van de plannen aan de selectiecriteria voor vrijstelling (oppervlakte en diepte van de geplande ingrepen; zie in dit licht ook de kadertekst over 'vrijstelling'). Dit kan worden uitgevoerd door de met archeologie belaste gemeentemedewerker (beleidsmedewerker archeologie).

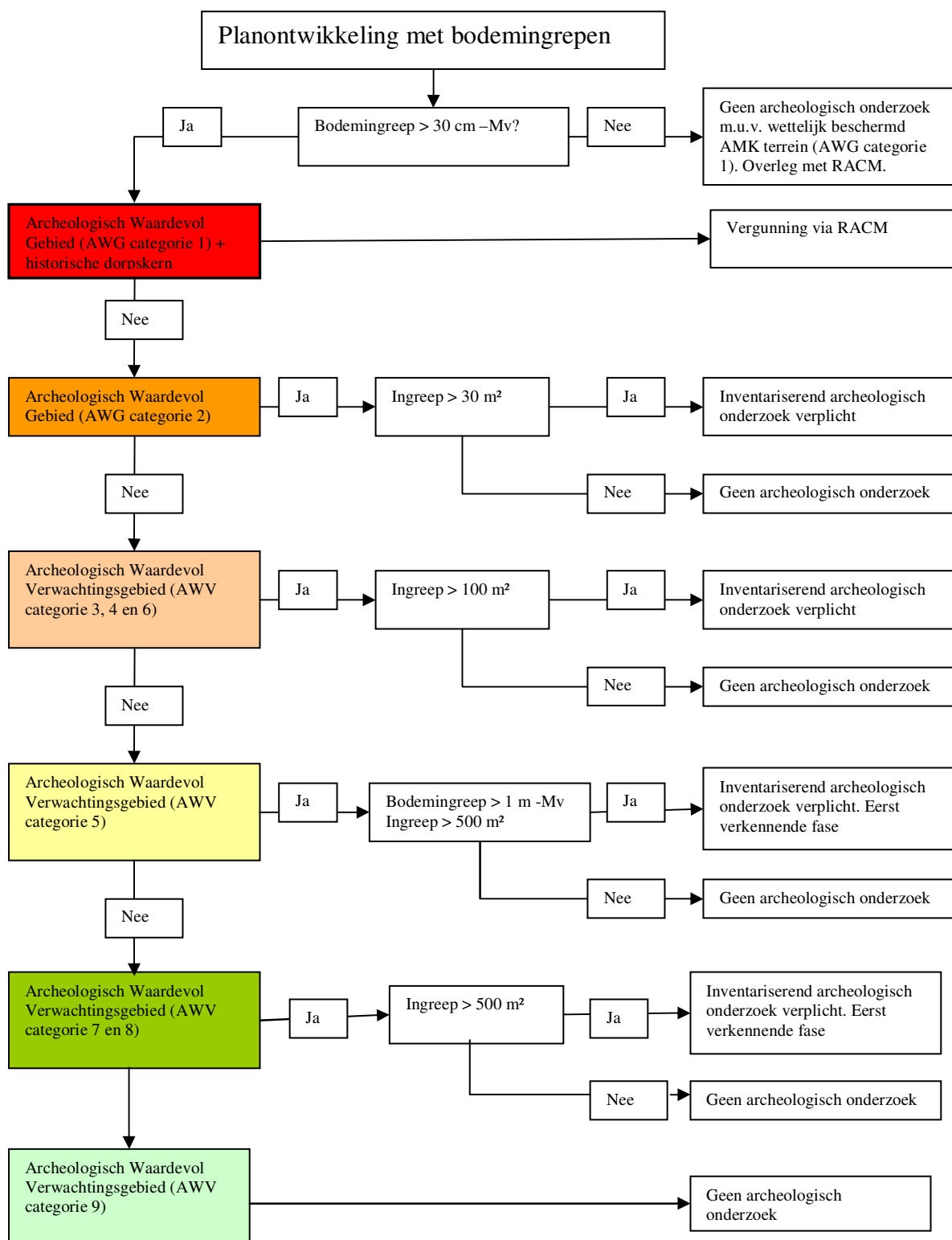
Aangezien aan de archeologische verwachtingskaart richtlijnen zijn gekoppeld ten aanzien van de omgang met (verwachte) archeologische waarden, resulteert deze controle in een uitspraak over het al dan niet opstarten van een archeologisch onderzoekstraject.

Opgemerkt moet worden dat omgespoten gronden archeologisch niet onderzocht hoeven te worden. Mogelijk zijn er in Hillegom meer gronden omgespoten dan op de Archeologische Beleidskaart staan weergegeven. Officiële documentatie ontbreekt echter. Aan een dergelijke vrijstelling dient echter een schriftelijk bewijs ten grondslag te liggen. Een verklaring van de belanghebbende zelf wordt (op dit moment door de provincie) als onvoldoende gezien. Daarnaast dient een beleidsmedewerker een en ander in een adviesdocument te beoordelen.

Ook voor bepaalde typen ingrepen, in Hillegom kan gedacht worden aan kassenbouw, kan een (gedeeltelijke?) vrijstelling worden verleend. Belangrijk is in dit geval de zogenaamde netto/bruto-discussie. Alleen dat wat daadwerkelijk verstoord wordt, hoeft onderzocht te worden. In Hillegom is al veel verstoord, en juist kassenbouw verstoort weinig. Ook dit dient door een beleidsmedewerker beoordeeld te worden.

Men dient zich ervan bewust te zijn dat, bij voorkeur al tijdens het opstellen van bijvoorbeeld ontwikkelingsvisies en in een vroege fase van planvorming, bekende archeologische vindplaatsen opgenomen moeten worden in de planontwikkeling als te beschermen terreinen. Dit geldt met name voor de archeologische monumenten waarvan de aard en omvang in veel gevallen goed bekend is. Ook oude woongronden en historische dorpskernen kunnen als zodanig op de ontwerpkaarten worden geplaatst. Inpassing in latere fasen van planvorming is veelal niet meer mogelijk, hetgeen

betekent dat ze door middel van een (duur) volwaardig inventariserend archeologisch onderzoek meegenomen moeten worden in de planvorming. Dit kan dan via een selectieafweging alsnog leiden tot bescherming van terreinen.

Figuur 3. Koppeling archeologiebestemmingen aan beslisschema bij planontwikkeling; de genoemde oppervlakten zijn vooralsnog fictief.

Ad stap 2. Archeologisch onderzoek noodzakelijk: doorlopen van het inventariserend archeologisch onderzoekstraject

Indien op grond van stap 1 archeologisch onderzoek noodzakelijk wordt geacht, wordt een aanvang gemaakt met het archeologisch onderzoekstraject: de AMZ-cyclus. Dit behelst een bureauonderzoek, in de meeste gevallen gecombineerd met een inventariserend veldonderzoek (voor een gedetailleerde uitleg over de verschillende onderzoeksstappen wordt verwezen naar bijlage 1). Het inventariserend onderzoek dient in een zo vroeg mogelijke fase van planvorming te worden opgestart in verband met de mogelijkheid tot aanpassingen van het ontwerpplan als gevolg van (eventueel) aanwezige archeologische waarden. Ook indien behoud *in situ* niet mogelijk is door planaanpassing, is een vroege opstart wenselijk in verband met de vaak lange duur van het archeologisch onderzoekstraject en specifiek van mogelijk noodzakelijke opgravingen, hetgeen de planning van de bouwwerkzaamheden kan belemmeren.

Ad stap 3. De archeologische waardering en selectie

Op basis van de resultaten van het inventariserend bureau- en veldonderzoek dienen keuzes gemaakt te kunnen worden over de uiteindelijke bestemming van (een) aangetroffen vindplaats(en). De vindplaats dient daartoe door de deskundigen (de onderzoekers en eventueel externe expertise, zoals mogelijk bij de monumentencommissie) te worden *gewaardeerd*. Het vaststellen van de waarde wordt uitgevoerd volgens het referentiedocument 'Waarderen' van de KNA en de Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie (POA). Deze waardering vindt plaats op basis van een uitspraak ('score') over de fysieke kwaliteit, de wetenschappelijke waarde en de belevingswaarde van de vindplaats. De belevingswaarde is alleen van belang voor (letterlijk) zichtbare archeologische monumenten.

De waardering leidt tot een advies ten aanzien van de bestemming van de vindplaats. In principe zijn er hierbij 3 opties: beschermen door aanpassen van de bouwplannen, opgraven of vrijgeven. Een eventuele vierde optie is dat de noodzakelijke graafwerkzaamheden onder archeologische begeleiding worden uitgevoerd. In de adviseringsfase dient zoveel mogelijk gestreefd te worden naar behoud van archeologische waarden *in situ*. Belangrijk is dan ook dat, in overleg met de ontwikkelaar en met de resultaten van het veldonderzoek als uitgangspunt, wordt gekeken naar het minimaliseren van de bodemverstoringen door planaanpassing. Zo kan het bouwen van een huis op palen in plaats van op een fundering een voor iedereen wenselijke oplossing zijn, waarbij zowel de archeologie (behoud *in situ*) als de ontwikkelaar (kostenbeperkende doorgang van bouwplannen) gebaat zijn. Planaanpassing kan, in verband met de hoge kosten van een waarderend proefsleuvenonderzoek, al in een vroegere fase van het onderzoekstraject worden overwogen.

Ad stap 4. Het bestuurlijke selectiebesluit

De senior-archeoloog adviseert de gemeente over de toekomstige bestemming van een vindplaats op basis van waardering en selectie (de RACM adviseert voor archeologische monumenten). Een uiteindelijke beslissing hierover is een formeel bestuurlijk en gemotiveerd besluit van het bevoegd gezag in het kader van ruimtelijke ontwikkeling. Dit is nodig omdat in de aanstaande wetwijziging op de Monumentenwet 1988 wordt bepaald dat het archeologisch onderzoekstraject volledig doorlopen

moet zijn, voordat aanlegvergunningen of vrijstelling van een bouwverbod voor bepaalde bodemverstorende activiteiten kunnen worden verleend. Aan het besluit kunnen voorwaarden worden gekoppeld in termen van bijvoorbeeld inrichting en/of archeologisch vervolgonderzoek (opgraving of archeologische begeleiding).

Na het doorlopen van bovenbeschreven proces zijn er in principe 4 opties:

1. De vergunning wordt verleend zonder voorwaarden.
2. De vergunning wordt verleend met voorwaarden voor mitigerende maatregelen (bijvoorbeeld aanpassing van de plannen).
3. De vergunning wordt verleend met voorwaarden voor archeologisch onderzoek door middel van archeologische opgraving voorafgaand aan de bodemverstoring of een archeologische begeleiding tijdens de bodemverstoring.
4. De vergunning wordt niet verleend, hetgeen meestal tot bescherming leidt.

Vrijstelling van onderzoek?

Aangezien de archeologische vindplaatsen en verwachtingen grote vlakken op de bestemmingsplankaart omvatten, leggen ze ruimtelijk gezien een zeer grote claim op de grond. Dit betekent in de praktijk dat burgers maar ook de gemeente zelf veel te maken krijgen met archeologisch onderzoek. Het uitvoeren van archeologisch onderzoek brengt kosten met zich mee die uiteindelijk in de exploitatiekosten van de grond moeten worden meegenomen. Om te voorkomen dat zelfs bij zeer beperkte ingrepen archeologisch onderzoek noodzakelijk is, kan de gemeente besluiten tot het instellen van ondergrenzen. Het instellen van deze ondergrenzen is feitelijk zeer subjectief. Men kan zich hierbij echter het best laten leiden door de specifieke archeologische waarde of verwachting van het gebied waar de ingrepen plaatsvinden. In zones waar de strandwal nog intact is en een terrein van hoge archeologische waarde ligt, bijvoorbeeld in de omgeving van Vogelenzang, kan men besluiten alle ingrepen dieper dan de bouwvoor (>30 cm -Mv) onderzoeksplichtig te maken. Dit is te billijken omdat in deze gebieden archeologische waarden zijn aangetoond. Voor deze gebieden kan echter ook een lage ondergrens worden gehanteerd van bijvoorbeeld 30 m². Op beschermde archeologische monumenten zijn alle bodemingrepen vergunningsplichtig. Dergelijke terreinen zijn er niet in Hillegom. Voortvloeiend uit het provinciaal beleid kan de CHS-grens van de historische dorpskern echter zo worden geïnterpreteerd. In gebieden met een bepaalde archeologische verwachting is het gebruik van ondergrenzen gemeengoed. De variatie in de ondergrenzen die door diverse gemeenten worden gehanteerd, is echter groot. In sommige gevallen wordt een ondergrens van 100 m² gehanteerd maar ook uitlopers naar 1000 m² of 2500 m² komen voor. Voor het uitvoeren van een goed archeologiebeleid is het van belang de ondergrenzen zo in te stellen dat een wildgroei aan onderzoeken en kosten wordt vermeden maar dat archeologische belangen niet onevenredig worden geschaad. Bij de keuze van ondergrenzen kunnen 3 aspecten worden meegewogen: waar ligt het, wat is de archeologische waarde of verwachting en wat is de omvang van de te verwachten archeologische waarden?

Als een gebied in een historische kern ligt, heeft het een hoge archeologische waarde. Wanneer een gebied bijvoorbeeld in het buitengebied met een hoge of middelmatige verwachting ligt, is een vrijstelling van 30 tot 50 m² relatief gering. Men verwacht hier immers grotere nederzettingsterreinen verspreid over grotere oppervlakten. Voor deze gebieden kan men dus een grotere vrijstelling toepassen van bijvoorbeeld 100 m².

Indien men gebieden met een lage of zeer lage archeologische verwachting op de bestemmingsplankaart heeft gezet, kan men voor deze gebieden 'hogere' vrijstellingen instellen. De verwachte dichtheid aan archeologische resten is in deze gebieden immers laag tot zeer laag en de kans op het aantreffen van deze resten is dus gering. Op de beleidskaart wordt voor de ingesloten strand- of wadvlakte en de deels afgegraven strandwal (met kalkrijke top!) een ondergrens van 500 m² voorgesteld.

Opvallend is dat in een recentelijk (vergaderjaar 2005-2006) door de Tweede Kamer tot stand gekomen amendement op de Wijziging van de Monumentenwet 1988 voor het eerst op rijksniveau (en in een juridische sfeer) een oppervlakte van 100 m² wordt genoemd als minimale oppervlakte waaronder geen archeologisch onderzoek hoeft te worden uitgevoerd (artikel 41a). De gemeenten zijn echter vrij om hiervan af te wijken en een lagere ondergrens te hanteren, bijvoorbeeld voor historische dorpskernen.

> Actiepunten voor de gemeente:

- **Aan het verlenen van bouw- en aanlegvergunningen kan de eis gekoppeld worden dat het overleggen van een archeologisch onderzoeksrapport noodzakelijk is. Aan de vergunningen kunnen voorschriften gekoppeld zijn. In Hillegom zal dit in veel gevallen het geval zijn. In welk geval welke voorschriften gelden en wanneer onderzoek gedaan moet worden, kan bepaald worden door middel van de gemeentelijke beleidskaart;**
- **De gemeente krijgt er een aantal uitvoerende taken bij: de onderzoeksrapporten dienen te worden beoordeeld of de gemeente dient er zorg voor te dragen dat dit gebeurt. Verder kan het ten behoeve van de uitvoering van het archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn dat eerst Programma's van Eisen worden opgesteld. De gemeente dient deze door een senior-archeoloog (KNA-status) te laten beoordelen.**

4.3.3 Het opstellen van een Archeologieverordening

Het kan voor een gemeente zeer nuttig zijn om naast de inpassing van archeologie in de bestemmingsplannen een eigen archeologieverordening op te stellen (of archeologie op te nemen in de gemeentelijke monumentenverordening). Opgemerkt moet worden dat de VNG bezig is een voorbeeld-archeologieverordening op te stellen. Met behulp van een archeologieverordening kan een gemeentelijk monument worden aangewezen (kan mogelijk al met de bestaande monumentenverordening!). Door het toekennen van de status gemeentelijk monument kan de gemeente haar eigen selectiecriteria en prioriteiten hanteren en aangeven onder welke voorwaarden een

vergunning wordt verleend. Tevens kan de gemeente door middel van voorbescherming direct ingrijpen, als ongewenste bodemingrepen plaatsvinden of dreigen plaats te vinden. Bovendien kunnen in deze verordening procedurele eisen gesteld worden aan de vergunningverlening voor een project (bodemverstoring). Onder andere kan hierin het veroorzakersprincipe worden geregeld en kan een eventueel selectiebeleid worden opgenomen in de vorm van beleidsregels. De archeologieverordening vormt het wettelijke uitvloeisel van de in deze nota geformuleerde beleidsadviezen.

Behalve de minimaal noodzakelijke beleidsregels ten aanzien van de AMZ, kunnen in de verordening zaken geregeld zijn zoals:

- het veroorzakersprincipe en hieruit voortvloeiende projectgebonden uitvoeringskosten;
- de toetsing van de kwaliteit van onderzoeksrapporten door de gemeente;
- hoe om te gaan met excessieve kosten;
- het wettelijk beschermen van terreinen op gemeentelijk niveau;
- samenstelling en taak van de monumentencommissie.

Hieronder wordt een aantal van deze aspecten nader belicht.

Projectgebonden uitvoeringskosten (toepassing van het veroorzakersprincipe)

Naast generieke kosten kunnen projectgebonden uitvoeringskosten worden onderscheiden. Dit betreft de kosten voor het doorlopen van het archeologische proces om het behoud van informatie te garanderen en/of te komen tot een verantwoorde afweging van belangen. In tegenstelling tot de generieke kosten zijn deze direct te relateren aan individuele ontwikkelingsprojecten. Binnen deze projecten kan weer onderscheid gemaakt worden tussen gemeentelijke projecten, projecten van andere overheden, private initiatieven en alle gradaties daartussen.

In alle gevallen is volgens de Wet op de Archeologische Monumentenzorg het veroorzakersprincipe van toepassing, waarbij de initiatiefnemer zorgdraagt voor de benodigde archeologische werkzaamheden en de kosten die hiermee gemoeid zijn.

Enkele uitgangspunten om het proces financieel beheersbaar te maken, zijn:

- strikte en consequente hantering van het selectiebeleid aan de hand van de archeologische verwachtingskaart, de minimale oppervlakte- en dieptenormeringen en specifieke onderzoeksvraagstellingen van de gemeente;
- strikte en consequente hantering van het veroorzakersprincipe;
- vroegtijdige toetsing van plannen aan de archeologie; zoveel mogelijk voorkomen of beperking van onderzoekskosten door planaanpassing (behoud in situ);
- projectgebonden gemeentelijke archeologische uitvoeringswerkzaamheden worden vanuit economisch oogpunt bij voorkeur in concurrentie aanbesteed (een goedgekeurd PvE biedt hierbij de kwaliteitsgarantie en vormt tegelijk een instrument om de beheersbaarheid te vergroten);
- bij ruimtelijke ontwikkelingen kunnen de archeologische onderzoekskosten als onderdeel van de exploitatiekosten worden opgenomen, mits dit als voorwaarde in de exploitatieverordening is gesteld. In de tweede plaats kan de gemeente dit principe vormgeven in de exploitatie-opzetten van bestemmingsplannen.

- In geval van consoliderende bestemmingsplannen kunnen kosten voor archeologie als onderdeel van de plankosten worden opgenomen;
- kosten voor noodzakelijk archeologisch onderzoek kunnen tevens worden verrekend in de grondprijs;
- regelingen treffen voor financiële bemiddeling in geval van excessieve kosten en kosten bij toevalsvondsten (opzetten van een archeologiefonds);
- leges aanvraag vergunning voor bestuurlijke kosten.

Excessieve kosten, kosten bij toevalsvondsten

Het principe dat de veroorzaker betaalt, gaat niet in alle gevallen op. Dit geldt met name als er sprake is van 'kosten die niet in redelijkheid volledig ten laste dienen te komen van de verstoorder, als de bevoegde instantie tot het doen van opgravingen heeft verplicht'. De VNG noemt een bedrag van € 5,- per inwoner als drempelbedrag (zie ook brief beantwoording Besluit Archeologische Monumentenzorg, d.d. 15-12-2006).

Indien de veroorzaker heeft voldaan aan de onderzoeksplicht en er bij graafwerkzaamheden alsnog toevalsvondsten aan het licht komen, dan is de gemeente een mitigerende rol toebedeeld. De hiermee gepaard gaande kosten dienen uit bijvoorbeeld een archeologiefonds te worden bekostigd.

Archeologiefonds

In verband met de gerede kans op aanvullende kosten voor de gemeente als gevolg van een situatie met excessieve kosten en kosten samenhangend met toevalsvondsten is het van belang gelden hiertoe te genereren. Een fondsconstructie kan hierin uitkomst bieden. Het vullen van een fonds kan op verschillende manieren gebeuren. Zo kan een vast percentage uit de gemeentelijke begroting voor bodemroerende projecten (rioleringskosten, sloopkosten, bodemsaneringen etc.) in het fonds worden gestort. Ook zou een deel van de leges (op de bouw-, sloop- en milieuvergunningen) in de fondsconstructie kunnen worden ondergebracht. Het verdient aanbeveling om de tegemoetkoming in de kosten op basis van het legesfonds in een subsidievorm te presenteren. Dit heeft twee voordelen:

- de gemeente kan vooraf duidelijk voorwaarden stellen voor het in aanmerking komen voor subsidiëring van een archeologieproject. Op die manier kan de gemeente de kleinere particulier tegemoet komen, maar kunnen bijvoorbeeld de gemeente zelf en eventueel grote ontwikkelprojecten uitgesloten worden;
- het maximale subsidiebedrag kan op jaarbasis worden vastgesteld (op is op).

> Actiepunt voor de gemeente:

- **het (laten) opstellen van een archeologieverordening of het uitbreiden van de bestaande archeologieverordening met een archeologieparagraaf (op basis van de VNG-voorbeeldverordening);**
- **Archeologiefonds opzetten.**

4.3.4 Het opzetten van een digitaal informatiesysteem

Door het opzetten van een digitaal informatiesysteem (en het omzetten van de hier gepresenteerde informatie - kaart! - in een dergelijk systeem) kan de gemeente snel inzicht verkrijgen én verschaffen over de archeologische stand van zaken van alle terreinen in de gemeente. Veelsoortige, slecht toegankelijke en versnipperde informatie (wat is bijvoorbeeld al ooit onderzocht!) wordt in databases bij elkaar gebracht. Uitwisseling van digitale informatie tussen afdelingen wordt vergemakkelijkt etc. Deze aanbeveling kan gezien worden in het licht van de relatie tussen de archeologie en de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Wkpb). Op dit moment is het voor een koper of eigenaar van een huis lastig een totaaloverzicht van al die publiekrechtelijke beperkingen te krijgen, omdat de registratie ervan verspreid is en divers. De Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Wkpb) moet ervoor zorgen dat dit verbetert. Het wetsvoorstel bevat namelijk de hoofdlijnen van een nieuw registratiestelsel. Nadere regels met betrekking tot de registratie zullen worden vastgelegd in Algemene maatregelen van bestuur (Amvb's) of ministeriële regelingen. Dit betekent dat t.z.t. ook bekend moet zijn of er beperkingen voor de koper of eigenaar van een huis ten gevolge van de aanwezigheid van archeologie op zijn of haar perceel. Het is overigens niet bekend wanneer deze wet precies zal worden doorgevoerd.

> Actiepunt voor de gemeente:

- Het opzetten van een digitaal informatiesysteem of het koppelen van archeologische informatie - met name van de archeologische beleidskaart - aan bestaande systemen.**

4.4 Selectiebeleid

In het spanningsveld van archeologische waarden versus overige maatschappelijke belangen is het maken van keuzes vrijwel onvermijdelijk. Zeker in de Randstad is de druk op de ruimte dermate groot dat keuzes gemaakt moeten worden. Een belangrijk beleidsinstrument voor gemeenten die een volwaardige invulling willen - en moeten - geven aan de zorg voor het archeologisch erfgoed, kan een selectiebeleid zijn. Niet alles wat in de bodem zit is even waardevol. En niet alles wat waardevol is, hoeft altijd bewaard of onderzocht te worden. Op basis van inhoudelijke waarde- en prioriteitstelling, kan een gemeente zelf selecties van archeologiegevoelige gebieden maken en monumenten aanwijzen die in bestemmingsplannen worden vastgelegd. Tevens kan door een eenduidig en helder selectiebeleid duidelijk worden waarom in bepaalde gebieden binnen de gemeente wel archeologisch onderzoek noodzakelijk is en waarom op andere plaatsen niet. (de POA kan hier een hulpmiddel bij vormen). Na selectie dienen de terreinen verwerkt te worden in het bestemmingsplan. In een bestemmingsplan, dat eenmaal in de 10 jaar dient te worden herzien, staan onder andere voorschriften over het gebruik van de in het plan begrepen gronden en van de zich daarop bevindende opstallen (bebouwingsvoorschriften, aanlegvoorschriften, gebruiksvoorschriften). Met inachtneming van het verdrag van Malta dient archeologie volwaardig deel uit te maken van het bestemmingsplan en van de hierin opgenomen voorschriften.

Feitelijk is in dit hoofdstuk al een aantal vormen van selectie benoemd: het expliciteren van een ondergrens voor vrijstelling van de verplichting tot onderzoek (§ 4.1.1) en de archeologische vindplaats- en verwachtingskaart zelf (§ 4.1.2). Elke polygoon of lijn die op de kaart is weergegeven, is in essentie een keuze en daarmee een vorm van selectie. Ook de AMZ-cyclus (bijlage 1) kan als een vorm van selectie worden beschouwd: een keuze tussen (volgens landelijk geldende criteria vastgestelde) behoudenswaardige en niet-behoudenswaardige vindplaatsen.

Bovengenoemde selectiecriteria kunnen tot op zekere hoogte door deskundigen en in samenwerking met het bevoegd gezag als objectieve selectiecriteria gehanteerd worden bij het maken van keuzes ten aanzien van de bestemming van een bekende vindplaats. Wat echter een rol kan spelen in de gehele afweging zijn de keuzes van de gemeente zelf.

Waar wil de gemeente zich vanuit cultuurhistorisch oogpunt mee profileren of wat wordt als zodanig belangrijk gevonden voor de geschiedenis van de gemeente, dat hiervoor extra aandacht gevraagd wordt?

Het gaat dan niet zozeer om kennisleemten zoals hierboven beschreven, als wel om de behoefte aan specifieke kennisvermeerdering. Gesproken kan worden van onderzoeksthema's, vergelijkbaar met de POA en de Nationale Onderzoeksagenda (NOA) opgesteld door de RACM. De gemeentelijke onderzoeksthema's sluiten bij voorkeur aan bij de landelijke NOA en de provinciale ontwikkelingsvisie, maar de ontwikkeling van gemeentespecifieke thema's en aandachtspunten wordt vanuit rijk en provincie gestimuleerd.

Er kan niet omheen gedraaid worden: selectie roept op dit moment in de archeologische wereld hevige discussies en zelfs emoties op. Kernvraag is steeds op basis waarvan we keuzes maken. Wat zijn hiervoor de criteria. Bijvoorbeeld de gemeente Cuijk heeft ervoor gekozen om te kiezen voor de 'identiteitsdrager': de Romeinse tijd. Alle prehistorische vindplaatsen zijn van die keuze het slachtoffer geworden, een keuze die scherp bekritiseerd is door provincie en Rijk. In principe kan selectie plaats vinden op basis van criteria als periode, kwaliteit, informatiewaarde, contextwaarde, cultuurhistorische ensemblewaarde etc. Beseft moet worden dat, welke keuze ook gemaakt wordt, deze goed beargumenteerd moet worden.

> Advies aan de gemeente:

- Na een startperiode van bijvoorbeeld 2 jaar kan geëvalueerd worden of een selectiebeleid een waardevolle toevoeging vormt in het Gemeentelijk Archeologiebeleid en derhalve opgesteld dient te worden.

4.5 Positionering van de AMZ binnen de gemeentelijke organisatie

Door de nieuwe regelgeving moeten gemeenten zelf zorg gaan dragen voor het archeologisch erfgoed. De gemeente zou kunnen overwegen samen met een aantal andere gemeenten (voor de hand liggend uiteraard Hillegom en Noordwijkerhout) een 'gemeentelijk' archeoloog aan te stellen of een vaste adviseur in de hand te nemen.

De belangrijkste redenen hiervoor zijn de aanstaande ontwikkelingen en verplichtingen die op de gemeente afkomen, in relatie tot het archeologisch potentieel van deze gemeenten tezamen;

Het opstellen van deze nota archeologie en de eveneens vervaardigde archeologische beleidskaart voor het grondgebied van de gemeente is een initiatief van de 3 samenwerkende Bollengemeenten: Lisse, Hillegom en Noordwijkerhout. De nota en beleidskaart zijn synchroon voor de 3 gemeenten gemaakt, enerzijds om tot een kostenbesparing te kunnen komen, anderzijds om tot een optimale kennisuitwisseling en samenwerking te kunnen komen.

> Advies aan de gemeente:

- Interne analyse van de noodzaak tot verdergaande samenwerking op het terrein van de archeologie.**

4.6 Publieksverantwoording en vergroten draagvlak

De gemeente Hillegom kan actief werken aan de vergroting van het draagvlak voor de archeologie en tegelijkertijd publieksverantwoording afleggen voor de besteding van gemeenschapsgelden. In dit opzicht kan de gemeente gebruik maken van het enorme PR-potentieel dat de archeologie in zich herbergt. Simpel gezegd: de media-aandacht bij archeologische ontdekkingen en opgravingen is enorm en hoeft nauwelijks gestimuleerd te worden. Het publiek voelt zich klaarblijkelijk aangesproken door het romantische karakter van 'het vinden', alsmede de absolute rijkdom die sommige vondsten uitstralen. Om aan deze belangstelling richting te kunnen geven kan de gemeente een PR-beleid ontwikkelen. Ook kan de mogelijkheid tot samenwerking met de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) en historische verenigingen worden onderzocht. Voorzetten of suggesties tot een PR-beleid kunnen zijn:

- Systematische publiekspresentatie bij archeologisch veldonderzoek. Hierbij kan gedacht worden aan publieksdagen bij opgravingen, persberichten in de lokale en regionale media, het inrichten van tijdelijke exposities op het gemeentehuis, stimulering van lezingencycli naar aanleiding van lopend onderzoek, uitgeven van populair-wetenschappelijke publieksboekjes, informatieborden, actief inzetten van heemkunde-verenigingen en amateur-archeologen, fietsroutes, rondleidingen voor scholen etc. In dit licht verwijzen wij graag naar het ideeënboek dat in opdracht van de CvAK is geschreven, 'Archeologie presenteren' (Van Ginkel & Kruysheer, 2003);
- Educatieprogramma voor scholen;
- Toeristisch-recreatieve ontsluiting;
- Reguliere berichtgeving in plaatselijke media.

>Advies aan de gemeente:

- Overwegen of een communicatie- of PR-beleid opgesteld dient te worden.**

4.7 Archeologie als inspiratie voor de ruimtelijke inrichting

Archeologie kan als inspiratie dienen voor de ruimtelijke inrichting en planschetsen. Een dergelijke vorm van ‘thematisch ontwerpen’ komt vanuit de overtuiging dat Nederland als een gelaagd land gezien moet worden, waarbij landschappelijke en cultuurhistorische (en daarmee archeologische) patronen de context verschaffen waarop ontwerptradities kunnen voortborduren. Voor te realiseren nieuwbouw zou de ontwerpuitdaging vanuit een dergelijke visie kunnen vertrekken. De laatste jaren wordt bij een groeiend aantal inrichtingsplannen in ons land aandacht geschonken aan de inpassing en visualisatie van archeologische vindplaatsen en objecten. Voor een kwalitatief nog betere invulling dient de discussie tussen archeologen, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten echter zeker voortgezet te worden. Binnen het Belvedere-programma is hiertoe inmiddels een aantal goede aanzetten gegeven. Goede voorbeelden kunnen zowel in de stedelijke omgeving als in het buitengebied worden gevonden.

4.8 Naar een gemeentelijke ‘Belvedere’?

In de Nota Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting (Ministeries van OCW, LNV, VROM & VenW, 1999) presenteert de rijksoverheid haar cultuurhistorisch beleid. Hierin geeft de overheid aan hoe er met de cultuurhistorische kwaliteiten van het fysieke leefmilieu in de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland kan worden omgegaan en welke maatregelen daartoe moeten worden getroffen. Delen van de Bollenstreek zijn aangewezen als ‘provinciaal topgebied’. Het zijn geen Belvedere gebieden, maar het beleid op provinciaal niveau is gelijklopend.

Uitgangspunt in de nota is dat cultuurhistorische waarden in belangrijke mate bepalend zijn voor de kwaliteit van onze ruimtelijke omgeving. Om de kwaliteit en identiteit van deze omgeving te behouden, dienen cultuurhistorische waarden sterker in de ruimtelijke inrichting van ons land te worden betrokken. Bij ruimtelijke ontwikkelingen kunnen zij gebruikt worden als bron van inspiratie en omgekeerd, door bijvoorbeeld nieuwe ruimtelijke functies te laten bijdragen aan het behoud van het erfgoed (‘behoud door ontwikkeling’). De 2 belangrijkste doelen van deze nota zijn:

- het erkennen en herkenbaar houden van cultuurhistorische identiteit in zowel het stedelijk als het landelijk gebied, als kwaliteit en uitgangspunt voor verder ontwikkelingen;
- het versterken en benutten van de cultuurhistorische identiteit en de daarvoor bepalende kwaliteiten van de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden van Nederland, de zogenaamde Belvedere-gebieden en -steden.

Als instrument en methode voor cultuurhistorische waardering heeft het Rijk de Belvederekaart ontwikkeld (cultuurhistorische waardenkaart van Nederland). De kaart onderscheidt gebieden met sectorale cultuurhistorische waarden en de Belvedere-gebieden met gecombineerde cultuurhistorische waarden. Deze kaart vormt de basis voor het gebiedsgericht beleid. Gepleit wordt voor een geïntegreerde en gebiedsgerichte aanpak. De verantwoordelijkheid voor dit cultuurhistorische beleid

wordt gelegd bij het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen en particuliere organisaties. In die zin kan de gemeente ervoor kiezen het aspect archeologie niet sectoraal te benaderen, maar te bezien vanuit een integraal cultuurhistorisch perspectief en hier beleid op ontwikkelen.

> Advies aan de gemeente:

- De gemeente kan het laten opstellen van een cultuurhistorische waardenkaart en erfgoedplan of cultuurnota in overweging nemen. Het verdient aanbeveling dit met de gemeenten Lisse en Noordwijkerhout samen te doen.

4.9 Ambitioneniveaus op de (middel)lange termijn

Hillegom heeft geen uitgebreide en lange archeologische traditie. Zeker in de 20e eeuw is er weinig rekening gehouden met eventuele archeologische waarden. De strandwallen zijn voor een groot deel afgegraven en/of omgezet. Er is veen gewonnen, er zijn weteringen gegraven en er werden nieuwbouwwijken gebouwd zonder dat hier structureel en systematisch archeologisch onderzoek aan vooraf ging. Zoals dat trouwens overal in Nederland het geval is geweest.

De langzaam toenemende bewustwording van het (niet meer om te draaien) verlies van het cultureel erfgoed heeft in Nederland, en daarbuiten, geleid tot de opstelling en ondertekening van het Verdrag van Malta in 1992. Het voorliggende rapport is daar een direct uitvloeisel van, en beoogt duidelijk te maken wat de gemeente Hillegom kan en moet met dit 'nieuwe' aspect: archeologie.

Moeten, vooral vanuit het perspectief van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg, én gebaseerd op een archeologische verwachtingskaart die rekening houdt met het aspect bodemverstoring, om hiermee nodeloos onderzoek te voorkomen. Kunnen, vooral vanuit het perspectief dat archeologie en de beleving hiervan ook een meerwaarde voor de gemeente kan hebben, zonder dat dit nu direct geld hoeft te kosten.

Het archeologisch potentieel ('wat valt er nog te ontdekken?') van Hillegom moet hoger ingeschat worden dan de grootschalige verstoringen doen vermoeden. Delen van de strandwal zijn nog intact: bij Vogelenzang, langs de flanken en onder de historische dorpskern. Bovendien kunnen in de strandvlakte, onder het veen, op kleine duinen en strandwalletjes nog bewoningsresten uit de Prehistorie aanwezig zijn.

Archeologie is integraal deel van de cultuurhistorie, waar verder de historische geografie en de gebouwde monumenten deel van uitmaken. Het archeologische verhaal is dan ook in hoge mate een cultuurhistorisch verhaal. Wat is een wetering? Alleen een waterloop, of is het meer? Is het een element dat een verhaal over de ontginning van een landschap vertelt? En wat is de relatie hiervan met de neolithische stenen bijl die hier ooit is aangetroffen? Ook dat is een samenhangend verhaal: de bijl is 4500 jaar geleden verloren gegaan bij het kappen van een boom, en 100 jaar geleden in de zanderij tevoorschijn gekomen, waar weteringen werden aangelegd om het gewonnen zand te transporteren.

Elke handeling, elke ingreep in het landschap gebeurt met reden. Het landschap

zoals we dat nu zien en kennen, kan worden gedefinieerd als de ruimtelijke neerslag van opeenvolgende (sociaal-)economische handelingen. Het cultuurlandschap herbergt een verhaal dat verder gaat dan de constatering dat de archeologie voor een deel verloren is, en herbergt een verhaal dat het waard is om verteld te worden. In dit opzicht is het - nogmaals - van belang te constateren dat de archeologie integraal deel uitmaakt van de cultuurhistorie en daarom ook minder sectoraal benaderd moet worden dan tot dusverre. Redenerend vanuit dit betoog kunnen voor de gemeente Hillegom ruwweg 2 ambitieniveaus worden geschetst:

- Ambitieniveau I. Basisniveau.

- Ambitieniveau II. Plusniveau.

Ambitieniveau I

Feitelijk wordt het basisniveau in deze nota beschreven. Dit gaat uit van de wettelijke verplichting die op de gemeente Hillegom afkomt: dat moeten we, meer willen of kunnen we niet. Kortom: niet meer dan nodig, niet duurder dan nodig.

Ambitieniveau II

In de inleidende tekst hierboven is een kort pleidooi gehouden om, indien gewenst en financieel op te brengen, te kiezen voor een wat hoger ambitieniveau. In dat licht is in § 4.4 t/m § 4.8 een aantal aanbevelingen en suggesties gedaan die als een menukaart kunnen worden gezien.

> Op basis van het voorgaande wordt het volgende voorgesteld:

- De gemeente moet overwegen een beleidsnota gemeentelijk archeologiebeleid Hillegom op te stellen waarin een visie en (middel)langetermijndoelen worden geformuleerd. Verwachte kosten van een dergelijke nota bedragen € 15.000,-. (Hierbij moet wel gelet worden op de eventuele koppeling met, of uitbreiding tot, een cultuurnota.)**

5 Financiën en middelen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt niet ingegaan op de projectgebonden uitvoeringskosten; deze zijn in § 4.3.3 beschreven, evenals een regeling (archeologiefonds) bij excessieve kosten. Hieronder wordt een ‘voorzet’ gedaan voor het in beeld brengen van de algemene uitvoeringskosten (bestuurslasten) voor de gemeente Hillegom. Opgemerkt moet worden dat de genoemde getallen hele voorlopige inschattingen zijn. Het verdient dan ook aanbeveling deze jaarlijks te evalueren en bij te stellen.

5.2 Algemene uitvoeringskosten voor de gemeente

Belangrijk is vast te stellen hoeveel tijd, uitgedrukt in fte's, gemoeid zal zijn met handhaving en toepassing van de in deze nota voorgestelde omgang met de Archeologische Monumentenzorg. De taken die vanuit de AMZ op gemeentelijk niveau dienen te worden geregeld zijn onder andere:

- advisering bij het opstellen en actualiseren van bestemmingsplannen;
- toetsing van vergunningsaanvragen (bouw-, sloop- en aanlegvergunning);
- begeleiding van het archeologisch onderzoekstraject (toezicht houden op en beoordelen van het resultaat;
- regiefunctie indien gemeente initiatiefnemer is van bodemverstorende activiteiten (overleg met ontwikkelaars, archeologische specialisten en eventueel bevoegd gezag op ander beleidsniveau, beoordelen van rapportages);
- informatie- en kennisbeheer (voorkomen van versnippering van kennis van het bodemarchief);
- ontwikkeling van een gemeentelijke beleidsvisie ten aanzien van cultuurhistorie in bredere zin (structuurplan);
- verzorgen of initiëren van voorlichting en organiseren van educatieve activiteiten;
- etc.

Wat nu precies tot het takenpakket van de desbetreffende gemeente-ambtenaar behoort of kan behoren, is sterk afhankelijk van de wensen en mogelijkheden van de gemeente (gemeentelijke ambities). Per gemeente bestaan er enorme verschillen, maar in veel gevallen (ook in Hillegom) is er binnen de gemeente geen archeologische expertise aanwezig en worden bijvoorbeeld de meeste selectiebeslissingen soms al in de planvormingsfase in overleg met de andere overheden (provinciaal archeoloog of RACM) en/of met externe deskundigen (archeologische adviesbureaus) gemaakt.

³ De genoemde getallen zijn indicatief en stoelen op ervaringsgetallen van andere gemeenten waar RAAP dergelijke stukken voor heeft opgesteld.

Dit is niet in alle gevallen even werkbaar en evenmin is duidelijk wie nu precies bedoeld wordt met het bevoegd gezag. In bestuurlijke zin is dat de gemeente, geadviseerd door een senior-archeoloog. Tevens zijn Rijk en provincie er steeds minder toe geneigd deze rol te vervullen met de in de nieuwe Monumentenwet toebedeelde centrale en vrije rol van de gemeenten in de Archeologische Monumentenzorg. Met name de grotere gemeenten zijn er steeds meer toe geneigd een archeoloog fulltime in dienst te nemen, die het gehele takenpakket, van het begeleiden van het archeologisch onderzoekstraject tot het beoordelen van rapporten en het opstellen van PvE's, kan en mag uitvoeren. Voor Hillegom gaat dit waarschijnlijk te ver. Gezien het beperkte aantal vergunningaanvragen op jaarbasis waarbij het bodemarchief in het geding is en de relatief geringe druk op de ruimtelijke ontwikkelingen, lijkt eerder te kunnen worden uitgegaan van 0,3 fte³, uitgaand van een uitgebreid takenpakket. Zolang de gemeente afhankelijk blijft van externe inhoudelijke expertise en veel taken moet uitbesteden, ligt het aantal fte's nog iets lager (0,2 fte). Hierbij moet worden opgemerkt dat in de huidige situatie veel tijd gemoeid is met overleg tussen gemeente en externe adviseurs (RACM, provincie, adviesbureaus en andere gemeenten). Is er voor de gemeente een vast aanspreekpunt ten aanzien van archeologisch inhoudelijke zaken, dan zou hiermee veel tijd gewonnen kunnen worden. Een regio-archeoloog zou hierin kunnen voorzien. Een dergelijk aanspreekpunt zou voor de gemeente Hillegom de Archeologische Monumentenzorg een stuk eenduidiger kunnen maken, waarbij de gemeente zich hoofdzakelijk belast met een zuivere toepassing van de wet- en regelgeving en de regio-archeoloog zich richt op inhoudelijke zaken. In dat geval dient voor de gemeente Hillegom te worden uitgegaan van circa 0,1 tot 0,2 fte voor uitvoering van de Archeologische Monumentenzorg. Zolang er geen regio-archeoloog is, kan het voor de gemeente een overweging zijn om een senior-archeoloog in dienst te nemen, of een raamovereenkomst af te sluiten.

Opgemerkt moet worden dat in het bovenstaande alleen uitgegaan wordt van uitvoeringskosten ten behoeve van het beheer en behoud van archeologische waarden. Indien tevens bouwhistorische en cultuurhistorische waarden volwaardig door de gemeente zelf worden meegenomen in de planontwikkelingen (iets wat op termijn wel de bedoeling is), dan dient te worden uitgegaan van hogere kosten.

> Actiepunt voor de gemeente:

- Structureel een bedrag begroten voor de invulling van - in ieder geval - de minimaal wettelijk vereiste taken ten aanzien van de gemeente archeologische monumentenzorg.

Literatuurlijst

- Beenakker, J.J.M.**, 1998. *750 jaar Kerk in Hillegom. Acht eeuwen wonen, werken en kerken in een dorp in de Bollenstreek*. Boek- en kantoorboekhandel Stevens, Hillegom.
- Ginkel, E. van & A. Krusheer**, 2003. Archeologie presenteren. Ervaringen, voorbeelden, adviezen en kosten. *Archeologie Leidraad 2*. College voor de Archeologische Kwaliteit, Den Haag.
- Ministerie van Justitie**, 1988. *Monumentenwet 1988: Wethoudende voorzieningen in het belang van monumenten van geschiedenis en kunst*. Ministerie van Justitie, Den Haag.
- Ministeries van OCW, LNV, VROM & VenW**, 1999. *Nota Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. VNG-drukkerij, Den Haag.
- Ministerie van OCenW**, 2001. *Beleidsregels van de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr. F. van der Ploeg, met betrekking tot de wijze waarop de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen gebruik maakt van zijn bevoegdheid als bedoeld in artikel 39 van de Monumentenwet 1988 (Beleidsregels opgravingsbevoegdheid)*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag.
- Ministerie van OCenW**, 2004. *Cultuurnota 2005-2008. Meer dan de som*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Den Haag.
- Ministeries van WVC & BZ**, 1992. *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*. VNG uitgeverij, 's-Gravenhage.
- Provincie Zuid-Holland**, 1998. *Nota Planbeoordeling*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Provincie Zuid-Holland**, 2002. *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en Bollenstreek*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Provincie Zuid-Holland**, 2005. *Nota Regels voor Ruimte*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Provincie Zuid-Holland**, 2006. *Nota archeologie*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- ROB**, 2003. *Archeologie en bestemmingsplannen. Juridisch-planologische mogelijkheden voor de bescherming van archeologische waarden*. ROB, Amersfoort.
- ROB**, 2005. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) versie 2.1*.
Ontleend aan <http://www.archis.nl>.

Gebruikte afkortingen

AMZ	Archeologische Monumentenzorg
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap van Nederland
AWG	Archeologisch Waardevolle gebieden
AWV	Archeologisch Waardevolle Verwachtingsgebieden
B&W	Burgemeester & Wethouders
CHS	Cultuurhistorische Hoofdstructuur
GS	Gedeputeerde Staten
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
NOA	Nationale Onderzoeksagenda
NWO	Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
POA	Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
WRO	Wet op de Ruimtelijke Ordening

Verklarende woordenlijst

eergetouw	Oudste getrokken werktuig voor bewerking van de grond.
fibula	Mantelspeld of sluitspeld.
in situ	Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponneerd, weggegooid of verloren.
motte	Een motte is een geheel of gedeeltelijk kunstmatige heuvel met een regelmatige vorm en steile zijden, die gewoonlijk door een droge of natte gracht omgeven wordt. De constructie heeft tot doel de op zijn afgeplatte top staande versterkingen beter te verdedigen en de omgeving te beheersen. Vaak is er een lager gelegen voorburcht aan de motte toegevoegd.
strandwal	Door branding en zeestromingen ontstane zandrug die boven gemiddeld hoogwater uitkomt en parallel aan de kustlijn is afgezet.
Terra Sigillata	Romeins aardewerk, overwegend glanzend rood en vaak voorzien van reliëfdecoratie.

Overzicht van figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen

Figuur 1. Het Raadhuis van Hillegom, ooit bezit van Mr. Jan Six.

Figuur 2. Een laatste stukje Oud Duin op de strandwal van Hillegom-Lisse: het Keukenhofbos.

Figuur 3. Koppeling archeologiebestemmingen aan beslisschema bij plan-ontwikkeling; de genoemde oppervlakten zijn vooralsnog fictief.

Tabel 1. Archeologische en geologische tijdschaal.

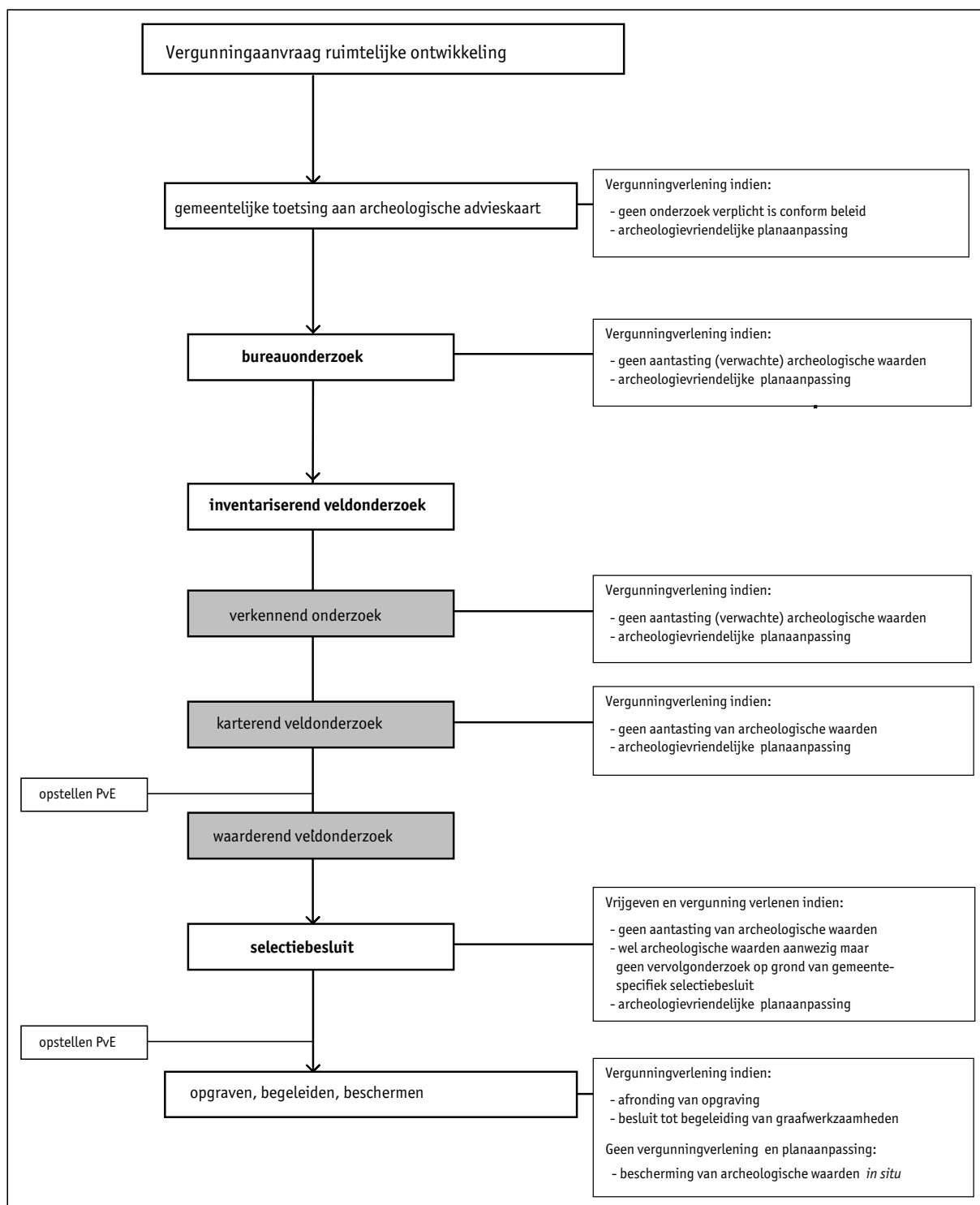
Bijlage 1. De cyclus van de Archeologische Monumentenzorg.

Bijlage 2. De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de oude Monumentenwet 1988.

Bijlage 3. Voorbeeldvoorschriften.

Kaartbijlage 1. De archeologische beleidskaart.

Bijlage 1: De cyclus van de Archeologische Monumentenzorg

Bureauonderzoek en opstellen van PvE's

Tijdens het bureauonderzoek wordt informatie verworven, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, omvattend de aan- of afwezigheid, aard en omvang, datering, gaafheid en conservering en relatieve kwaliteit daarvan. Het raadplegen van de archeologische verwachtingskaart inclusief achterliggende informatie voorziet in hoge mate in de noodzakelijke informatie ten behoeve van een bureauonderzoek. Voor de historische dorpskernen (overigens ook aan te raden voor het buitengebied!) dienen in ieder geval nog de beschikbare historische kaarten geraadpleegd te worden (bijv. Kadasterkaart ca. 1830). Indien relevant dient in deze fase tevens lokaal aanwezige expertise (o.a. gemeentelijk archiefmedewerker, amateur-archeologen en beroepsarcheologen) te worden geraadpleegd.

Het bureauonderzoek resulteert in een advies voor het vervolg. Er zijn twee mogelijkheden: het kan zijn dat er niets hoeft te gebeuren, of het kan zijn dat ten behoeve van de besluitname inzake de vergunningverlening een inventariserend veldonderzoek nodig is. Als het gaat om gravend onderzoek zal een PvE moeten worden opgesteld door een daartoe bevoegd archeoloog. Het bevoegd gezag toetst dit PvE en stelt het vast. In geval van de Bollengemeente waar geen (senior-)archeoloog in dienst is, worden de PvE's beoordeeld door een ingehuurd senior-archeoloog of door een archeoloog werkzaam bij andere overheden (RACM, provincie of andere gemeenten). Voor booronderzoeken is een PvE niet verplicht. Wel dient voor elk booronderzoek een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld te worden dat deel uitmaakt van het onderzoeksvoorstel. Dit PvA dient goedgekeurd te zijn door de opdrachtgever. Om de kwaliteitseisen conform de KNA te waarborgen en een deskundig advies te garanderen, wordt geadviseerd om ook de grotere boorprojecten in het kader van een inventariserend archeologisch veldonderzoek aan de hand van een PvE te laten uitvoeren.

Wat is een Programma van Eisen?

Een PvE bevat publiekrechtelijke aanwijzingen en is voorgeschreven in de vergunningvoorschriften. In de opgravingsvergunning (ex art. 39 Monumentenwet 1988) wordt gesteld dat een PvE een voorwaarde is om een opgraving te mogen verrichten. Hieronder valt ook een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (inventariserend veldonderzoek proefsleuven). De opdrachtgever van het archeologisch onderzoek is verantwoordelijk. Onderzoeksopdrachten worden op basis van het PvE aanbesteed.

Als definitie van een PvE geldt aldus: Het PvE geeft de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden op de vindplaats en formuleert de daaruit af te leiden eisen met betrekking tot het uit te voeren werk.

Op basis van het PvE wordt een PvA opgesteld. Hierin worden, naast de eisen en voorwaarden uit het PvE, de eisen en voorwaarden van de opdrachtgever opgenomen. Ter verkrijging van goedkeuring wordt een PvE ter toetsing voorgelegd, primair aan een bevoegde overheid. Een PvA vereist de goedkeuring van de opdrachtgever.

Een PvE is aan veroudering onderhevig. Een goedgekeurd PvE kan na een jaar door de desbetreffende bevoegde overheid ingetrokken worden, op basis van voortschrijdend inzicht.

Inventariserend veldonderzoek

Tijdens het inventariserend veldonderzoek wordt (extra) informatie verworven over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek en door middel van waarnemingen in het veld. Het veldonderzoek bestaat uit een aantal fasen waarin steeds verder wordt ingezoomd op de aanwezige archeologische waarden.

Verkennde fase

De verkennde fase is gericht op het in detail in beeld krijgen van de archeologische verwachting voor een plangebied. Hoewel de gedetailleerde archeologische verwachtingskaart hieraan in principe voldoet, zijn er situaties denkbaar dat aanvullende gegevens nodig zijn over de specifieke geologische opbouw van een gebied en de hieraan te relateren archeologische verwachting. Een voorbeeld zijn gebieden met niet bekende maar mogelijk omvangrijke bodemverstoringen, waardoor de toegekende verwachting naar beneden dient te worden bijgesteld. Het verkennd veldonderzoek heeft een extensief karakter, waarbij bijvoorbeeld door middel van 'losse' boorraaien een gebied wordt onderzocht (afstand tussen raaien bijvoorbeeld 100 tot 200 m). De verkennde fase moet worden gezien als een voorbereiding op een gerichte karterende fase. In sommige gevallen kunnen de resultaten van de verkennde fase leiden tot het geheel vrijgeven van een gebied. De verkennde fase kan met name interessant zijn voor grotere plangebieden; hoe kleiner het gebied, hoe lager het rendement van een verkennde fase omdat naar verhouding meer boringen nodig zijn.

Karterende fase

Het doel van de karterende fase is het in kaart brengen van (nog onbekende) archeologische vindplaatsen. In de meeste gevallen bestaat een kartering uit booronderzoek, aangevuld met een oppervlaktekartering. De boordichtheid wordt bepaald door de specifieke onderzoeksvraag; in veel gevallen wordt in Zuid-Holland uitgegaan van een regelmatig boorgrid van 10 boringen/hectare, waarmee de meeste reguliere vindplaatsen (lees nederzettingsterreinen) uit de periode Bronstijd t/m Late Middeleeuwen in kaart kunnen worden gebracht. Voor specifieke onderzoeksvragen zijn andere boordichtheden en -strategieën noodzakelijk. In de KNA 3.1 zijn voor het eerst richtlijnen opgenomen over de te hanteren boordichtheden onder verschillende omstandigheden. Deze zijn gebaseerd op een omvangrijke studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie (RAAP-rapport 1000; Tol e.a., 2004).

In sommige gevallen is karterend onderzoek door middel van proefsleuven (of proefputten) noodzakelijk (bijv. voor het karteren van een mogelijk grafveld).

Waarderende fase

De waarderende fase van het inventariserend veldonderzoek dient om meer duidelijkheid te verkrijgen over de aard van een vastgestelde archeologische vindplaats ten behoeve van de waardebeoordeling. Zo kan het gewenst zijn om een archeologische vindplaats zo optimaal mogelijk te behouden, bijvoorbeeld door

middel van inpassing. Een waarderend inventariserend veldonderzoek (vaak door middel van proefsleuven/proefputten) is tevens gewenst voorafgaand aan een archeologische opgraving, teneinde gedetailleerde gegevens te verkrijgen met het doel de opgraving zo doelgericht mogelijk te kunnen uitvoeren. De vindplaatsen worden onderzocht op hun fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging. Een waarderend onderzoek bestaat in veel gevallen uit een proefsleuvenonderzoek, maar kan ook andersoortig onderzoek inhouden (geofysisch onderzoek of waarderend booronderzoek).

De vindplaatsen worden in eerste instantie op hun fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) beoordeeld. De beoordeling van de fysieke kwaliteit is gerelateerd aan de archeoregio waarin de vindplaats zich bevindt; op deze wijze wordt de conserveringstoestand in relatie tot andere relevante sites bekeken.

Indien te verwachten is dat op een van de inhoudelijke criteria 'hoog' wordt gescoord, wordt de vindplaats in principe behoudenswaardig geacht. Dit 'vangnet' heeft tot doel ervoor te zorgen dat aan terreinen die van beperkte fysieke kwaliteit zijn maar desondanks inhoudelijk van groot belang, geen negatief selectiebesluit wordt toegekend. Vindplaatsen die op grond van hun fysieke kwaliteit als in principe behoudenswaardig zijn aangemerkt, worden vervolgens gewaardeerd op hun inhoudelijke kwaliteit. Eerst vindt een afweging plaats op de eerste drie inhoudelijke kwaliteitscriteria: zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde. Na deze weging wordt bij vindplaatsen met een lagere inhoudelijke waardering nagegaan of het criterium representativiteit van toepassing is. Hierbij dient ook de onderzoeksagenda van de gemeente en de POA te worden betrokken.

Uiteindelijk volgt op basis van deze waardestelling een selectieadvies en selectiebesluit. Dit advies en besluit kan verschillende vormen aannemen:

Eindbestemming van een gewaardeerde vindplaats

Bescherming

Bescherming houdt in dat er fysieke maatregelen worden getroffen op het terrein met archeologische waarden zelf (bescherming *in situ*). Doel daarvan is de meest gunstige randvoorwaarden te scheppen voor duurzaam behoud, zonder de aanwezige archeologische waarden te beschadigen. Bescherming betekent niet per definitie dat op terreinen geen ontwikkelingen meer mogelijk zijn. Onder stringente voorwaarden kunnen ook op beschermde terreinen bovengronds ontwikkelingen plaatsvinden. Specifiek met de Belvedere-doelstelling 'behoud door ontwikkeling' in het achterhoofd, kunnen ruimtelijke ontwikkelingen op monumentale terreinen juist zelfs wenselijk zijn om het hier verborgen verleden beleefbaar te maken. In bijlage 3 wordt uitgebreid ingegaan op de procedure bij het fysiek beschermen en inrichten van archeologische terreinen.

Archeologische opgraving

Een archeologische opgraving heeft als doel vondst- en spoorgegevens van een archeologische vindplaats te verzamelen en te documenteren en is gericht op vooraf geformuleerde onderzoeksdoelstellingen (vastgelegd in een PvE). Tijdens een

archeologische opgraving worden sleuven en putten aangelegd en wordt de archeologische vindplaats vernietigd (archivering *ex situ*). Alleen de te verstoren oppervlakken worden onderzocht. Na opgraving kunnen de geplande werkzaamheden zonder beperkingen worden uitgevoerd. Wel worden beschermende maatregelen (o.a. regelgeving) getroffen voor niet opgegraven delen van een vindplaats.

Archeologische begeleiding

Tijdens een archeologische begeleiding worden vondst- en spoorgegevens van een (mogelijk aanwezige) vindplaats geregistreerd, zonder dat daarbij sprake is van het aanleggen van sleuven of putten. Archeologische begeleiding wordt uitgevoerd tijdens bodemversturende activiteiten die om niet-archeologische redenen plaatsvinden en waar gegronde redenen zijn om aan te nemen dat archeologische waarden aanwezig zouden kunnen zijn. Bij vaststelling van archeologische waarden kan een begeleiding alsnog resulteren in een archeologische opgraving. **Let op:** archeologische begeleiding is alleen onder strikte voorwaarden een gangbare onderzoeksmethode. Er moet sprake zijn van een situatie waarin het normale archeologische onderzoekstraject niet kan worden doorlopen. In de nieuwe KNA 3.1 (sinds 1 januari 2007) staan onder 'Protocol archeologische begeleiding' de volgende mogelijke aanleidingen voor een begeleiding:

1. wanneer als gevolg van fysieke belemmeringen het niet mogelijk is om adequaat vooronderzoek te doen;
2. wanneer er op grond van de beschikbare archeologische informatie wordt geconcludeerd dat het doen van een opgraving niet (meer) nodig is, maar men toch graag het zekere voor het onzekere wil nemen;
3. wanneer sprake is van bijzondere onderzoeksvragen bij uitvoeringstrajecten.

Doel

Een archeologische begeleiding kan 3 verschillende doelen hebben. Dit is afhankelijk van de plaats van het onderzoek in de AMZ-cyclus.

1. Wanneer de begeleiding plaatsvindt vóór het selectiebesluit, dan heeft deze hetzelfde doel als het proces *inventariserend veldonderzoek proefsleuven* (IVO-P). Dit doel is: *'het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel, dat gebaseerd is op het bureauonderzoek'*. Het gaat hierbij om een kleine ingreep in een groot gebied, of gebieden in stads- of dorpscentra, waar de archeologische waarden door opstallen pas door sloop toegankelijk worden. Hiervoor is een PvE vereist.
2. Wanneer de begeleiding plaatsvindt ná het selectiebesluit en er derhalve op grond van waarderingscriteria sprake is van een behoudenswaardige vindplaats, dan heeft deze hetzelfde doel als het proces Opgraven: *'het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden'*. Ook hiervoor is een PvE vereist.

3. Wanneer een begeleiding betrekking heeft op bodemingrepen op gewaardeerde terreinen, dus zowel op beschermde terreinen als op AMK-terreinen is het doel *‘om binnen de grenzen van de verstoring tijdens de grondwerkzaamheden waargenomen vondsten te documenteren en te bergen. Een essentiële meerwaarde van een archeologische begeleiding is dat tijdens de uitvoering archeologisch toezicht wordt gehouden op een juiste uitvoering van civiele werkzaamheden conform de vergunningvoorwaarden. Daardoor wordt mogelijke schade door een onjuiste uitvoering van de werkzaamheden voorkomen’.*

Vrijgeven

De resultaten van het archeologisch onderzoek kunnen tenslotte ook zodanig zijn dat geen vervolgstappen hoeven te worden voorgesteld. De geplande bodemingrepen kunnen in dat geval zonder beperkingen ten aanzien van archeologische waarden worden uitgevoerd. Hiertoe kan besloten worden als er geen archeologische waarden aanwezig zijn of van zo’n marginale betekenis zijn dat verder onderzoek of bescherming een te zwaar middel is. Ook zwaar verstoorde vindplaatsen, waarvan op grond van waarderend onderzoek duidelijk is geworden dat de wetenschappelijke informatie-waarde te sterk is aangetast, kunnen genomineerd worden om zonder verder onderzoek te worden vergraven. Dergelijke situaties zijn nogal eens punt van discussie, met name vanwege de kans op bijzondere vondsten (bijvoorbeeld een diep ingegraven waterput). Die situaties zullen zich altijd blijven voordoen, wat geen belemmering moet zijn een beargumenteerd, selectief beleid te voeren ten aanzien van een adequate archeologische monumentenzorg.

Bijlage 2: De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de oude Monumentenwet 1988

Ad 1. Bestemmingsplannen, vergunningen en vrijstellingen

De gemeente dient bij (op)nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening te houden met de in de grond aanwezige en te verwachten archeologische waarden (artikel 38, lid 1). Dit impliceert onder andere de toetsing van bestemmingsplannen aan de CHS en de verplichting aan te geven welke conclusies de gemeente daaraan verbindt. Een gedetailleerde en gemeentespecifieke archeologische verwachtingskaart heeft de voorkeur.⁴

Met die al dan niet gedetailleerde archeologische informatie kan de gemeente besluiten aanpassingen in de planontwikkeling aan te brengen, teneinde aangetoonde waardevolle archeologische waarden te behouden. Voorts kan de gemeente beschermende voorschriften opstellen omtrent het gebruik van de grond (Wet Ruimtelijke Ordening [WRO], artikel 10 en 15). De kosten die voortkomen uit archeologisch (voor)onderzoek kunnen worden verhaald op degenen ten behoeve van wie medewerking wordt verleend, zoals bedoeld in de WRO (artikel 42, lid 1).

⁴ Precies om deze reden heeft de gemeente Hillegom een dergelijke kaart laten vervaardigen, die (als losse kaart met toelichting) een fundament legt onder deze nota.

De artikelen 39 t/m 41 betreffen de instrumenten die de gemeente in relatie tot de AMZ ten dienste staan. Artikel 39 stelt dat van een aanvrager van een aanlegvergunning in het kader van een bestemmingsplan geëist kan worden - als dat voor een goede beoordeling van de aanvraag nodig is - dat hij een rapport overlegt waarin de archeologische waarde van het te verstoren terrein voldoende is vastgesteld. Vervolgens kunnen aan de aanvrager aanvullende eisen ten aanzien van technische en bouwkundige maatregelen worden gesteld om de archeologie te behouden. De aanvrager kan verplicht worden tot het doen van opgravingen of kan verplicht worden de bodemversturende activiteiten te laten plaatsvinden onder begeleiding van een archeoloog.

Eenzelfde rapport en aanvullende eisen kunnen verbonden worden aan reguliere bouwaanvragen in het kader van een bestemmingsplan (artikel 40) en aan (het aanvragen van) een vrijstellingsbesluit van een bestemmingsplan (artikel 41; WRO artikel 15, 17 of 19). In artikel 41a staat echter dat de artikelen 39 t/m 41 niet van toepassing zijn op objecten met een kleinere oppervlakte dan 100 m². Het is wel mogelijk dat de gemeenteraad hiervan afwijkende andere oppervlakten vaststelt. Als de schade die een aanvrager lijdt redelijkerwijs niet of niet geheel voor diens rekening behoort te komen, kennen B&W hem op zijn verzoek een billijke schadevergoeding toe (artikel 42). In geval van excessieve kosten kan in tweede instantie het Rijk (een deel van) de kosten voor zijn rekening nemen.

Ad 2. Aanwijzing van archeologische attentiegebieden

Provinciale Staten kunnen gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aanwijzen als archeologische attentiegebieden. Provinciale Staten houden bij het vaststellen of de herziening van een streekplan rekening met de aangewezen attentiegebieden (artikel 44). Ter bescherming van een aangewezen attentiegebied stelt de gemeenteraad binnen een door Provinciale Staten te stellen termijn een bestemmingsplan vast.

Ad 3. Opgravingsvergunning

Uitgangspunt in de nieuwe Monumentenwet blijft dat opgravingen in beginsel verboden zijn. In voorkomende gevallen waar behoud *in situ* niet mogelijk is, kan vergunning worden verleend voor het (laten) doen van opgravingen (noodonderzoek). Onder opgraven wordt verstaan alle werkzaamheden met als doel het opsporen of onderzoeken van monumenten waardoor verstoring van de bodem optreedt (artikel 1, onder h). Hieronder valt ook archeologisch vooronderzoek voor zover dat destructief van aard is.

Een opgravingsvergunning kan worden verleend aan een aanvrager die aantoont bekwaam te zijn tot het doen van opgravingen. De vergunning kan onder beperkingen verleend worden en kan gelden voor onbepaalde of bepaalde tijd en voor bepaalde of alle voorkomende archeologische werkzaamheden. Bovendien kunnen bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) voorschriften aan de vergunning verbonden worden en kunnen regels worden gesteld ten aanzien van de bekwaamheidseis. In verband met de verlening van een vergunning kunnen kosten in rekening worden gebracht (artikel 45). De minister kan de opgravingsvergunning intrekken als de vergunninghouder naar oordeel van de minister niet langer bekwaam is tot het doen van opgravingen, zich niet aan de gestelde eisen houdt of de gestelde voorschriften niet naleeft (artikel 47).

Artikel 46 behandelt de plichten die gelden voor houders van opgravingsvergunningen ten aanzien van rapportage en overdracht van roerende monumenten (vondsten). Binnen twee weken na afronding van de werkzaamheden moeten de eerste bevindingen bij de minister worden gemeld. Binnen twee jaar na voltooiing van een opgraving moeten de geconserveerde vondsten (roerende monumenten) en de daarbij behorende documentatie overgedragen worden aan de eigenaar: over het algemeen gemeente, provincie of staat. De eigenaar draagt zorg voor de overdracht aan een (gemeentelijk of provinciaal of scheepsarcheologisch) depot. Tevens dient een rapport met de resultaten van de opgraving conform de eisen uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) binnen twee jaar aan de eigenaar, aan B&W van de gemeente waarin de desbetreffende opgraving heeft plaatsgevonden en aan de staat (RACM) te worden overhandigd. De rapportageplicht geldt niet alleen voor destructief onderzoek maar ook voor non-destructief inventariserend onderzoek.

Ad 4. Wetenschappelijk onderwijs

De minister kan, na advies ingewonnen te hebben bij de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), besluiten dat een opgraving door een instelling voor wetenschappelijk onderwijs moet worden uitgevoerd, maar dan moet dat onderzoek relevant zijn voor het onderzoeksprogramma van die instelling (artikel 49). Bovendien moet die instelling een opgravingsvergunning hebben en het onderzoek binnen een redelijke termijn kunnen uitvoeren. De nadelige financiële gevolgen voor degene die tot opgraving verplicht is, mogen niet onevenredig zijn en de marktverstorende effecten moeten beperkt blijven.

Ad 5. Eigendom

Roerende monumenten (vondsten) afkomstig uit opgravingen zijn, tenzij iemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, eigendom van de provincie of van de gemeente indien die gemeente beschikt over een eigen depot. Alleen vondsten die zijn gedaan buiten het grondgebied van een gemeente vallen toe aan de staat (artikel 50).

Ad 6. Depots

Gedeputeerde Staten (GS) houden een depot in stand waarin roerende monumenten (vondsten) van opgravingen en de daarbij behorende documentatie op verantwoorde en toegankelijke wijze worden gearhiveerd. GS kunnen ook in gemeenten dergelijke depots aanwijzen voor opslag van roerende monumenten. De kwaliteitseisen met betrekking tot de verantwoorde wijze van opslag en toegankelijkheid kunnen door de minister in een AMvB worden vastgelegd. De minister kan binnen 6 maanden na melding bepalen dat een vondst in beheer gegeven wordt aan een museale instelling (artikel 51 en 52).

Ad 7. Meldingsplicht

De houder van een opgravingsvergunning moet de aanvang van een opgraving vooraf melden aan de minister (lees RACM). Na de afronding van het onderzoek moet de vergunninghouder binnen twee weken zijn of haar eerste bevindingen aan de minister melden.

Mocht iemand een zaak vinden waarvan hij weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat het een monument (archeologische vondst) is, dan moet hij binnen drie dagen dit melden aan de burgemeester, die daarna zo spoedig mogelijk de minister op de hoogte stelt. De vondst moet gedurende 6 maanden na melding ter beschikking staan voor wetenschappelijk onderzoek (artikel 53). De minister kan bij (dreigende) schade besluiten om voorschriften op te leggen of een werk stil te leggen (artikel 56). Degene die archeologisch belangwekkende waarnemingen doet bij het opsporen van monumenten zonder daarbij de bodem te verstoren, meldt deze zo spoedig mogelijk aan de RACM (artikel 54). De minister kan formuleren vaststellen ten aanzien van deze meldingen.

Ad 8. Centraal archeologisch informatiesysteem

De minister (RACM) onderhoudt een centraal archeologisch informatiesysteem, waarin het volgende wordt opgenomen: de registers van archeologische monumenten, de beslissingen omtrent vergunningen tot wijziging, afbraak of verwijdering van monumenten (artikel 11), besluiten inzake provinciale archeologische attentiegebieden (artikel 44), opgravingsrapporten (artikel 46) en vondstmeldingen (artikel 53 en 54).

Ad 9. Bijzondere bevoegdheden

De minister (RACM) kan bij (dreigende) schade aan archeologische monumenten ingrijpen in de uitvoering van de werkzaamheden of de werkzaamheden voor bepaalde of onbepaalde tijd stopzetten (artikel 56). In het belang van archeologisch onderzoek kunnen B&W bepalen dat rechthebbenden van terreinen metingen of opgravingen moeten dulden (artikel 57). Schade als gevolg van maatregelen als in artikel 56 of artikel 57 wordt naar redelijkheid door B&W of de minister vergoed (artikel 58).

Bijlage 3: Voorbeeldvoorschriften

Hieronder is een aantal voorbeeld-voorschriften opgenomen in verband met de bescherming van archeologische waarden. Deze voorschriften kunnen niet zonder meer in elk bestemmingsplan worden opgenomen. Voor het in het belang van de archeologische monumentenzorg opleggen van beperkingen aan gebruikers en eigenaren van gronden, is een goede onderbouwing noodzakelijk.

De voorschriften kunnen uitsluitend worden gebruikt als bouwsteen in een op te stellen bestemmingsplan en zullen nog nader moeten worden ingevuld (waar aangegeven met 'xxx') en aangevuld met bijvoorbeeld procedureregels.

Dit hoofdstuk bevat 4 paragrafen. De paragrafen 4.1 (Buitengebied) en 4.2 (Stedelijk gebied) bevatten specifieke voorschriften voor respectievelijk het buitengebied en het stedelijk gebied. In de paragrafen 4.3 (Uitwerkingsplicht) en 4.4 (Wijzigingsbevoegdheid) zijn voorschriften opgenomen die niet zijn gebonden aan de aard en het karakter van het gebied.

Buitengebied

Dubbelbestemming Archeologisch waardevol gebied

Doeleindenomschrijving

1. De gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Archeologisch waardevol gebied' zijn tevens bestemd voor doeleinden ter bescherming en veiligstelling van de archeologische waarden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen. Voor zover op de plankaart nog andere dubbelbestemmingen voor deze gronden zijn aangegeven, is de voorrangsregeling zoals opgenomen in artikel xxx van toepassing.

Bouwvoorschriften

2. Op de in lid 1 bedoelde gronden mogen uitsluitend bouwwerken, geen gebouwen zijnde, ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming worden gebouwd. De bouwhoogte van deze bouwwerken mag niet meer dan xxx m bedragen.

Vrijstelling

3. Burgemeester en wethouders kunnen vrijstelling verlenen van het bepaalde in lid 2 ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming, indien is gebleken dat het oprichten van het bouwwerk, waarvoor vrijstelling wordt gevraagd, niet zal leiden tot een verstoring van de archeologische resten.

4. Voor zover het oprichten van het bouwwerk, waarvoor vrijstelling wordt gevraagd, kan leiden tot een verstoring van archeologisch materiaal, kunnen burgemeester en wethouders vrijstelling verlenen van het bepaalde in lid 2, indien aan de vergunning de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen, of
 - c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.
5. De vrijstelling wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld.
6. Alvorens de vrijstelling te verlenen vragen burgemeester en wethouders de provinciale archeoloog om advies. Bij een negatief advies van de provinciaal archeoloog wordt de vrijstelling niet verleend, dan nadat van gedeputeerde staten een verklaring van geen bezwaar is ontvangen.

Aanlegvergunning

7. Het is verboden op of in de als 'Archeologisch waardevol gebied' bestemde gronden zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (aanlegvergunning) de volgende werken, geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden uit te voeren:
 - a. het ophogen van de bodem;
 - b. het aanleggen, verbreden of verharden van wegen, paden, banen of parkeergelegenheid en het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen, zulks indien de oppervlakte van de aan te brengen verharding xxx m² of meer bedraagt;
 - c. het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren;
 - d. het verlagen of het verhogen van het waterpeil;
 - e. het aanbrengen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies;
 - f. het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bosgrond kunnen worden aangemerkt;
 - g. het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd;
 - h. het aanleggen van bos of boomgaard;
 - i. het scheuren van grasland over een grotere oppervlakte dan xxx m²;
 - j. het uitvoeren van grondbewerkingen op een grotere diepte dan 30 cm, waartoe ook wordt gerekend woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen.

8. Het onder 7 bedoelde verbod is niet van toepassing op werken of werkzaamheden die het normale onderhoud betreffen, of die reeds in uitvoering zijn op het tijdstip van het van kracht worden van het bestemmingsplan.
9. De aanlegvergunning wordt verleend, indien is gebleken dat de in lid 7 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden niet zullen leiden tot een verstoring van archeologisch materiaal.
10. Voor zover de in lid 7 genoemde werken en werkzaamheden dan wel de directe of indirecte gevolgen van deze werken en werkzaamheden kunnen leiden tot een verstoring van archeologisch materiaal, kan de vergunning worden verleend, indien aan de vergunning de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen, of
 - c. de verplichting de uitvoering van de werken of werkzaamheden te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.
11. De aanlegvergunning wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld.
12. Alvorens de gevraagde aanlegvergunning te verlenen, vragen burgemeester en wethouders de provinciaal archeoloog om advies. Bij een negatief advies van de provinciaal archeoloog wordt de aanlegvergunning niet verleend, dan nadat van gedeputeerde staten een verklaring van geen bezwaar is ontvangen.

Voorrangsregeling

Voor zover de op de plankaart aangegeven dubbelbestemmingen geheel of gedeeltelijk samenvallen, gelden:

- a. in de eerste plaats de bepalingen van artikel xxx (Waterkering);
- b. in de tweede plaats de bepalingen van artikel xxx (Archeologisch waardevol gebied);
- c. in de derde plaats de bepalingen van artikel xxx (Grondwater-beschermingsgebied);
- d. in de vierde plaats de bepalingen van artikel xxx (Leidingen).

Wijzigingsbevoegdheid agrarisch bouwperceel

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen in die zin dat:

De vorm van de op de plankaart aangegeven bouwvlakken wordt gewijzigd, indien dit noodzakelijk is in verband met de bescherming en het behoud van archeologische waarden, mits:

- a. de landschappelijke en natuurwaarden door de wijziging niet in onevenredige mate worden aangetast;
- b. de geluidsbelasting vanwege het wegverkeer van de bedrijfswoning(en) niet hoger zal zijn dan de voorkeursgrenswaarde of de verkregen hogere grenswaarde;
- c. de gebruiksmogelijkheden van de aangrenzende gronden daardoor niet in onevenredige mate worden aangetast;
- d. door de wijziging geen situatie ontstaat die uit een oogpunt van milieu minder aanvaardbaar is.

of

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen in die zin dat:

De vorm van de op de plankaart aangegeven bouwvlakken wordt gewijzigd, indien dit op grond van de resultaten van verricht archeologisch onderzoek noodzakelijk of gewenst is in verband met het gewenste beschermingsniveau van de aangetroffen archeologische waarden en indien zonder wijziging van de vorm van het bouwvlak de voor het desbetreffende agrarische bedrijf mogelijke bebouwing niet of niet op doelmatige wijze kan worden gerealiseerd.

De oppervlakte van het bouwvlak mag door het toepassen van de wijzigingsbevoegdheid met niet meer dan xxx% worden vergroot. De wijziging mag bovendien geen onevenredige belemmering opleveren voor de bestemmingen in de omgeving.

Nadere eisen

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd nadere eisen te stellen aan de situering, de inrichting en het gebruik van de gronden, indien uit onderzoek is gebleken dat ter plaatse beschermingswaardige archeologische resten aanwezig zijn.

Toepassing van de bevoegdheid mag niet leiden tot een onevenredige beperking van het meest doelmatige gebruik.

Stedelijk gebied

Dubbelbestemming Archeologisch waardevol gebied

Doeleindenomschrijving

1. De gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Archeologisch waardevol gebied' zijn tevens bestemd voor doeleinden ter bescherming en veiligstelling van de archeologische waarden. Deze bestemming is primair ten opzichte van de overige aan deze gronden toegekende bestemmingen. Voor zover op de plankaart nog andere dubbelbestemmingen voor deze gronden zijn aangegeven, is de voorrangsregeling zoals opgenomen in artikel xxx van toepassing.

Bouwvoorschriften

2. Op de in lid 1 bedoelde gronden mogen geen gebouwen worden gebouwd, met uitzondering van:
 - a. ver-/nieuwbouw van bestaande gebouwen, waarbij de bestaande oppervlakte van het gebouw, gelegen op minder dan 1 meter boven peil, in generlei opzicht wordt vergroot of veranderd;
 - b. de bouw van een bijgebouw of de uitbreiding van een bestaand hoofdgebouw met ten hoogste xxx m².

Vrijstelling

3. Burgemeester en wethouders kunnen vrijstelling verlenen van het bepaalde in lid 2 ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming, indien is gebleken dat het oprichten van het gebouw, waarvoor vrijstelling wordt gevraagd, niet zal leiden tot een verstoring van de archeologische resten.
4. Voor zover het oprichten van het gebouw, waarvoor vrijstelling wordt gevraagd, kan leiden tot een verstoring van archeologisch materiaal, kunnen burgemeester en wethouders vrijstelling verlenen van het bepaalde in lid 2, indien aan de vergunning de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische resten in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen, of
 - c. de verplichting de oprichting van het gebouw te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.
5. De vrijstelling wordt niet verleend dan nadat de aanvrager een rapport heeft overgelegd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld.
6. Alvorens de vrijstelling te verlenen vragen burgemeester en wethouders de provinciaal archeoloog om advies. Bij een negatief advies van de provinciaal archeoloog wordt de vrijstelling niet verleend, dan nadat van gedeputeerde staten een verklaring van geen bezwaar is ontvangen.

Voorrangsregeling

Voor zover de op de plankaart aangegeven dubbelbestemmingen geheel of gedeeltelijk samenvallen, gelden:

- a. in de eerste plaats de bepalingen van artikel xxx (Waterkering);
- b. in de tweede plaats de bepalingen van artikel xxx (Archeologisch waardevol gebied);
- c. in de derde plaats de bepalingen van artikel xxx (Grondwater-beschermingsgebied);
- d. in de vierde plaats de bepalingen van artikel xxx (Leidingen).

Uitwerkingsplicht

Burgemeester en wethouders werken deze bestemming uit met inachtneming van de volgende regels:

alvorens tot uitwerking over te gaan stellen burgemeester en wethouders een onderzoek in naar de aanwezigheid van archeologische resten. Indien uit dit onderzoek blijkt dat ter plaatse archeologische resten aanwezig zijn, houden burgemeester en wethouders rekening met de archeologische waarde van de gronden.

of

Burgemeester en wethouders werken deze bestemming uit met inachtneming van de volgende regels:

bij de uitwerking nemen burgemeester en wethouders de aanwezigheid van de archeologische vindplaatsen in acht. Indien het ontwerp van de uitwerking leidt tot bebouwing van een of meerdere van deze gronden stellen zij, voordat een beslissing wordt genomen over het ontwerpuitwerkingsplan, een nader onderzoek in naar de archeologische waarde van de gronden. Indien uit dit onderzoek blijkt dat het bodemarchief bescherming verdient, houden burgemeester en wethouders rekening met deze archeologische waarden.

Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen in die zin dat de plankaart wordt gewijzigd door een of meerdere bestemmingsvlakken met de dubbelbestemming 'Archeologisch waardevol gebied' van de plankaart te verwijderen, indien:

- a. uit nader onderzoek is gebleken dat ter plaatse geen archeologische waarden aanwezig zijn;
- b. het niet meer noodzakelijk wordt geacht dat het bestemmingsplan voorziet in bescherming van deze waarden.

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het plan te wijzigen in die zin dat de plankaart wordt gewijzigd door aan een of meerdere bestemmingsvlakken de dubbelbestemming 'Archeologisch waardevol gebied' toe te kennen, indien uit nader onderzoek is gebleken dat ter plaatse archeologische waarden aanwezig zijn.

RAAP-RAPPORT 1459

**Naar een realistische en duurzame
omgang met het archeologisch erfgoed
in de gemeente Hillegom**

**Deel II: Archeologische beleidskaart van de
gemeente Hillegom**

Inhoud

67	1 Inleiding
70	2 Werkwijze
	2.1 De onderzoeksfasering
	2.2 De inventarisatie van archeologische vindplaatsen
	2.3 Het opstellen van een archeologische verwachtingskaart
	2.4 De veldtoets
	2.5 De vertaalslag van archeologische informatie naar een planologisch instrumentarium
	2.6 Geldende normen en kwaliteitseisen
78	3 Het landschap
	3.1 Geologie en geomorfologie
	3.2 Bodemverstoringen
83	4 De archeologie
	4.1 Inleiding
	4.2 Bewoningsgeschiedenis van de Bollengemeenten
	4.3 De archeologische vindplaatsen in Hillegom
	4.4 Resultaten veldtoets
	4.5 Bepaling van de archeologische verwachting
101	Literatuur
103	Gebruikte afkortingen
104	Verklarende woordenlijst
105	Figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen
107	Bijlage 1: Vindplaatscatalogus

1 Inleiding

De gemeente Hillegom heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in juli 2006 verzocht een archeologische vindplaats- en verwachtingskaart voor het gemeentelijk grondgebied te vervaardigen ('beleidskaart'). Deze kaart is tezamen met een soortgelijke kaart voor de gemeenten Lisse en Noordwijkerhout vervaardigd, enerzijds teneinde een kostenbesparing te bereiken en anderzijds uit politieke en inhoudelijke overwegingen. Tegelijkertijd met de kaart is een nota archeologie voor de gemeente Hillegom geschreven, deel I van dit rapport.

Aan de vindplaats- en verwachtingskaart zijn voorschriften voor in bestemmingsplannen gekoppeld. Om die reden wordt in dit rapport gesproken van archeologische beleidskaart.

Achtergrond

Achtergrond voor het laten opstellen van een archeologische vindplaats- en verwachtingskaart is de toenemende mate waarin gemeenten in Nederland geconfronteerd worden met de noodzaak of verplichting het aspect archeologie te laten meewegen in ruimtelijke planprocedures. De basis hiervoor is gelegd door de ondertekening van het Verdrag van Malta in 1992 en de hieruit voortvloeiende herziening van de Monumentenwet 1988. Deze herziening is voorzien in het begin van 2007 en inmiddels door de Eerste en Tweede Kamer aangenomen. Hierop vooruitlopend is archeologie in divers beleid en regelgeving ingebed geraakt. Kern van de wetswijziging is dat archeologie een grotere 'claim' op grond zal en kan leggen dan tot nu toe het geval is. Voor elke bodemingreep en alle inrichtingsplannen moet de noodzaak voor fysiek archeologisch onderzoek overwogen worden. Deze overweging vindt plaats op basis van zogenaamde beleidskaarten, zoals de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2005) en de, in Zuid-Holland van de Nota Regels voor Ruimte (voorheen de Nota Planbeoordeling uit 2002) deel uitmakende, Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS; Provincie Zuid-Holland, 2002).

Kaart en nota: fundament voor beleid

De gemeente Hillegom heeft de wens uitgesproken in haar te herziene bestemmingsplannen (meer) rekening te houden met archeologie, zonder dat voor de herziening van elk individueel bestemmingsplan weer een apart bureauonderzoek moet worden uitgevoerd. Daarnaast bestond de hoop dat ook de noodzaak voor fysiek archeologisch onderzoek (op basis van bureauonderzoek) teruggedrongen zou kunnen worden door een gemeentelijke, dus meer gedetailleerde, kaart te vervaardigen. Simpel gezegd: dat de kaart minder 'rood' zou worden door aandacht te schenken aan het aspect bodemverstoring.

Daarnaast legt inzicht in de archeologische verwachtingen van de gemeente Hillegom een fundament voor het opstellen van een gemeentelijk archeologisch beleid, waartoe gemeenten met de herziening van de Monumentenwet verplicht worden. Beleid valt pas goed te maken op het moment dat er ook inzicht bestaat in het archeologisch potentieel van de gemeente. In die zin kan de archeologische beleidskaart als een beleidsinstrument worden gezien dat uitvoering geeft aan de in de nota geschetste gemeentelijke archeologische monumentenzorg.

Een breder gebruik van de archeologische beleidskaart

Door het formuleren van gedetailleerde archeologische verwachtingen met daaraan gekoppeld de mate van verstoring van het gebied kunnen gerichter adviezen voor de omgang met bekende en te verwachten archeologische waarden geformuleerd worden. De archeologische beleidskaart kan dienen als leidraad voor toekomstige inrichtingsplannen waarbij behoud van de cultuurhistorische waarden een eerste uitgangspunt is, maar waarmee tevens duidelijk gemaakt kan worden dat dergelijke waarden als een belangrijke inspiratiebron voor toekomstige inrichtingsplannen gebruikt kunnen worden. Daarnaast kan de archeologische beleidskaart als uitgangspunt dienen voor het naar het publiek uitdragen van het archeologisch potentieel van de gemeente om daarmee het draagvlak voor het cultuurhistorisch onderzoek te vergroten.

Het onderzoeksgebied

De gemeente Hillegom heeft een oppervlakte van 1348 hectare en ligt in een door de tuinbouw en de bloementeel gedomineerd gebied. De zandgrond leent zich hier uitstekend voor. Dit is lang niet altijd het geval geweest. Oorspronkelijk is Hillegom gesticht langs de oostelijke rand van de meest oostelijke strandwal. Een strandwal is niets meer en minder dan een door de zee opgeworpen kustbarrière, zoals die ook vandaag de dag nog langs de Noordzee zichtbaar is. De Hollandse kust kenmerkt zich door een hele serie van parallel aan elkaar gelegen strandwallen, het resultaat van een zich in westelijke richting uitbouwende kustlijn. Op de strandwallen hebben zich duinen gevormd. In Hillegom zijn deze duinen ten behoeve van de zandwinning vrijwel volledig afgegraven. De weteringen zijn niets anders dan de oude transportkanalen waarlangs het zand met scheepjes werd afgevoerd. Het zal duidelijk zijn dat de zandwinning het archeologisch potentieel zwaar heeft aangetast. Ook de bodemverbetering (zoals het 'omspuiten') ten behoeve van de tuinbouw heeft de archeologie zwaar aangetast, een verbetering die zich overigens ook naar de strandvlakte ten westen van Hillegom uitstreckte. Tenslotte is dan ook nog het veen aan beide zijden van de strandwal gewonnen of verstoord. Een centrale vraag bij het opstellen van de gemeentelijke archeologische beleidskaart was dan ook in hoeverre de bodem nog intact is en er überhaupt nog archeologische resten kunnen worden verwacht. Strandwallen zijn, mits intact, aantrekkelijke bewoningslocaties geweest voor de prehistorische (vanaf het Laat Neolithicum) en middeleeuwse mens. De sporen hiervan zijn bij de intensieve zandwinning dan ook regelmatig aangetroffen.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 vormt een verantwoording en beschrijving van de gevolgde werkwijze. In hoofdstuk 3 wordt het landschappelijke kader beschreven, terwijl in hoofdstuk 4 de bekende archeologische vindplaatsen worden beschreven en de archeologische verwachting. Met name § 4.5 is daarin van belang: deze paragraaf vormt de archeologisch-inhoudelijke verantwoording voor de uiteindelijke keuzes zoals die op de archeologische verwachtingskaart grafisch zijn weergegeven.

Zie tabel 1 voor de in dit rapport genoemde archeologische en geologische perioden. Achter in dit rapport worden enkele vaktermen beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Werkwijze

2.1 De onderzoeksfasering

Het onderzoek is uitgevoerd in een aantal fasen hetgeen uiteindelijk heeft geleid tot een archeologische vindplaats- en verwachtingskaart voor het grondgebied van de gemeente Hillegom.

1. inventarisatie van bekende archeologische, historische (historisch-geografische), geologische en bodemkundige gegevens;
2. analyse van de gegevens en het maken van een concept archeologische verwachtingskaart;
3. een veldtoetsing;
4. het vervaardigen van de definitieve archeologische verwachtingskaart;
5. de koppeling van adviezen in het kader van de Archeologische Monumentzorg ('AMZ-adviezen') aan de verschillende verwachtingen, in de vorm van voorschriften, in het bestemmingsplan. Vervaardiging van een archeologische beleidskaart.

Voor het opstellen van de archeologische verwachtingskaart is in fase 1 een zo compleet mogelijke database van alle bekende archeologische gegevens uit het onderzoeksgebied samengesteld. Tijdens deze fase zijn tevens de voor de kennis van het onderzoeksgebied noodzakelijke bronnen geïnventariseerd en geraadpleegd (archeologische literatuur, bodemkundige en geo(morfo)logische bronnen, kaarten, etc.).

Vervolgens is op basis van het 'opgeschoonde' vindplaatsenbestand aan de hand van de ligging van de vindplaatsen in het (paleo-)landschap per landschappelijke eenheid de archeologische verwachting opgesteld (§ 4.4). Hierbij is ernaar gestreefd om de verwachting zoveel mogelijk naar archeologische periode te specificeren. De inventarisatie is aangevuld met de gegevens uit de veldtoets. De kaart moet gezien worden als een indicatieve beschrijving van de huidige situatie ten aanzien van de archeologie in het onderzoeksgebied. De kaart geeft een vlakdekkend inzicht in de (verwachte) dichtheid aan archeologische vindplaatsen in het onderzoeksgebied. In essentie is de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Hillegom niets anders dan de visuele weergave van de intensiteit van het (eventueel) benodigde archeologische onderzoek, in het geval er ergens gebouwd gaat worden of de grond anderszins verstoord wordt. Deze intensiteit en vorm van onderzoek wordt aangegeven in de zogenaamde AMZ-adviezen.

2.2 De inventarisatie van archeologische vindplaatsen

Ten behoeve van het vervaardigen van de archeologische verwachtingskaart zijn de archeologische gegevens uit de gemeente Hillegom geïnventariseerd. De verzamelde archeologische gegevens zijn afkomstig uit het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) te Amersfoort, archeologische waarnemingen door amateur-archeologen, opgravingen, proefsleuven en/of booronderzoek uitgevoerd door de Archeologische Werkgemeenschap van Nederland (AWN afdeling Rijnstreek) en diverse bedrijven (voor zover nog niet in ARCHIS opgenomen). Uiteindelijk is een catalogus van vindplaatsen vervaardigd, waarin de verschillende vindplaatsen een RAAP-nummering hebben gekregen (bijlage 1). De op de kaart en in de tekst gebruikte nummers verwijzen naar deze catalogus.

De verwerking van de uit ARCHIS afkomstige data verdient een korte toelichting:

- De opzet van de ARCHIS-database laat zich niet direct vertalen in verspreidingskaartjes met vindplaatsen per periode. Het basiselement in ARCHIS (en zijn 'papieren' voorgangers het Centraal Archeologisch Archief [CAA] en het Centraal Monumenten Archief [CMA]) is de waarneming. Dit impliceert dat wanneer vondsten van één bepaalde vindplaats in verschillende jaren aangeleverd worden, de vindplaats automatisch meerdere waarnemingsnummers kent. Deze moeten samengevoegd worden;
- Daarnaast wordt per waarneming een gecodeerde opsomming van het vondstmateriaal gegeven. De aard van de vindplaats is in veel gevallen onduidelijk. Binnen het kader van onderhavig onderzoek zijn alleen nederzettingen (terreinen met nederzettingsvondsten), grafstructuren, kampementen en infrastructuur daadwerkelijk van belang; die plaatsen zijn blijkbaar op een bepaald punt in de tijd aantrekkelijk geweest in relatie tot bewoning. De vondst van een losse munt is in deze zin geen informatiedrager, maar is wel in ARCHIS geregistreerd. Een neolithische bijl heeft naar ons inzicht wel een indicatieve waarde. Deze vondsten zijn gehandhaafd. Alle vondstgegevens zijn hierop gecontroleerd;
- Een volgend punt van bewerking vormde de uitsplitsing van vindplaatsen die uit meerdere perioden dateren (met vaak slechts één waarnemingsnummer). Een locatie kan meerdere malen in de tijd bewoond zijn geweest. De aantrekkelijkheid van de locatie is daarmee groter. Om deze reden 'telt' de vindplaats net zo vaak mee als zij bewoond is geweest, uitgaand van de archeologische hoofdperioden. Bij de AMZ-adviezen telt een 'meerdere-perioden-vindplaats' slechts eenmaal mee. De vindplaatsen worden dan alleen in hun ruimtelijke dimensie en niet in hun chronologische dimensie meegeteld. Een vindplaats kan slechts één keer vernietigd worden. Op de verschillende kaartbijlagen zijn deze vindplaatsen voorzien van slechts één vindplaatsnummer.

2.3 Het opstellen van een archeologische verwachtingskaart

Het principe van de archeologische verwachtingskaart

Gedetailleerde kennis over landschappelijke kenmerken van nederzittingslocaties vormt de laatste jaren in toenemende mate de basis voor archeologische

voorspellingsmodellen. Het grafische resultaat van deze modellen is een archeologische voorspellingskaart, zoals de verwachtingskaart. De archeologische verwachtingskaart baseert zich voornamelijk op een analyse van landschappelijke kenmerken van bekende nederzettingslocaties in het te onderzoeken gebied. Op basis van deze analyse en door toepassing van archeologische expertise aangaande de landschappelijke ligging van (pre)historische nederzettingen in het algemeen is het mogelijk gebieden te begrenzen waarvan archeologische informatie ontbreekt, maar waar wel vindplaatsen worden verwacht. Bij het opstellen van de voorspelling wordt met name gekeken naar geomorfologische, bodemkundige en hydrologische karakteristieken van verschillende gebiedsdelen in combinatie met de al bekende archeologische vindplaatsen. Belangrijke factoren binnen de analyse zijn de variatie in het landschap en de aanwezige macrogradiënten. Het is mogelijk dat twee locaties dezelfde bodemkundige, geologische en hydrologische kenmerken hebben, maar dat aan die locaties op grond van de ligging in het landschap een verschillende archeologische verwachting toegekend moet worden. Een locatie die dicht bij een 'kruispunt' van verschillende ecozones ligt, is aantrekkelijker voor bewoning dan een locatie waarbij dit niet het geval is.

Op deze wijze is het mogelijk gebieden te begrenzen waar de kans op het voorkomen van vindplaatsen groot, matig dan wel klein wordt geacht. Deze gebieden worden op de kaart aangemerkt als zones met respectievelijk een hoge, middelmatige en lage archeologische verwachting.

In theorie kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee typen archeologische verwachtingskaarten (Deeben & Wiemer, 1999):

- een verwachtingskaart waarbij het gehanteerde verwachtingsmodel in hoofdzaak is gebaseerd op kwantitatieve vindplaatsgegevens: dit wordt een zogenaamde inductieve benadering genoemd
- een verwachtingskaart waarbij het gehanteerde verwachtingsmodel sterk leunt op een hypothetische benadering; de zogenaamde deductieve benadering.

Voor een acceptabele toepassing van een *inductieve* benadering bestaat een aantal randvoorwaarden, zoals beschikbaar kaartmateriaal en een vindplaatsenbestand dat dusdanig groot dient te zijn dat statistische verwerking *significante* resultaten oplevert. In de praktijk treedt er bij veel archeologische verwachtingsmodellen menging op van aannamen die zowel een inductieve als deductieve onderbouwing hebben. Gesproken wordt dan van een hybride-model.

Voor de verwachtingskaart van de gemeente Hillegom is voornamelijk gebruik gemaakt van de *deductieve* benadering. Een *inductieve* benadering of een hybride model is door het relatief geringe aantal vindplaatsen niet voor de hand liggend (zie § 4.3).

Archeologische verwachtingskaarten in holocene sedimentatiegebieden

Ten aanzien van archeologische verwachtingswaarden in (holocene) sedimentatiegebieden moeten enkele opmerkingen gemaakt worden. Aan de analyse liggen landschappelijke kenmerken van bekende vindplaatsen uit het te onderzoeken gebied ten grondslag. Daarbij gaat het in de meeste gevallen om oppervlaktevindplaatsen, gelegen in specifieke landschappelijke zones. Het betreft zones die vaak - aan

de oppervlakte - archeologisch rijk zijn en toegankelijk zijn voor het doen van oppervlaktewaarnemingen. Als gevolg hiervan heeft de archeologische verwachtingskaart vooral een voorspellende waarde met betrekking tot de aanwezigheid van nederzettingen aan of dicht aan de oppervlakte in overeenkomstige landschappelijke zones.

Op zich is laatstgenoemd aspect een positief gegeven, aangezien juist deze categorie vindplaatsen het meest door aantasting wordt bedreigd. De archeologische verwachtingswaarden lijken echter een minder betrouwbaar beeld op te leveren als het gaat om gebieden met gave vindplaatsen die door sedimenten zijn afgedekt en zich niet aan de oppervlakte manifesteren. Juist op dit punt is inmiddels de nodige ervaring opgedaan in sedimentatiegebieden in het rivierengebied en West-Nederland (o.a. Schute, 1999; Kruidhof, 2003; Schiltmans, 2003; Leijnse, 2006; Schute & Timmerman, 2005; Schute & Jansen, 2007; Soonius, Verhagen & Bekius, 2005; zie ook Leusen & Kamermans [red.], 2005).

Om dit probleem te ondervangen, worden tegenwoordig soms gestapelde archeologische verwachtingskaarten gemaakt op basis van in de tijd onderscheiden landschappen (zie bijvoorbeeld Schute, 1998a en 1998b; Soonius, Verhagen & Bekius, 2005). In eerste instantie wordt een analyse gemaakt van de genese en opbouw van het onderzoeksgebied. Zo goed mogelijk worden de verschillende in de tijd te onderscheiden landschappen bestudeerd. Voor elk landschap wordt een aparte archeologische verwachtingskaart gemaakt, die later samengevoegd worden. Deze samengestelde kaart heeft als doel de totale archeologische verwachting (onafhankelijk van de stratigrafie) in relatie tot de geplande ingrepen weer te geven. De (deel)kaarten zijn in feite de momentopnamen voor de verschillende landschappen of sedimentaire niveaus. Een beleidsmatige vertaling van een dergelijke meervoudige archeologische verwachting wordt daarmee afhankelijk van de *diepte van ingreep*. Bij een gestapelde verwachtingskaart wordt van de aanname uitgegaan dat wanneer op één punt in de tijd een willekeurige locatie voor een van de archeologische hoofdperioden een hoge archeologische verwachting heeft, de samengestelde archeologische verwachting hoog is. In het geval van de gemeente Hillegom is dit relatief eenvoudig: er zijn geen gebieden waar dit het geval blijkt te zijn (§ 4.4). In dat opzicht moet opgemerkt worden dat het pleistocene dekzand buiten beschouwing is gelaten: de grote diepte waarop dit zand ligt maakt het nauwelijks relevant hier systematisch rekening mee te houden, bovendien is er zo weinig informatie over voorhanden dat er geen enkele gefundeerde uitspraak over gedaan kan worden.

De beperkingen van archeologische verwachtingskaarten

De zeggingskracht en toepasbaarheid van een archeologische verwachtingskaart wordt sterk bepaald door de kwaliteit van de gegevens die aan de verwachtingskaart ten grondslag liggen. Zoals al eerder is aangegeven, wordt voor de archeologische verwachtingskaart geo(morfo)logisch- en bodemkundig kaartmateriaal gebruikt. Daarnaast is voor de vervaardiging van de verwachtingskaart het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) gebruikt. Indien dit kaartmateriaal onvolledig, onnauwkeurig of zeer kleinschalig is, dan zal dit zijn weerslag hebben op het detailniveau van de archeologische verwachtingskaart.

Voor een goed onderbouwde verwachtingskaart wordt bij voorkeur gewerkt met kaartmateriaal met een schaal van 1:10.000. In de praktijk blijkt echter dat dergelijk materiaal niet voor alle gebieden (vlakdekkend) voorhanden is. In dergelijke gevallen zal gebruik gemaakt moeten worden van kleinschaliger (minder gedetailleerd) kaartmateriaal. Voor de gemeente Hillegom zijn verschillende kaarten beschikbaar. Er is gebruik gemaakt van de volgende kaarten en additionele bronnen (zie ook literatuurlijst):

- De Bloembollenstreek. Resultaten van een veldbodemkundig onderzoek in het bloembollengebied tussen Leiden en het Noordzeekanaal. De Bodemkartering van Nederland, deel XI. Verslagen van Landbouwkundige Onderzoekingen No. 58.2, door K. van der Meer (1952). Stichting voor Bodemkartering, Wageningen;
- The coastal dunes of the western Netherlands; geology, vegetational history and archaeology, door S. Jelgersma, J. de Jong, W.H. Zagwijn & J.F. Van Regteren Altena (1970). In: Mededelingen Rijks Geologische Dienst. Nieuwe Serie No. 21, p. 93-168. Rijks Geologische Dienst, Haarlem;
- Sea-level changes and water-level movements in the Netherlands during the Holocene, door O. van de Plassche (1982). In: Mededelingen Rijks Geologische Dienst, volume 36-1. Rijks Geologische Dienst, Haarlem;
- The Iron Age in the Western Netherlands, door R.M. van Heeringen (1992). Proefschrift. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Vrije Universiteit, Amersfoort;
- Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en Bollenstreek. Provincie Zuid-Holland (2002), Den Haag.

⁵ Voor het vervaardigen van het AHN wordt gebruik gemaakt van laseraltimetrie, een Remote Sensing-techniek voor de hoogtebepaling van het landschap. Vanuit een vliegtuig of helikopter wordt met een laser-scanner de afstand tot het aardoppervlak gemeten. Tegelijkertijd wordt met satelliet- en traagheidsnavigatie bepaald wat de 3D-positie van het vliegtuig is (zie www.AHN.nl). Met deze gegevens kan worden vastgesteld wat de gemeten hoogte van het terrein is ten opzichte van het Normaal Amsterdams Peil (NAP).

Om een gedetailleerder en volledig beeld van de geo(morfo)logie van het onderzoeksgebied te verkrijgen is, naast de genoemde kaarten, gebruik gemaakt van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)⁵. Op basis van het AHN is het microreliëf van het onderzoeksgebied gedetailleerd in kaart gebracht. Op deze wijze kunnen bijvoorbeeld geulen, die niet op de geomorfologische kaart staan, herkend of vervolgd worden. Door het combineren van de bestaande geomorfologische informatie en het AHN is een zo gedetailleerd mogelijk beeld van het landschap verkregen. Ook is het AHN gebruikt voor het in kaart brengen van afgegraven of opgehoogde terreinen. Deze landschapsreconstructie vormt de basis van de archeologische verwachtingskaart (zie hoofdstuk 4).

Normaliter wordt voor het bepalen van de archeologische verwachtingen in het onderzoeksgebied gebruik gemaakt van bekende archeologische vindplaatsen waarvan wordt aangenomen dat er een *relatie bestaat tussen de locatie van de vindplaats en de fysische omgeving*. Dit is met name het geval voor bijvoorbeeld nederzettingen in relatie tot bodemtypen of geomorfologische eenheden, waardoor de desbetreffende zones een bepaalde voorspellende waarde hebben met betrekking tot het voorkomen van archeologische vindplaatsen. Voor een aantal complextypen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kerken, woonplaatsen, molens, dijken of kaden is bij de bepaling van de archeologische verwachting de landschappelijke ligging minder van belang. In deze perioden is de locatiekeuze minder afhankelijk van landschappelijke

variabelen dan voor nederzettingen uit de Prehistorie t/m Vroege Middeleeuwen (m.a.w. er is geen sprake van een duidelijke relatie tussen landschap en vindplaats). Hoewel deze vindplaatsen niet meegenomen zijn in de bepaling van de archeologische verwachting (vanuit een landschappelijke optiek) staan ze wel op de kaart en zijn eveneens in de catalogus opgenomen (bijlage 1).

Archeologische verwachting en potentie

De archeologische verwachtingskaart geeft een verwachting voor de *dichtheid* aan vindplaatsen in het intacte landschap in de betreffende periode. Sinds die tijd is het landschap door natuurlijke processen en door menselijk handelen aangetast. Deze aantasting betekent in sommige gebieden het verlies van het oude landschap en de daarin eventueel aanwezige archeologische resten. Dit betreft bijvoorbeeld de gebieden waar diepe plassen voor zandwinning zijn gegraven, zoals ten zuiden van Valkenburg. Dergelijke gebieden hebben op de verwachtingskaart een bepaalde verwachte dichtheid aan vindplaatsen gekregen, terwijl momenteel geen archeologische resten meer aanwezig zijn. De archeologische potentie van deze gebieden is dan ook nihil.

Een ander voorbeeld betreft de kleiwinning die op de flanken van de stroomgordels heeft plaatsgevonden ten behoeve van de baksteenindustrie. In deze zones kunnen delen van archeologische resten (diepere grondsporen) nog in de bodem aanwezig zijn. De potentie van deze gebieden is niet nihil. De kans op het aantreffen van dergelijke resten is echter klein en de archeologische waarde van deze resten zal ook sterk verminderd zijn. Met de bovenstaande voorbeelden wordt duidelijk dat de archeologische verwachting niet één op één gekoppeld kan worden aan een daadwerkelijke dichtheid aan vindplaatsen.

Wanneer de verstoring opgenomen wordt op de archeologische verwachtingskaart, wordt in theorie gesproken van een archeologische potentiekaart (Eerden & Rensink, 1996). Om een grote begripsverwarring te voorkomen, wordt in dit rapport, evenals in de huidige dagelijkse praktijk, gesproken van een verwachtingskaart waaraan standaard (en zonder nadere vermelding) verstoringsinformatie is toegevoegd.

2.4 De veldtoets

Onderzoeksvragen

Uit het bureauonderzoek zijn enkele vragen naar voren gekomen. Er is een veldtoets uitgevoerd teneinde deze vragen te beantwoorden en het verwachtingsmodel te verfijnen. De veldtoets bestond uit een visuele inspectie en een booronderzoek. Het veldwerk is uitgevoerd in augustus 2006.

Aan de hand van de veldtoets is getracht de volgende vragen te beantwoorden:

1. In hoeverre is onder de historische dorpskern van Hillegom nog intact Oud Duinzand aanwezig? Indien aanwezig, komen hierin humeuze niveaus (vegetatiehorizonten) voor waarop prehistorische bewoning mogelijk is geweest en wat is dan van deze lagen de NAP-hoogte?

2. In hoeverre is op de oostelijke flank van de strandwal nog intact Oud Duinzand of strandwalzand aanwezig? Indien aanwezig, komen hierin humeuze niveaus (vegetatiehorizonten) voor waarop prehistorische bewoning mogelijk is geweest en wat is dan van deze lagen de NAP-hoogte?
3. Kunnen op perceelsniveau door middel van verkennend booronderzoek of een veldinspectie uitspraken over de intactheid van de dagzomende strandwallen worden gedaan?
4. In hoeverre kenmerken (bijvoorbeeld in lithologische zin) omgespoten percelen zich ten opzichte van percelen die alleen zijn afgegraven ('driesteekdelven'), of nog intact zijn?
5. Is in de strandvlakte ten westen van Hillegom, en op de wadafzettingen ten oosten van Hillegom nog intact veen aanwezig, en zo ja, hoe kenmerkt zich dit veen?
6. Wat is de geologische opbouw van de locatie van de door de SOB in de Vosse- en Weerlanerpolder aangetroffen inheems-Romeinse scherven? En klopt de door de SOB opgegeven NAP-hoogte van deze vondst?

Methode

Bij de veldtoets werden korte oppervlakteverkenningen en terreininspecties uitgevoerd. De nadruk lag echter op booronderzoek. Booronderzoek maakt het mogelijk de diepteligging, dikte en stratigrafische positie van geologische en archeologische lagen vast te stellen. Daarnaast is booronderzoek een betrouwbare methode om de mate van antropogene verstoring en/of natuurlijke bodemerosie van het te onderzoeken gebied te kunnen bepalen. In beide gevallen kunnen archeologische sporen geheel of gedeeltelijk verdwenen zijn.

Het booronderzoek is uitgevoerd met behulp van een zogenaamde Edelmanboor met een diameter van 7 cm en een gutsboor met een diameter van 3 cm of een zuigerboor (tot maximaal 4,0 m -Mv). De boringen zijn in het veld op een veldkaart ingetekend. De profielen zijn lithologisch conform NEN 5104 beschreven (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989). Genoteerd zijn onder meer de diepte, textuur, kleur en samenstelling van bodemverschijnselen en archeologische indicatoren (zoals aardewerk, al dan niet verbrand bot, natuursteen, houtskool, verbrande leem, baksteen en fosfaatvlekken). In totaal zijn in Hillegom 50 boringen gezet in 3 boorraaien.

2.5 De vertaalslag van archeologische informatie naar een planologisch instrumentarium

In de ruimtelijke inrichting staat op gemeentelijk niveau het bestemmingsplan centraal. Getracht is om aan te geven hoe in het opstellen en herzien van bestemmingsplannen, evenals bij verschillende vergunningsverleningen (sloop-, bouw- en aanlegvergunning) de archeologische vindplaats- en verwachtingskaart gebruikt kan worden. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen de verschillende onderdelen van het bestemmingsplan: plankaart, toelichting en voorschriften. Om vanuit de gemeente zelf input te verkrijgen over de huidige gang van zaken en de verschillende problemen die de gemeenten bij of met het aspect archeologie ervaren, is een enquête opgesteld en ter invulling naar de gemeente opgestuurd.

2.6 Geldende normen en kwaliteitseisen

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA; versie 3.1) en die valt onder de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

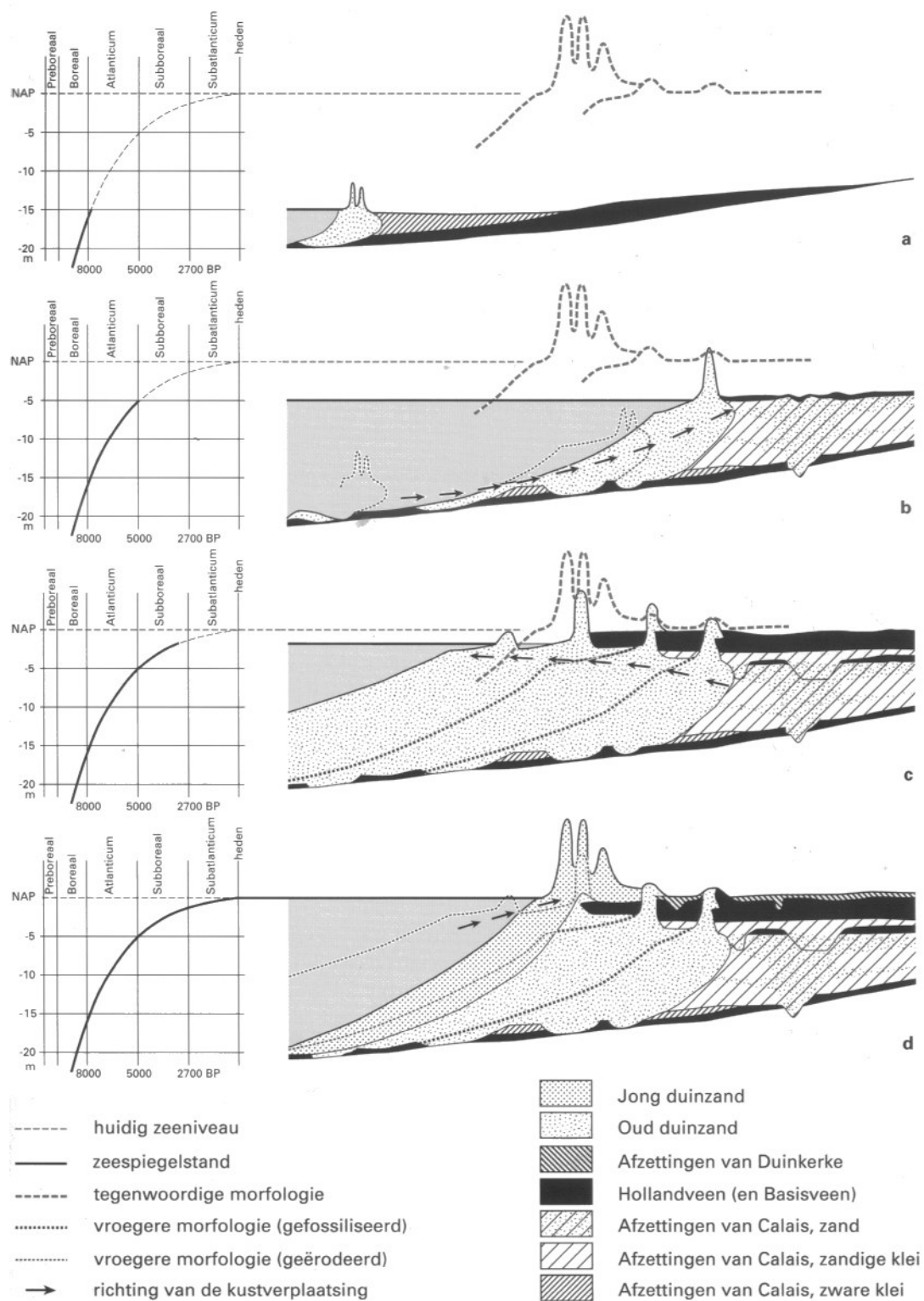
3 Het landschap

3.1 Geologie en geomorfologie

De Bollengemeenten Hillegom, Lisse en Noordwijkerhout liggen landschappelijk gezien in de overgangszone van het duingebied (de kustbarrière) naar het achterliggende veengebied (de kustvlakte) van West-Nederland. De ontstaanswijze van dit gebied hangt nauw samen met de zeespiegelstijging in het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden).

In de periode van snelle zeespiegelstijging in het Atlanticum (circa 7000 voor Chr.) zijn buiten de huidige kustlijn onder invloed van getijden, golfwerking en wind waarschijnlijk al strandwallen gevormd door sedimenttransport. Deze strandwallen werden door een snel stijgende zeespiegel echter korte tijd later weer afgebroken. De oudste strandwallen zijn als een gordel van zandopduikingen in het kustgebied tot ontwikkeling gekomen. Aan het eind van het Atlanticum en het begin van het Subborea (circa 3900 voor Chr.) bereikte de zee zijn maximale uitbreiding, waarna door een minder snel stijgende zeespiegel uitbouw van de kust in westelijke richting (progradatie) kon plaatsvinden, ongeveer tot enkele eeuwen voor de jaartelling. In deze periode ontstond een complex van strandwallen die bedekt werden met lage duinen (de Oude Duinen) met tussen de strandwallen laaggelegen strandvlakten. Doordat de strandwallen net boven stormvloedhoogte werden gevormd, liggen ze enigszins boven de zogenaamde zeespiegelcurve (figuur 1).

Wanneer ze niet zijn afgegraven (meestal wel het geval) ligt de top van deze strandwallen op circa 4 à 5 m +NAP. Daarbij moet opgemerkt worden dat de meer westelijk gelegen strandwallen hoger zijn of waren, eenvoudigweg omdat de zeespiegel - relatief - bleef stijgen. De strandvlakten liggen net beneden NAP. Op de strandwallen zijn onder invloed van een aanlandige wind duinen gevormd: de Oude Duinen (ter onderscheid van de pas in de Late Middeleeuwen gevormde Jonge Duinen). Deze duinen zijn vrijwel altijd afgegraven; alleen bij de Keukenhof in Lisse liggen nog resten van deze duinen (figuur 2). In de Bollengemeenten liggen diverse parallelle strandwallen. Lisse en Hillegom liggen op de oostelijke rand van dezelfde (meest oostelijk gelegen en daarom ook de oudste) strandwal van het noordelijke deel van Zuid-Holland. Noordwijkerhout ligt op de strandwal ten westen daarvan. Het complex van Oude Duinen en strandwallen wordt (in geologische zin) gerekend tot de Oude Duin- en Strandzanden (ODS).

Figuur 1. Verband tussen de zeespiegelstijging en de vorming en ligging van strandwallen en duinen voor de Hollandse kust (bron: Berendsen, 2004).

Figuur 2. Een van de laatste Oude Duin-gebieden van Nederland: het Keukenhofbos te Lisse.

Achter deze kustbarrière ligt de zogenaamde kustvlakte: een uitgestrekt wad- en kweldergebied dat onder invloed stond van de zee. Deze kustvlakte werd gedomineerd door een stelsel van geulen en kreken. Aan het eind van het Atlanticum en het begin van het Subboreaal zijn vanuit deze geulen en kreken kleiige en zandige mariene sedimenten afgezet: de Afzettingen van Calais. Deze sedimenten zijn in verschillende transgressiefasen gevormd. Een transgressie is een periode van toenemende mariene invloed, met name als gevolg van een snellere stijging van de zeespiegel. De verschillende sedimentaire niveaus worden in de regel gescheiden (en onderscheiden) door niveaus die zijn ontstaan tijdens regressiefasen: bijvoorbeeld in de vorm van dunne veenlagen (het zogenaamde Hollandveen). Deze niveaus hebben zich in relatief rustige perioden kunnen ontwikkelen.

De Afzettingen van Calais zijn ontstaan in een wad- en kweldermilieu, doorsneden met een sterk vertakt stelsel van smalle (getijden-)kreken, geflankeerd door breed en hoog opgebouwde oeverwallen. De kreken zijn voornamelijk opgevuld met lichte klei (fijnzandige klei). De oeverwallen zijn over het algemeen zandiger. De afzettingen die buiten de kreken en oeverwallen tot stand kwamen, bestaan in het algemeen uit zware en soms lichte klei. De zware klei is meestal kalkloos (in tegenstelling tot de kreken en oeverwallen die kalkrijk zijn) en kan sterk in kleur variëren. Het organische bestanddeel bestaat hoofdzakelijk uit rietresten (Van de Meene e.a., 1988). Naarmate de strandwallen hoger en breder werden, kreeg de zee steeds minder frequent toegang tot de kustvlakte achter de strandwallen. Hierdoor trad verzoeting op, mede onder invloed van de rivieren vanuit het achterland. Dit leidde vanaf het Midden Subboreaal (circa 1800 voor Chr.) tot de vorming van een enkele meters dikke veenlaag (het zogenaamde Hollandveen) op de mariene Afzettingen van Calais (Berendsen, 2004). Het Hollandveen is vanaf de Late Middeleeuwen op grote schaal

ontgonnen, zodat op veel plaatsen in West-Nederland de Afzettingen van Calais weer aan het oppervlak kwamen te liggen (o.a. in de Haarlemmermeerpolder). In de gemeente Hillegom is het nog aanwezige Hollandveen vaak afgedekt met een pakket humusrijk zand (Vos, 1992). De aanwezigheid van dit zand is waarschijnlijk toe te schrijven aan de eeuwenlange bemesting en bezanding. Een andere mogelijkheid is dat het Hollandveen door verstuing met zand is afgedekt (Van der Meer, 1952).

3.2 Bodemverstoringen

Ontzanding en de effecten van de bloembollenteelt

De voor het grondgebied van de Bollengemeenten zo kenmerkende strandwallen zijn grotendeels afgegraven en/of omgezet ten behoeve van de bloembollenteelt, de vraag naar zand voor de verbetering van grond elders, de aanleg van (spoor)wegen en uitbreidingswijken of zelfs als ballast voor schepen (figuur 3). Oorspronkelijk ontwikkelde de bollenteelt zich op de geestgronden van Noord- en Zuid-Holland. Geestgronden zijn door duinafgraving ontstane hoge zandgronden tussen de duinen en de lage veen- of poldergronden. Deze geesten waren met relatief eenvoudige middelen geschikt te maken voor de bollenteelt. Oude Duinen werden afgevlakt en Jonge Duinen afgegraven. Op dergelijke gronden blijkt dat door de minder rigide grondverbeteringen archeologische waarden nog bewaard kunnen zijn gebleven. De vondsten op de Zanderij in Katwijk zijn hier een goed voorbeeld van (Hessing [red.], 2001). Door de toenemende vraag naar geschikte tuinbouwgronden werd echter al snel uitgeweken naar de meer oostelijk gelegen strandwallen, die op een meer drastische wijze werden omgezet.

De top van de strandwallen is oorspronkelijk ontkalkt door verwerking door relatief zuur regenwater. Het op die manier ontkalkte zand is in principe niet geschikt voor de bollenteelt. Daarom zijn met name vanaf het begin van de vorige eeuw de strandwallen op grote schaal (verder) afgegraven en geëgaliseerd. De kalkloze gronden zijn als gevolg van het zogenaamde diepdelven (gedeeltelijk) kalkrijk geworden. Diepdelven, en het nog veel desastreuzere omspuiten, gebeurde om de gronden kalkrijk te maken en daarmee geschikt voor de bloembollenteelt (Heunks, 1995). In veel gevallen zijn de strandwallen ongeveer tot 0 m NAP afgegraven. Ook het in de strandvlakten gevormde veen is vaak afgegraven, enerzijds voor de turfwinning enkele eeuwen geleden en anderzijds om ook hier een geschikte grond voor de bollenteelt te verkrijgen.

Door het strandwallengebied lopen tegenwoordig brede weteringen die vroeger werden gebruikt om het zand af te voeren. Nu zijn deze weteringen van cruciaal belang om de waterstand in het kwetsbare bollengebied op peil te houden. Via de weteringen kan eenvoudig op boezems in het achterland worden geloosd. Feitelijk geven de brede weteringen nog steeds de oorspronkelijke ligging van de strandwal aan.

Figuur 3. Het weglichaam en het talud geven de oorspronkelijke hoogte van de strandwal aan. Daaromheen is de strandwal weggegraven.

4 De archeologie

4.1 Inleiding

Wat is archeologie eigenlijk? Wat wordt verstaan onder het begrip archeologische verwachting, en wat is dan het archeologisch potentieel? Om enig begrip te vormen van deze bij velen wat duistere, letterlijk aan het oog onttrokken materie wordt hieronder een aantal basisbegrippen kort toegelicht.

Archeologie is de wetenschap die zich richt op reconstructie van samenlevingen in het verleden door middel van opsporing, onderzoek en conservering van de materiële overblijfselen van menselijke activiteiten. Doel is enerzijds het verkrijgen van kennis over de menselijke samenleving door de tijden heen en anderzijds het verkrijgen van beter inzicht in de processen waardoor samenlevingen veranderen.

In tegenstelling tot een zeer wijdverbreide opvatting is het doel van de archeologie niet het stofferen van museumvitрины met ‘mooie stukken’, maar het geven van een zo getrouw mogelijke reconstructie van alle aspecten van het (pre)historische bestaan.

Archeologische waarden zijn overblijfselen uit het verleden die zich in de vorm van grondsporen en materiële resten in de bodem bevinden. Ze zijn over het algemeen niet zichtbaar aan de oppervlakte. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om resten van nederzettingen, begraafplaatsen, infrastructurele werken, etc. Slechts een kleine groep archeologische waarden is wel aan de oppervlakte zichtbaar, bijvoorbeeld terpen, grafheuvels, hunebedden, versterkingen, kasteelbergen etc.

Archeologische waarden zijn onderdeel van de bodem en hiermee onlosmakelijk verbonden. Hierdoor zijn ze bijzonder kwetsbaar voor bodemingrepen.

Veranderingen in de structuur van de bodem leiden onherroepelijk tot informatieverlies of zelfs tot totale vernietiging. In tegenstelling tot bijvoorbeeld natuurwaarden hebben archeologische waarden geen regeneratievermogen: wat weg is, is voorgoed verloren. Archeologische waarden vormen een belangrijke en unieke informatiebron van kennis van het verleden. Ze hebben als cultureel erfgoed, naast een wetenschappelijke waarde, een waarde voor de samenleving als geheel. Tezamen met andere cultuurhistorische (historisch-geografische en bouwkundige) waarden en het landschap waarvan ze deel uitmaken, hebben archeologische waarden als dragers van een gemeenschappelijke geschiedenis en identiteit van groepen mensen een grote cultuurhistorische betekenis (Groenewoudt, 1994).

Het bodemarchief

De archeologie bestudeert en beheert de archeologische waarden die ook wel worden aangeduid met de term ‘bodemarchief’. Dit bodemarchief is van zeer groot belang omdat het als enige bron alle informatie bevat over het *pre*historische verleden en

daarmee over meer dan 99% van de geschiedenis van de mensheid. Ook voor de periode na de Prehistorie (de Romeinse tijd en de Middeleeuwen; zie tabel 1) vormt het archeologische bodemarchief nog de belangrijkste bron voor de studie met betrekking tot de reconstructie van de materiële cultuur. Vanwege hun grote kwetsbaarheid, hun sterke achteruitgang en het besef dat archeologische waarden niet oneindig in de bodem aanwezig zijn, streeft de archeologie primair naar behoud van archeologische waarden *in situ*. Behoud van archeologische waarden is in de toelichting op het Verdrag van Malta (Conventie van Valletta) van de Raad van Europa tot Europese richtlijn verklaard.

Vindplaatsen versus verwachtingen en potentie

Vindplaatsen zijn bekend. Ze zijn gevonden. Daarmee trekken ze de aandacht weg van *wat niet bekend is*. Dit is een groot probleem omdat, zoals de ervaring leert, het bekende aantal vindplaatsen in veel gevallen het topje van de ijsberg vormt (figuur 4). Met name in gebieden waar de laatste tienduizend jaar een doorlopende sedimentatie heeft plaatsgevonden, is veel aan het oog onttrokken. Om de daadwerkelijke schade aan het bodemarchief ten gevolge van een willekeurige bodemingreep in Hillegom in beeld te kunnen brengen, is *wat niet bekend is* in een archeologische verwachting uitgedrukt. De verwachting betreft hier de verwachte vindplaatsdichtheid weergegeven op een kaart. Het is duidelijk dat de betrouwbaarheid van de geformuleerde archeologische verwachtingen afhankelijk is van de mate van gedetailleerdheid van de beschikbare basisinformatie. De archeologische verwachtingskaart is samengesteld op basis van bekende geologische en archeologische gegevens van het onderzoeksgebied en soortgelijke gebieden. Het resultaat dient als basis voor de beleidskaart.

De archeologische beleidskaart geeft dus een verwachting voor de *dichtheid* aan vindplaatsen in het *intacte* landschap in de betreffende periode. Sinds die tijd is het landschap door natuurlijke processen en door menselijk handelen aangetast. Deze aantasting betekent in sommige gebieden het verlies van het oude landschap en de daarin eventueel aanwezige archeologische resten. Dit betreft bijvoorbeeld de ontzande strandwallen.

Wanneer dergelijke verstoringsinformatie opgenomen wordt op de archeologische verwachtingskaart, wordt in theorie gesproken van een archeologische potentiekaart (Eerden & Rensink, 1996). Om een grote begripsverwarring te voorkomen, wordt in dit rapport, evenals in de huidige dagelijkse praktijk, gesproken van een verwachtingskaart waaraan standaard (en zonder nadere vermelding) verstoringsinformatie is toegevoegd.

4.2 Bewoningsgeschiedenis van de Bollengemeenten

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een archeologisch kader geschetst, dat een overzicht geeft van de bewoningsgeschiedenis van het onderzoeksgebied en omgeving vanaf het Laat Neolithicum (vanaf ca. 2850 voor Chr.). Er zijn uit de Bollengemeenten, en overigens uit vrijwel het gehele Hollandse kustgebied, geen vondsten in situ bekend die dateren van voor het Laat Neolithicum. Dit wordt verklaard door de geologische

opbouw en ontwikkeling van het gebied (zie § 3.1). Theoretisch kunnen oudere sporen en resten (uit het Laat Paleolithicum en/of Mesolithicum, de perioden van de jager-verzamelaars) aanwezig zijn op het zogenaamde pleistocene dekzand. Deze zandlaag zit in de omgeving van Hillegom, Lisse en Noordwijkerhout echter op zeer grote diepte: meer dan 20 m -NAP; bovendien is de top van het dekzand hoogstwaarschijnlijk geërodeerd. Het dekzand kan om deze redenen in het gemeentelijk archeologisch beleid buiten beschouwing blijven.

Er is voor gekozen de bewoningsgeschiedenis te presenteren in 2 tijdsblokken. De eerste paragraaf schetst het beeld vanaf het Laat Neolithicum (de periode van de eerste boeren in de regio) tot en met de Romeinse tijd (de Prehistorie), een periode waaruit talloze vondsten zijn gedaan. Vervolgens worden de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd belicht, de perioden waaruit ons schriftelijke bronnen ter beschikking staan (historie), waarin de verschillende dorpen werden gesticht en langzaam tot bloei kwamen, en waarin het landschap zijn huidige aanzien verkreeg.

Bewoningsgeschiedenis Laat Neolithicum - Romeinse tijd (2850 voor Chr.-450 AD)

Laat Neolithicum

Het Laat Neolithicum is gezien de vormingsdatum van de strandwallen de vroegste periode van waaruit in de Bollengemeenten vondsten kunnen worden verwacht. Het Neolithicum is in Nederland de periode die wordt gekenmerkt door een overschakeling van een voedselverzamelende naar een voedselproducerende economie. Het jagen, vissen en verzamelen was hiermee niet ten einde, maar ging een steeds minder belangrijke rol spelen in de voedselvoorziening ten gunste van het telen van cultuurgewassen en het houden van gedomesticeerde dieren. Deze omwenteling ging gepaard met een aantal technologische en sociale vernieuwingen zoals het wonen op een vaste plek (sedentarisatie), de introductie van geslepen stenen, dissels en bijlen en het gebruik van aardewerk van gebakken klei. Daarnaast had de productie van voedseloverschotten tot gevolg dat er bevolkingsgroei mogelijk was. De samenleving werd mede daardoor in sociale zin steeds complexer, hetgeen archeologisch tot uiting komt in een toenemende sociale stratificatie, waarneembaar in inventarissen van grafvelden.

In het huidige Limburg werd deze 'agrarische' manier van leven rond 5300 voor Chr. geïntroduceerd door kolonisten afkomstig vanuit de Hongaarse Laagvlakte. Anderzijds zijn er archeologische bewijzen voor autochtone nomadische jager-verzamelaars die overschakelden op een half-agrarische levenswijze. Zeker is dat in het Hollands kustgebied deze levenswijze is geïntroduceerd, eenvoudigweg omdat voor het Laat Neolithicum het gebied lange tijd onbewoonbaar is geweest.

In het strandwallengebied ten noorden van de Rijn zijn nederzettingen uit het Laat Neolithicum relatief dun gezaaid. Een mooi voorbeeld is de vondst van een laat-neolithische nederzetting aan de westzijde van Warmond, ter hoogte van het klooster Mariëngaerde (Kruidhof & Van Eijk, 2004; Kruidhof, 2004). Hier werden onder een met vondsten (aardewerk, vuurstenen werktuigen, bot etc.) doorspekte cultuurlaag, nederzettingssporen aangetroffen. De ligging op de meest oostelijke

strandwal correspondeert fraai met de landschappelijke ligging van Hillegom en Lisse. De vindplaats is inmiddels deels opgegraven (Bink, 2006).

Uit de Bollengemeenten zijn talloze vondsten bekend die dateren uit de Prehistorie. Een volledig overzicht wordt gepresenteerd in bijlage 1, behorend bij de archeologische vindplaats- en verwachtingskaart waarop de vondsten bovendien staan weergegeven. Alleen in Noordwijkerhout, op landgoed Klein Leeuwenhorst, is met zekerheid een cultuurlaag uit het Laat Neolithicum (of mogelijk Bronstijd) aangetroffen. Bij een booronderzoek in 2003 werd op een diepte van circa 2 m -Mv een cultuurlaag met vuurstenen artefacten, gebroken kwarts (vaak gebruikt om de klei te 'mageren' bij het bakken van potten), houtskool en verbrand bot aangetroffen (Pronk, 2003). De meeste vondsten in de Bollengemeenten betreffen echter bijlen, pijlpunten of werktuigen van gewei. Vaak worden dergelijke vondsten gezien als zogenaamde 'losse vondsten', met andere woorden, ze zijn niet indicatief voor bewoning ter plaatse, eerder voor bewoning in de omgeving. Een bijl of pijlpunt zal sneller verloren of stuk gaan bij het kappen van een boom of bij de jacht, dan dat deze in de nederzetting zelf verloren gaat.

Noordwijkerhoutse voorbeelden hiervan lijken de vondst van 2 stenen (hamer)bijlen, een bronzen kokerbijl, 2 vuurstenen sikkels en een bronzen lanspunt en speerpunt (deels daterend uit de Bronstijd). Deze voorwerpen werden in de meeste gevallen bij de afgraving van zand aangetroffen.

Opvallend is dat aan de noordrand van De Zilk talloze voorwerpen bij elkaar werden aangetroffen: een houten boog van taxushout, hielbijl (ook Bronstijd), slijpsteen, polsbeschermer (gebruikt bij het boogschieten) en talloze andere voorwerpen. Dit lijkt verklaard te worden door het selectief verzamelgedrag bij een grotere zandafgraving door één enthousiaste verzamelaar in de jaren 40 van de vorige eeuw. De dateringen van de aangetroffen voorwerpen lijken te duiden op een waarschijnlijk grotendeels verloren gegaan nederzettingsterrein, of mogelijk zelfs grafveld, uit de overgang van het Neolithicum naar de Bronstijd.

In Lisse en Hillegom zijn weliswaar iets minder van dergelijke losse vondsten uit de Prehistorie gedaan, toch is ook in deze gemeenten hetzelfde beeld zichtbaar. In de Zanderij Baron van Hardenbroek, in de noordpunt van de gemeente Lisse, is hetzelfde fenomeen als in De Zilk zichtbaar: een complex van losse prehistorische vondsten, opvallend genoeg met dezelfde datering (overgang Neolithicum-Bronstijd). In deze Zanderij werd echter ook aardewerk aangetroffen; over het algemeen een wat betere indicatie voor nederzettingen ter plekke.

Hillegom moet het doen met de vondst van een laat-neolithische stenen bijl. Deze vondst werd gedaan in de Spoorzanderij, vlak ten noorden van de kalkzandsteenfabriek Silka (voorheen Arnoud). Ook bij graafwerkzaamheden, maar dan in het centrum van Hillegom, werd in het begin van de 20e eeuw een stenen strijdhamer aangetroffen.

Bronstijd en IJzertijd

Het gebruik van bronzen voorwerpen zoals bijlen en speerpunten markeert het begin van de metaaltijden. Het gebruik van (vuur)steen als grondstof voor werktuigen was hiermee nog niet direct ten einde. Pas in de IJzertijd wordt vuursteen niet meer

gebruikt. Bijna paradoxaal is het gegeven dat bronzen voorwerpen in Nederland lange tijd, in elk geval in de hele Bronstijd, zeer schaars blijven (ook opvallend: in het Neolithicum wordt al sporadisch koper en goud gebruikt!). Op opgravingen van nederzettingen of huisplaatsen wordt maar amper brons aangetroffen. Brons is een legering van koper en tin, materialen die van nature in Nederland niet voorkomen en daarom geïmporteerd moesten worden. Op die manier ontstonden er handelscontacten over lange afstand. Een en ander had tot gevolg dat er binnen de bevolking grotere verschillen konden ontstaan op basis van bezit, iets dat af te lezen is uit de (toenemende) verschillen in grafinventarissen. De grafheuveltraditie die in het Neolithicum haar intrede deed, werd in eerste instantie voortgezet, maar rond 1200 voor Chr. vervangen door een traditie van begravingen in urnenvelden. Het gaat hier om ingegraven urnen met crematieresten waaroverheen kleine heuveltjes werden opgeworpen, omgeven door een greppel. Noch grafheuvels, noch urnenvelden zijn in de Bollengemeenten aangetroffen.

Brons is wel aangetroffen, tamelijk veel zelfs. In de eerder genoemde Spoorzanderij, in de zuidelijke punt van de gemeente Hillegom zijn 2 bronzen naalden, een beitel, 2 sikkels, 6 armbanden en een tinfragment uit de Midden Bronstijd aangetroffen. In Lisse zijn in de Zanderij Baron van Hardenbroek, net ten noorden van de Keukenhof, naast de bovengenoemde neolithische vondsten ook voorwerpen uit de Bronstijd verzameld: een bronzen naald, een beitel met schachtdoorn en een aantal bronzen ringen. In dit geval werd ook zogenaamd Wikkeldraad aardewerk aangetroffen en fragmenten keramiek van potten die tot de Hilversum-cultuur worden gerekend. Wikkeldraad markeert de overgang van het Neolithicum naar de Bronstijd, terwijl Hilversum-aardewerk typerend is voor de Midden Bronstijd. In Noordwijkerhout ten slotte, zijn bij de Zilk een bronzen kokerbijl en een bronzen lanspunt met niethchting, en bij Ruigenhoek een hielbijl (een iets vroeger type) aangetroffen. In de Zanderij Guldemon, ter hoogte van St. Bavo (de psychiatrische inrichting), is een bronzen naald gevonden. Ronduit bijzonder is tenslotte de vondst van een houten taxusboog bij de Zilk.

Een andere opvallende vondst is die van een vermeende veenweg of knuppelweg in Lisse (geheel zeker is deze interpretatie echter niet). In 1960 werd in de huidige wijk Meerzicht aan de oostzijde van Lisse, in het veen een constructie gevonden van in de lengterichting evenwijdig liggende palen met dwarsliggend daarop takken met aan weerskanten rechtopstaande palen. Dergelijke wegen werden aangelegd en gebruikt om moerassige gebieden over te kunnen steken. Parallellen zijn eigenlijk alleen in Drenthe te vinden.

Samenvattend is het verspreidingsbeeld van de Bronstijd-vondsten in de Bollengemeenten weinig afwijkend van de vondsten uit het Laat-Neolithicum. Alle vondsten werden al behoorlijke tijd geleden in zanderijen bij afgravingen gedaan, en alle vondsten lijken te wijzen op selectief verzamelgedrag en betreffen mogelijk de weerslag van inmiddels volledig vergraven grafvelden.

Rond circa 800 voor Christus vindt wederom een omslag plaats, vanaf dan doet ijzer zijn intrede. De ijzersmeedkunst wordt vooral toegepast voor het maken van gereedschappen en wapenning. Vuursteen raakt om deze reden dan ook steeds meer in onbruik. Bij het congrescentrum Leeuwenhorst in Noordwijkerhout zijn in

het verleden scherven aangetroffen die vermoedelijk duiden op IJzertijd bewoning in de regio. Uit Hillegom zelf zijn slechts enkele fragmenten aardewerk bekend. Van deze in 1923 gedane vondsten is de context echter niet geheel duidelijk.

Romeinse tijd

Rond 12 voor Christus krijgt het Romeinse Rijk steeds meer invloed in de Lage Landen. Grote delen van Nederland komen onder het gezag van Rome. De Rijn fungeerde als noordgrens van het toenmalige Romeinse Rijk. Dit betekende niet dat de Romeinse invloed op de samenleving en de levenswijze van de mensen ophield bij de Rijn. Geïmporteerd Romeins aardewerk, zoals Terra Sigillata is tot ver boven de Rijn bij archeologische opgravingen teruggevonden.

Hillegom, Lisse en Noordwijkerhout liggen ten noorden van de Rijn in het 'vrije Germanië', waar indertijd de Germaanse stam van de Caninefaten woonden. De Romeinse militaire kampementen van Katwijk, Valkenburg en Leiden lagen op een steenworp afstand. Door de handelscontacten met de mensen aan de andere kant van de rivier werden voorwerpen en nieuwe kennis uitgewisseld. In Hillegom zijn slechts enkele inheems-Romeinse scherven aangetroffen die waarschijnlijk tot 1 pot behoren. De scherven zijn opvallend genoeg teruggevonden op de locatie van het toenmalige veenmoeras. Ook in Noordwijkerhout, bij de Ruigenhoek en de Oosterduinen zijn dergelijke scherven aangetroffen. In Lisse ten slotte, zijn bij een opgraving in de jaren 60 van de 20e eeuw enkele inheems-Romeinse scherven op het terrein van Huis Dever gevonden.

Bewoningsgeschiedenis Middeleeuwen en Nieuwe tijd (vanaf 450 AD)

Vroege Middeleeuwen (450-1050 AD)

De lokale historicus Jan Beenakker zegt het treffend: "Het is volstrekt onduidelijk wanneer de nederzetting Hillegom is ontstaan" (Beenakker, 1998). In ieder geval moet dat in de loop van de Vroege Middeleeuwen zijn geweest. De Vroege Middeleeuwen vormen een periode waarover in Nederland relatief weinig bekend is. Niet alleen zijn uit deze periode zeer weinig historische bronnen beschikbaar, ook archeologische overblijfselen zijn betrekkelijk schaars. Uit Hillegom is geen enkele vroeg-middeleeuwse vondst geregistreerd. In Lisse en Noordwijkerhout dateren (de voorgangers van?) respectievelijk Huis Dever en het Witte Kerkje uit de Vroege Middeleeuwen. In archeologische zin houdt het hier echter mee op.

In algemene zin kan worden gesteld dat de bevolkingsomvang in de Vroege Middeleeuwen, ten opzichte van de voorgaande periode, sterk was afgenomen, de door de Romeinen geïnitieerde markteconomie verdween en de mensen terug vielen op een zelfvoorzienend bestaan. Ook het wegvallen van de Romeinse staatsorganisatie was voor dit gebied, zo dicht bij de noordgrens van het Romeinse Rijk, in essentie een terugval naar een meer versnipperd bestuur door lokale heersers wier macht volledig was gebaseerd op militaire kracht en materiële welstand.

Waarschijnlijk nam de bevolking in de regio pas vanaf de 8e eeuw weer toe en namen de mensen (weer) bezit van de strandwallen van het Hollandse kustgebied. Het beboste duingebied was nog niet ontgonnen en afgegraven. Kleine groepen mensen stichtten kerkdorpen en bouwden hun houten huizen op de rand van de strandwal,

op de overgang naar het drassige en moerassige achterland. Op die manier konden ze van verschillende landschappen met hun verschillende bronnen gebruik maken. De eerste karrensporen verschenen en verbonden de dorpen. De Herenweg (de tegenwoordige Leidsestraat, Hoofdstraat, Weeresteinstraat en Haarlemmerstraat) vormt op die manier een van de oudere van oorsprong vroeg-middeleeuwse wegen in het gebied. Hillegom werd waarschijnlijk gesticht op het punt waar de Hillegommerbeek de Herenweg kruiste.

Uit de toponomie, de studie naar betekenis en oorsprong van geografische aanduidingen, is bekend dat de 'heemnamen' uit deze periode van Volksverhuizingen stammen, zoals de vroege fase van de Vroege Middeleeuwen wel wordt aangeduid. 'Heem' betekent niet veel anders dan huis of dorp. Het achtervoegsel -heem, of de varianten -um, -em en bijvoorbeeld ook -egem duiden op een oorsprong tussen de 5e en 10e eeuw. In 1214 wordt Hillegom als 'Hyllenkem' aangeduid. Op basis van meer uitgebreid naamkundig onderzoek wordt de oorsprong of stichtingsdatum van het huidige Hillegom met de nodige omzichtigheid in de 9e eeuw geplaatst (Beenakker, 1998).

Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (1050 AD-heden)

Late Middeleeuwen

Vanaf de 10e-11e eeuw getuigen nieuwe nederzettingvormen zoals mottes, kastelen en versterkte hoeven van een toenemende feodalisering. Al dan niet adellijke grootgrondbezitters namen een overheersende positie in. De aanhoudende bevolkingsgroei en gunstigere klimatologische omstandigheden leidden er mede toe tot dat de 'woeste gronden', zoals bosgebieden, heide en veen, grootschalig werden ontgonnen. De mens nam bezit van de strandwallen, akkers werden aangelegd, de eerste duinen werden ten behoeve van de zandwinning afgegraven en er werd een begin gemaakt met de ontginning van het veen.

In 1248 schonk de Roomse koning, graaf Willem II, de kapel van Hillegom (op dat moment waarschijnlijk niet meer dan een tufstenen of houten kapelletje) aan abt Lubbert II van de Abdij van Egmond. Opvallend is dat van 1368 tot 1381 ene Jan van Hillegom abt van de Abdij is geweest, en dat de 's Graven Rade, een adviesraad van edelen die de graven bijstonden in het bestuur van het graafschap, in 1346 en 1347 diverse keren bijeen kwam in Hillegom. In een relatief korte periode lijkt Hillegom daarmee een belangrijke stip op de kaart geworden te zijn (Nieuwenhuizen-Fransen, Steenvoorden-Lagerweij & Lemmers [eindredactie], 2001).

Vanaf de 14e eeuw nam een meer structurele winning van de turf ten oosten van Hillegom een aanvang. Turf als brandstof vormde een goede vervanger van het hout dat door het kappen van de bossen op de duinen steeds minder voorhanden was. Bovendien kwam in deze eeuw een aantal industrieën opzetten, zoals bierbrouwerijen en steenbakkerijen, waardoor de vraag naar turf nog sterker toenam. De Hillegomse veeboeren werden 'veenboeren' (Beenakker, 1998) en pakten hun arbeid voortvarend aan. De huidige Haarlemmermeerpolder was in oorsprong niets anders dan een veenmoeras met daarin enkele kleinere veenmeren. Grootschalige winning van het laagveen zorgde er in relatief korte tijd voor dat de meren zich konden uitbreiden. In 1472 verbonden het Leidse Meer en het Haarlemmermeer zich. Hierdoor werd een proces in gang gezet dat, overigens in grote delen van Holland, voor een zeer

bedreigende situatie zorgde. Zware stormen kregen hun greep op de watermassa's, waardoor grote stukken land overstroomden en afkalving van de (veen)oevers plaatsvond, een zichzelf versterkend proces.

De groei en het toegenomen regionale belang van Hillegom aan het einde van de Late Middeleeuwen valt af te lezen aan de overgeleverde bevolkingscijfers. Een aantal schriftelijke bronnen maken melding van het aantal haardsteden (huizen) of gezinshoofden in Hillegom: in 1477 stonden er 67 huizen, in 1494 was dit aantal na een opstand van de boeren en stedelingen tegen de grootgrondbezitters als gevolg van een schaarste aan levensmiddelen, prijsstijging, verzwarende van de fiscale druk en de monetaire politiek van de centrale regering, gedaald tot 60 huizen. In 1514 stonden er weer 69 huizen (Beenakker, 1998) en bedroeg het inwonertal 424. Ter vergelijking: Leiden had op dat moment meer dan 5000 inwoners terwijl in Sassenheim 129 mensen woonden.

Nieuwe tijd

Na de voor Hillegom toch niet makkelijke 15e eeuw - de pest waarde rond, graan-oogsten mislukten - zorgde ook de 16e eeuw voor tegenspoed. De Reformatie had voor Hillegom rampzalige gevolgen. De Beeldenstorm raasde over het huidige Nederland; de reactie van de katholieke koning Philips II loog er niet om. De Tachtigjarige Oorlog nam een aanvang. In 1575 ging de kerk van Hillegom in vlammen op. Van de 57 huizen die Hillegom op dat moment telde, bleven er slechts 4 gespaard. Dat jaar kenmerkt daarentegen ook de laatste schermutselingen in en rond Hillegom. Langzaam kon Hillegom uit de as herrijzen en de Gouden Eeuw tegemoet treden. De welvaart in en rond Hillegom laat zich aflezen aan het ontstaan van de Elbroekerpolder, de Vosse- en Weerlanerpolder en de Oosteinderpolder. Feitelijk zijn deze polders door particulier boereninitiatief ontstaan. De klink van het veen in het weidegebied zorgde voor een toenemende wateroverlast. Deze overlast werd bestreden door kaden aan te leggen en met kleine molentjes de zo ontstane poldertjes te bemalen. Deze polders vormden daarmee een buffer tussen het steeds groeiende (en pas in 1852 droogbemalen) Haarlemmermeer en de steeds verder afgegraven strandwal.

Aan de andere kant van Hillegom zorgde de aanleg van de Leidsche Trekvaart tussen Leiden en Haarlem voor een positieve impuls. De trekvaart (min of meer de westgrens van de gemeente Hillegom) kwam in 1657 gereed en liep door de strandvlakte tussen het strandwallencomplex waar Hillegom op ligt en de strandwal van Noordwijkerhout. Het verkeer en vervoer met de trekschuit won snel aan populariteit en raakte pas met de opkomst van de spoorwegen in onbruik.

De groente- en fruitteelt kwam tot bloei. Met name Mr. Jan Six, van oorsprong Amsterdams koopman, gaf hier een impuls aan door het afzenden grootser aan te pakken en de infrastructuur te verbeteren. Zelf verwierf Six Het Hof (of 't Huys) van Hillegom, de plaats waar de 's Graven Rade al in de 14e eeuw voor haar vergaderingen en rechtspraak bijeen kwam. Dit Hof van Hillegom is tegenwoordig in gebruik als gemeentehuis.

Niet alleen Jan Six vestigde zich in de omgeving van Hillegom; talloze welgestelden uit Haarlem en Amsterdam bewoonden buitenplaatsen en hadden landgoederen: Meer en Dorp, Lapinenbergh, Welgelegen, Duin en Weg, Treslong etc. Vele buitenplaatsen en landhuizen werden echter in de Napoleontische tijd (1795-1813)

al weer verwoest of kwamen tot verval.

De laatste buitenplaatsen vielen ten prooi aan een nieuwe economische - Hillegomse - omwenteling: groente en fruit maakte plaats voor de bollenteelt. Het leverde domweg meer op. De gevolgen waren uiteindelijk, vanuit een landschappelijk en archeologisch oogpunt, desastreus. In de woorden van Arie den Hoed: "In het begin van de jaren twintig [van de 20e eeuw] was een gebied van ongekend natuurschoon veranderd in een troosteloze vlakte met ongeveer één maand van kleurenpracht en 11 maanden zand per jaar" (Nieuwenhuizen-Fransen, Steenvoorden-Lagerweij & Lemmers [eindredactie], 2001; www.hillegom.nl). De bollenteelt hield gelijke tred met de ontzandingen. Enerzijds werd het zand gebruikt om dorpen en steden uit te kunnen breiden, om metselstenen te produceren, om spoorwegen en trambanen aan te kunnen leggen of bijvoorbeeld als ballast voor schepen, anderzijds leverden de ontzandingen een voor de bollenteelt geschikte bodem op. Hiervoor is namelijk een kalkrijke grond nodig; de top van een strandwal of een duin is door verweringsprocessen ontkalkt.

Curieus is dat de Keukenhof in Lisse bestaat bij de gratie van de halsstarrigheid van de graaf van Lijnden, die weigerde te ontzanden en zijn landgoed rustig bleef bewonen, ondanks fel protest van de gemeente. Heden ten dage zijn er in Nederland vrijwel geen intacte Oude Duinen te vinden; in het Keukenhofbos kunnen ze echter, met dank aan de graaf, worden bewonderd (figuur 2).

4.3 De archeologische vindplaatsen in Hillegom

Op basis van de gegevens uit ARCHIS zijn uit het onderzoeksgebied slechts 9 vondstmeldingen (zogenaamde 'waarnemingen') en geen enkel archeologisch monumentterrein bekend (peildatum 01-07-2006). Dit bestand is vervolgens 'gefilterd' zoals hierboven is beschreven, een filtering die er in feite op neerkomt dat het kaf van het koren wordt gescheiden.

Op deze wijze zijn 4 vindplaatsen 'gedefinieerd'. Uit andere bronnen (met name literatuur) zijn hieraan nog 5 vindplaatsen toegevoegd (waarmee het totaal weer op 9 vindplaatsen komt; tabel 2). Dit betreft een aantal vindplaatsen waar in een ver verleden vondsten zijn gedaan, waarvan de context niet duidelijk is, maar die desondanks als indicatief beschouwd kunnen worden. Deze staan dan ook op kaartbijlage 1 aangegeven. Dit is een arbitraire keuze geweest: op de kaart staan vindplaatsen waarvan RAAP vermoedt dat met archeologische resten ter plaatse terdege rekening gehouden dient te worden.

Eén door Van Heeringen beschreven vindplaats van IJzertijd-aardewerk bleek bij nadere beschouwing in Noordwijkerhout te liggen (Van Heeringen, 1992). In de tekst van Van Heeringen wordt deze vindplaats beschreven als in Hillegom liggend, ook op figuur 23 staat deze met een verkeerde coördinaat (en daarmee in Hillegom liggend) aangegeven. De feitelijke ligging is precies 3 km westelijker: in Noordwijkerhout ter hoogte van Ruigenhoek.

Ten slotte dient opgemerkt te worden dat het hier uitsluitend *archeologische* vindplaatsen betreft. De historisch-geografische of historisch-bouwkundige elementen (de 3 molenrestanten, bovengrondse monumenten, wegen, verkavelingspatronen etc.), zoals aangegeven op onder andere de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) Zuid-Holland, worden hier niet opgesomd.

Tabel 2. Getalsmatige verhouding van vindplaatsen per periode. Ter vergelijking zijn alle Bollengemeenten in de tabel opgenomen.

Periode	Hillegom	Lisse	Noordwijkerhout	Totaal
Prehistorisch			3	3
Neolithicum	1	4		5
Neolithicum/Bronstijd	1	2	2	5
Bronstijd			6	
Bronstijd of IJzertijd			2	2
IJzertijd	1		3	4
IJzertijd of Romeinse tijd		1	2	3
Romeinse tijd (inheems)	1			1
Vroege Middeleeuwen/Nieuwe tijd		1		1
Late Middeleeuwen		1	3	4
Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd	3	2	2	7
Nieuwe tijd	1	2		3
Onbekend	1	1	0	2
Totaal	9	14	23	46

De begrenzingen van vindplaatsen

Van alle door RAAP gedefinieerde vindplaatsen is de exacte omvang en begrenzing niet bekend. Ze zijn op kaartbijlage 1 als puntwaarneming aangegeven. Van veel vindplaatsen in ARCHIS is bekend waar ze ongeveer liggen, maar de kennis over de exacte begrenzing ontbreekt, doordat ze niet of nog niet systematisch zijn onderzocht. De enige vindplaats in Hillegom die is begrensd, is de 'historische dorpskern' (catalogusnummer 9; bijlage 1). Dit verdient enige toelichting. Veel historische stads- of dorpskernen hebben de (Monumentenwet volgende) status van 'terrein van hoge archeologische waarde' en zijn in ARCHIS of de provinciale afgeleiden hiervan (AMK, CHW of CHS) als zodanig opgenomen. Om deze kernen te begrenzen heeft men ervoor gekozen de topografische situatie van circa 1850 als uitgangspunt te nemen. De dorpskern van Hillegom bezit deze status niet. De provincie Zuid-Holland heeft echter besloten de dorpskern op bovengenoemde wijze te begrenzen en op de kaart te zetten (Provincie Zuid-Holland, 2002; <http://chs.zuid-holland.nl>) en hier een status aan te koppelen.

Opgemerkt moet worden dat de begrenzing van vindplaatsen los staat van de begrenzing van archeologisch al onderzochte gebieden. Deze laatste begrenzingen hebben wel degelijk betekenis, doordat een al geïnventariseerd terrein uiteraard niet nog een keer onderzocht hoeft te worden. Om die reden staan ze dan ook aangegeven op kaartbijlage 1.

Hierbij moeten echter 4 kanttekeningen worden gemaakt. In de eerste plaats staan enkele onderzoeken die uitsluitend bureauonderzoek en/of toetsend veldwerk betroffen er niet op. In de tweede plaats kan een terrein onderzocht zijn, maar is het archeologische proces voor de betreffende locatie op het moment van schrijven nog niet afgerond, bijvoorbeeld doordat er nog vervolgonderzoek uitgevoerd moet worden. In die gevallen wordt het betreffende onderzoek beschouwd als zijnde 'in procedure'. Ten slotte stelt de provincie Zuid-Holland zich op het standpunt dat 'al eerder onderzocht' niet per se impliceert dat dit ook naar de huidige normen is gebeurd.

Met name onderzoek van voor 1998 wijkt in methodisch opzet vaak af van later onderzoek en is derhalve ‘verouderd’. Wanneer een vergunning aangevraagd wordt voor een op de archeologische beleidskaart al onderzocht gebied, moet dan ook eerst gekeken worden of dit onderzoek KNA-waardig en naar de eisen van de provincie Zuid-Holland is uitgevoerd. Dit is (volgens RAAP) overigens met de meeste al onderzochte gebieden wel het geval.

Ten slotte, is het van belang te weten tot op welke diepte het archeologisch onderzoek is gebeurd. Wanneer dit bijvoorbeeld slechts 1 m -Mv bedraagt en er wordt anno nu een parkeergarage tot op een diepte van 3 m -Mv gebouwd én er geldt ook een archeologische verwachting tot op die diepte, dan moet het terrein alsnog onderzocht worden.

Conclusies

Geconcludeerd kan worden dat het archeologische vindplaatsenbestand een magere afspiegeling vormt van wat er ooit geweest moet zijn, of wellicht deels nog aanwezig is. In de gemeente Hillegom kan een aantal verschillende archeologische ‘kernzones’ worden onderscheiden, ieder met hun specifieke archeologische karakter, waarde en potentieel. Hieronder volgt een korte beschrijving van de archeologische kernzones:

De Geestgronden bij Vogelenzang

Strandwallen hebben vanaf het Neolithicum aantrekkelijke vestigingslocaties gevormd voor de mens. De archeologische verwachting voor de strandwallen is daarom hoog te noemen: de IKAW en CHS reflecteren dan ook deze gedachte. Hierbij kan en moet een belangrijke nuancering gemaakt worden: het grootste deel van de strandwallen van Hillegom is vergraven of omgezet ten behoeve van de bloembollenteelt en de winning van zand voor diverse doeleinden. Het meest intacte deel van de strandwal is in Hillegom ter hoogte van het psychiatrisch ziekenhuis Vogelenzang te vinden (kaartbijlage 1), in het uiterste noorden van de gemeente. Het feit dat hier geen vondsten zijn gedaan, wil wellicht alleen maar zeggen dat hier de strandwal niet is afgezaagd. Het is overigens niet alleen vanuit archeologisch oogpunt een interessant gebied. Ook vanuit een cultuurhistorisch en landschappelijk oogpunt is dit gebied de uitzondering op het door brede weteringen gekenmerkte afgezande deel van de strandwal.

De historische kern

Zoals is gesteld, heeft de historische dorpskern van Hillegom (nog) geen formele status op nationaal of provinciaal niveau. Wel staat deze kern op de CHS, regio Duin- en Bollenstreek, aangegeven als een zone met een ‘zeer grote kans op archeologische sporen, stads- of dorpskern’, met name op middeleeuwse en post-middeleeuwse sporen. Diverse vondsten ondersteunen dit. De kern van Hillegom is bovendien een zone waar de strandwal niet is afgegraven. Hoewel de ondergrond deels verstoord is door de latere bebouwing kunnen sporen van bewoning uit de Prehistorie juist onder het dorpscentrum goed bewaard zijn gebleven. De gaafheid van het landschap is hier groter dan in de omliggende zanderijen.

4.4 Resultaten veldtoets

Beantwoording onderzoeksvragen

Voor de veldtoets zijn de in § 2.4 gestelde onderzoeksvragen leidend geweest. Hieronder volgt een kort 'antwoord' op elke gestelde vraag. De resultaten hiervan zijn mede bepalend geweest voor de in § 4.5 vastgestelde en daar verantwoorde archeologische verwachting.

In hoeverre is onder de historische dorpskern van Hillegom nog intact Oud Duinzand aanwezig? Indien aanwezig, komen hierin humeuze niveaus (vegetatiehorizonten) voor waarop prehistorische bewoning mogelijk is geweest en wat is dan van deze lagen de NAP-hoogte?

Tijdens de veldtoets zijn geen vegetatiehorizonten in Oud Duinzand aangetroffen. De NAP-hoogte van het onverstoord pakket binnen de grenzen van de dorpskern wijst er echter op dat de strandwal en eventueel een laag Oud Duinzand (in boringen vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden) nog intact is. In een geval werd een pakket schijnbaar onverstoord strandwal- of duinzand aangetroffen op 4,31 m +NAP. Een dergelijke hoogte suggereert nog intacte duinresten.

In hoeverre is op de oostelijke flank van de strandwal nog intact Oud Duinzand of strandwalzand aanwezig? Indien aanwezig, komen hierin humeuze niveaus (vegetatiehorizonten) voor waarop prehistorische bewoning mogelijk is geweest en wat is dan van deze lagen de NAP-hoogte?

Modelmatig kan niet tot een andere conclusie gekomen worden dan dat de flanken van de strandwallen nog deels intact kunnen zijn, en dat hierop bewoning mogelijk is geweest (zie § 4.5). Ook het onderzoek bij Klein Leeuwenhorst in Noordwijkerhout wijst hierop (Pronk, 2003). Toch is ervoor gekozen deze veronderstelling nogmaals te toetsen. In een aantal boringen (zie onderstaande tabel) zijn op de flanken van de strandwal inderdaad nog vegetatiehorizonten aangetroffen. De grootste diepte tot waarop deze voorkwamen was (aan de westzijde van de N208 ter hoogte van de noordpunt van de Elsbroekerpolder) 2,95 m -NAP, een opvallend grote diepte. Deze waarnemingen maken duidelijk dat deze lagen inderdaad in dergelijke 'flanksituaties' kunnen voorkomen en ondersteunen het beeld van de modelmatig bepaalde grens van 3 m -NAP (zie § 4.5).

Boring	Coördinaat	Waarneming	NAP-hoogte
17	99.377/477.457	Vegetatiehorizont	-2,85 tot -3,05
32	100.602/480.110	Humeuze laag in strandwal/Oud duinzand	-1,47 tot -1,57

Tabel 3. Overzicht van aangetroffen humeuze niveaus of vegetatiehorizonten in op de flanken van een strandwal gezette boringen (in Hillegom).

Kunnen op perceelsniveau door middel van verkennend booronderzoek of een veldinspectie uitspraken over de intactheid van de dagzomende strandwallen worden gedaan?

De veldtoets lijkt de veronderstelling dat uitspraken gedaan kunnen worden, te bevestigen. Het lijkt, in de gevallen dat de percelen een goede vondstzichtbaarheid hebben, zelfs mogelijk om te volstaan met een veldinspectie.

In hoeverre kenmerken (bijvoorbeeld in lithologische zin) omgespoten percelen zich ten opzichte van percelen die alleen zijn afgegraven ('driesteekdelven'), of nog intact zijn?

De indicatoren voor een omgespoten perceel blijken te zijn:

- Afgegraven en geëgaliseerd, dus geen microreliëf meer en waarschijnlijk steilranden in de directe omgeving, zeker wanneer er 'oude' wegen in de nabijheid lopen;
- Homogene bouwvoor met weinig humus;
- Grote rechthoekige percelen, geen 'kleine' of 'onregelmatige verkaveling'. In dat licht kan bijvoorbeeld gewezen worden op de zone rond het Oosterduinse Meer in vergelijking met de Lageveense Polder in Lisse;
- Direct onder de bouwvoor kalkrijk, vaak (donker)grijs zand met veenbrokken, schelpen en detrituslagen (in enkele gevallen bleken deze indicatoren juist te missen);
- Op het maaiveld is niet alleen mest/huistuinafval zichtbaar, maar ook veenbrokjes en schelp(fragmenten) (figuur 4);
- Landschappelijke ligging is meestal op de voormalige veenweidegebieden (de zone van de strandvlakten tussen de strandwallen).

Figuur 4. Omgespoten grond aan het oppervlak: veenbrokjes, schelpfragmenten en houtbrokjes.

Lithologische verschillen tussen omgezette percelen (a.g.v. driesteekdelven) en omgespoten percelen blijken nauwelijks relevant te zijn. Bij omgezette percelen zit vaak nog kalkloos zand onder de bouwvoor. Tevens ligt er alleen mest of huisafval

op het oppervlak (en dus geen schelpen en/of veenbrokken), de percelen zijn vaak kleiner en onregelmatiger van vorm en de landschappelijke ligging verschilt. Deze percelen liggen vaker op de strandwallen zelf.

Is in de strandvlakte ten westen van Hillegom en op de wadafzettingen ten oosten van Hillegom nog intact veen aanwezig, en zo ja, hoe kenmerkt zich dit?

Ten oosten van Hillegom is overwegend (licht) kleiig rietveen aanwezig, soms met klei- en zandlagen. Vaak was de top van het veen verstoord of de overgang naar het bovenliggende (vaak opgebrachte) zandpakket scherp en abrupt, hetgeen op vergraving kan duiden. Veraard veen is in slechts een enkele boring aangetroffen.

Wat is de geologische opbouw ter plaatse van de locatie van de door de SOB in de Vosse- en Weerlanerpolder aangetroffen inheems-Romeinse scherven? En klopt de door de SOB opgegeven NAP-hoogte van deze vondst?

Het profiel kenmerkt zich door een circa 60 cm dikke zwak siltige zandlaag waarin plantenresten zijn aangetroffen. Deze laag is mogelijk opgebracht. Hieronder zit een laag zwak kleiig rietveen met houtresten. Deze laag bevindt zich op een diepte van 3,4 m -NAP tot 4,4 m -NAP. Onder het veen komen wadafzettingen voor: sterk siltige klei, ook met plantenresten. De NAP-waarde van de vondst van de SOB valt keurig binnen het gegeven interval.

4.5 Bepaling van de archeologische verwachting

Bij de bepaling van de archeologische verwachting is er uiteindelijk voor gekozen om van 3 bronnen gebruik te maken. Reden hiervoor was dat alleen deze 3 bronnen voor zowel Hillegom, Lisse als Noordwijkerhout vlakdekkend beschikbaar waren, en dat deze bronnen na een bewerking, resulterend in een verwachtingskaart met een schaalniveau 1:10.000, geschikt zijn voor gebruik op het gemeentelijke niveau. Het betreft de bodemkaart van Van der Meer (1952), het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) en de digitale boorgegevens uit Dinoloket, de database van TNO-NITG (de voormalige Rijks Geologische Dienst).

De bodemkaart maakt een onderscheid in verschillende groepen bodems: de strandwalgronden, zanderijgronden, strandvlakte-zandgronden en 'bijzondere onderscheidingen'. Deze indeling vormde de basis voor de toekenning van de archeologische verwachting. Dit wordt hieronder toegelicht.

Op kaartbijlage 1 zijn de verschillende onderscheiden verwachtingszones weergegeven. Aan deze verwachtingen zijn adviezen voor in bestemmingsplannen op te nemen voorschriften gekoppeld. Deze voorschriften zijn zo expliciet mogelijk en worden, voor zover mogelijk en van toepassing, in maten uitgedrukt (oppervlakten, diepten). Ook deze maten worden hieronder toegelicht.

Strandwalgronden (Ww)

Strandwalgronden komen alleen voor op de Geestgronden bij Vogelenzang in het uiterste noorden van de gemeente Hillegom. Koppeling aan het AHN maakt duidelijk dat in deze zone de strandwal nog steeds intact is. Voor deze zone geldt dan ook een hoge archeologische verwachting.

Archeologische onderbouwing van de op kaartbijlage 1 genoemde maten

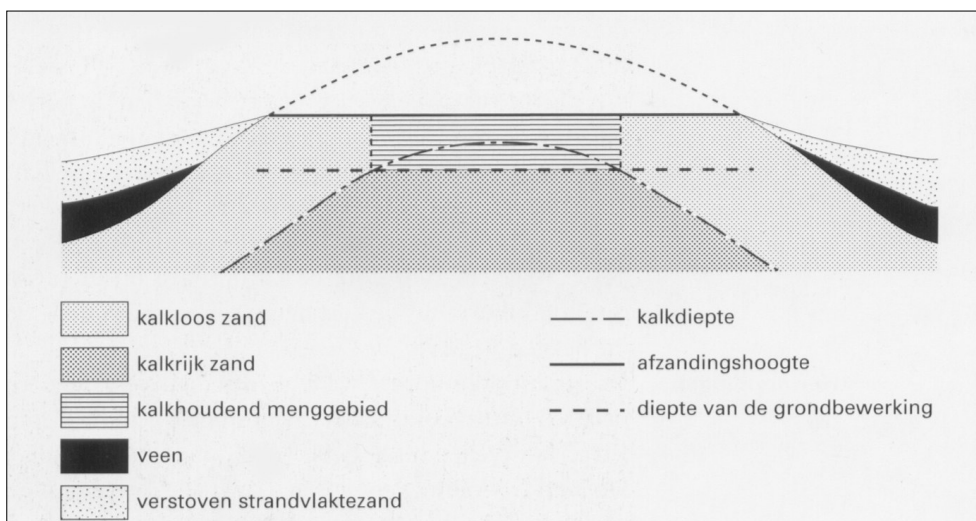
In geval van een intacte strandwal wordt aanbevolen bij bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv en groter dan 100 m² vroegtijdig inventariserend archeologisch onderzoek uit te voeren. Dertig centimeter is in (archeologisch) Nederland een algemeen geldende maat voor de bouwvoor; exact is dit niet aan te geven of weer te geven. Een bouwvoor, ook wel ploegvoor of ploegzone, is sowieso verstoord en komt vrijwel overal voor. Er is dus geen verplichting om deze laag te onderzoeken.

Voor de genoemde maat van 100 m² bestaat geen archeologisch inhoudelijke onderbouwing: deze maat is niets meer en minder dan de uitkomst van het politieke debat bij de behandeling van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in de Tweede Kamer (zie ook § 4.3.2 in deel I van dit rapport). Deze maten kunnen als absolute ondergrenzen worden gezien. In feite zijn dit (met uitzondering van de voorschriften voor bekende vindplaatsen, zoals historische kernen) de 'zwaarste' voorschriften.

Zanderijgronden (Wz)

Er komen 4 verschillende zanderijgronden voor (Wz1, Wz2, Wz3 en Wz4) die zich onderscheiden door het kalkgehalte van de bovengrond. De kalkrijke zanderijgronden (Wz1) zijn centraal op de oorspronkelijke strandwal te vinden terwijl de kalkhoudende (Wz2 en Wz3) en kalkloze zanderijgronden langs de flanken liggen, waarbij opvalt dat het kalkverloop in het horizontale vlak gezien veel scherper is aan de 'loefzijde' van de strandwal. Waarschijnlijk is de hellingshoek aan de zeekant scherper door de mariene erosie die hier ooit is opgetreden. De kalkgrens lijkt deze hellingshoek te volgen.

Het kalkverloop is het effect van de ontzandingen (figuur 5). De strandwal wordt als het ware onthoofd, waarbij de kalkrijke afzettingen aan de oppervlakte komen te liggen.

Figuur 5. Schematische dwarsdoorsnede van een strandwal. Na afzanding liggen de kalkrijke afzettingen weer vlak onder het oppervlak (bron: Berendsen, 1997).

De mate waarin men op zanderijgronden nog archeologische resten kan verwachten is afhankelijk van de diepte tot waarop de strandwal is afgegraven. De oudste (bekende) strandwal in Nederland is de door RAAP aangetroffen Noordhoorn-strandwal (Deunhouwer, 2002). Op deze strandwal bleek een neolithische nederzetting te liggen.

De top van deze strandwal ligt op 3 m -NAP, terwijl de basis op 4,85 m -NAP ligt. In westelijke richting ligt deze basis van de strandwallen in principe steeds hoger gezien het feit dat de zeespiegel steeg en de kust progradeerde, oftewel zich in westelijke richting uitbouwde (Van de Plassche, 1982). Met andere woorden, *het terminus post quem* is gerelateerd aan de NAP-diepte. De strandwal van Hillegom is een van de oudste strandwallen, die van Noordwijkerhout is jonger. De NAP-hoogte van het zandvoorkomen maakt echter duidelijk dat op alle strandwallen in de Bollengemeenten al bewoning in het Neolithicum kan voorkomen en wel vanaf een hoogte van 3 m -NAP (Louwe Kooijmans, 1985), ongeveer een meter boven het Gemiddeld Hoogwaterniveau (GHW). De strandwal van Hillegom is tot ongeveer 0 NAP afgezaagd, waarna nog circa 1 m diep de grond is omgezet door het driesteekdelven. Er is dus nog een zone, tussen 1 en 3 m -NAP (in dit geval vrijwel gelijk aan de maaiveldhoogten) waar archeologische resten verwacht worden. De basis van de neolithische cultuurlaag die bij booronderzoek is aangetroffen op het landgoed Klein Leeuwenhorst (Pronk, 2003), ligt op maximaal 2,5 m -NAP, precies binnen deze zone. Dit maakt duidelijk dat er in de zanderijgronden nog steeds terdege met archeologische resten rekening gehouden moet worden. Alleen in de gevallen dat de gronden omgespoten zijn, een vorm van grondbewerking waarbij de ondergrond tot 5 à 6 m -NAP wordt verstoord (Heunks, 1995), kan gevoeglijk worden aangenomen dat er geen archeologische resten *in situ* meer kunnen voorkomen. Omspuiten heeft, voor zover bekend, alleen ten westen van de strandwal plaatsgevonden, in de strandvlakte. Concluderend kan de archeologische verwachting voor de zanderijgronden niet op 'nul' worden gesteld. De kalkrijke en kalkhoudende zone (Wz1, Wz2 en Wz3) zijn als middelmatig gekwalificeerd, terwijl voor de kalkloze zone (Wz4) een hoge archeologische verwachting geldt. Deze zone kan gezien de ligging op de flank als een relatief intact deel van de strandwal wordt beschouwd; een vergelijking met figuur 5 maakt dit duidelijk. Wanneer dit beeld met het AHN wordt vergeleken, kan opgemerkt worden dat ook de flanken soms op perceelsniveau afgegraven zijn. De NAP-waarden maken echter duidelijk dat deze constatering geen implicaties voor het verwachtingsmodel heeft.

Archeologische onderbouwing van de op kaartbijlage 1 genoemde maten

In geval van een afgegraven strandwal worden op kaartbijlage 1 twee varianten onderscheiden waarvoor verschillende voorschriften gelden. Voor een deels afgegraven strandwal met een kalkloze top geldt hetzelfde voorschrift als een nog intacte strandwal (zie boven). In wezen zijn dit, hoewel deels afgegraven, nog relatief intacte delen van de strandwal.

Wanneer de afgegraven strandwal echter een kalkrijke top heeft, duidt dit op een grotere afgraving dan in de 'kalkloze' situatie. (Dagzomende strandwallen ontkalken na verloop van tijd; kalkloos zand ligt dus bovenop.) Hiervoor geldt dat bij bodemingrepen dieper dan 1 m -Mv en groter dan 500 m² vroegtijdig inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd dient te worden. De maat van één meter diepte is gebaseerd op de gemiddelde verstoringdiepte na het zogenaamde 'driesteekdelven' of diepdelven (zie § 3.3, deel II). De omvang van 500 m² is gebaseerd op de gemiddelde minimale erfomvang van een huisplaats uit de Bronstijd-Middeleeuwen (Tol e.a., 2004).

Strandvlakte-zandgronden (Wv)

Van der Meer onderscheidt 2 typen strandvlakte-zandgronden in Hillegom: de strandvlakte-zandgrond dikker dan 1 m op veen (Wv1) en de strandvlakte-zandgrond dunner dan 1 m op veen (Wv2). Deze bodemkundige indeling maakt daarmee niet duidelijk dat er in geologisch opzicht een groot verschil is tussen de strandvlakte-zandgronden ten westen en ten oosten van de strandwal. De mariene sedimenten in de strandvlakte tussen de strandwallen van Noordwijkerhout en Hillegom worden tot het Laagpakket van Zandvoort gerekend (voorheen Oude en Jonge Strandafzettingen), terwijl de wadafzettingen ten oosten van Hillegom tot het Laagpakket van Wormer (voorheen Afzettingen van Calais) worden gerekend en daarmee een veel oudere oorsprong kennen. Beide zones zijn met veen dichtgegroeid. Op dit veen is weer zand verstoven. De archeologische verwachting voor al deze lagen kan als laag worden ingeschaald. Zowel een veenmoeras als een waddenmilieu kenmerken zich niet door een grote dichtheid aan archeologische grondsporen en resten. Opgemerkt moet worden dat op veen wel bewoning mogelijk kan zijn, en dat exploitatie van veen voor zout of brandstof van alle tijden is. Een inheems-Romeinse pot die in de Vosse- en Weerlanderpolder is aangetroffen, duidt hierop. De verstuvingslaag kan bewoond zijn geweest, maar ook deze verwachting is laag. Bovendien zijn veel gronden in de strandvlakte (westelijk van Hillegom) vestoord door het omspuiten. Hoewel voor het gebied tussen Hillegom en Noordwijkerhout een lage archeologische verwachting geldt, is ervoor gekozen hieraan toch een bestemmingsplanvoorschrift te koppelen: niet alle kleinere strandwalresten en duinen staan op de kaart, hoewel een analyse van gegevens van Dinoloket hier niet op lijkt te wijzen. Verkennend booronderzoek bij grotere ruimtelijke ingrepen kan hier meer kennis over genereren. Ook voor een smalle zone ten oosten van de strandwal geldt een dergelijk bestemmingsplanvoorschrift. In dit geval moet echter de onderzoeksvraag of de voet van de strandwal in deze zone nog voorkomt, centraal staan.

Archeologische onderbouwing van de op kaartbijlage 1 genoemde maten

Kaartbijlage 1 onderscheidt drie verschillende verwachtingszones in de ingesloten strandvlakte. In het geval er kwelderafzettingen aanwezig zijn, wordt in verband met de kans op archeologische resten vanaf de Late IJzertijd op dit niveau het meest strikte voorschrift aangehouden: 30 cm -Mv en een oppervlakte van >100 m² (zie boven).

In de overige gevallen wordt een afwijkende omvang gehanteerd: 500 m². Deze maat grijpt niet terug op de bovenbeschreven gemiddelde omvang van een huisplaats, maar is bepaald op basis van het billijkheidsprincipe. De kans dat in deze zones archeologisch interessante strandwalresten en/of duinen worden aangetroffen, wordt laag ingeschat. Wanneer deze echter wel aanwezig blijken te zijn, kan ook direct van een in geologisch opzicht al interessante situatie worden gesproken. Feitelijk zou op basis van zo'n vondst de kaartbijlage aangepast moeten worden: er is geen sprake meer van een strandvlakte. Er is voor gekozen om alleen bij de 'grotere' ruimtelijke ingrepen (>500 m²) een verkennend onderzoek aan te bevelen. Simpel gezegd: op die manier wordt voorkomen dat veel klein en naar de huidige ervaring zinloos onderzoek wordt gedaan, terwijl anderzijds de lage verwachtingswaarden wel getoetst worden (mede ter voorkoming van een zelfbevestigend beeld).

Bijzondere onderscheidingen (B)

Op de bodemkaart van Van der Meer komen 2 bijzondere onderscheidingen voor: de omgespoten gronden (B6) en uitgeveende en ingevaren grond (B8). Beide eenheden komen alleen ten westen van de strandwal voor. In het laatste geval zegt deze vorm van verstoring niets over de mate van verstoring van eventuele strandwalresten en duinen. In het eerste geval is dat zeker wel het geval: die zijn verstoord. Zoals gesteld, geldt een lage archeologische verwachting voor omgespoten gronden en worden hieraan ook geen bestemmingsplanvoorschriften gekoppeld.

Archeologische onderbouwing van de op kaartbijlage 1 genoemde maten

Voor omgespoten gronden geldt dat er geen voorschriften gelden: er is geen kans meer op aanwezige archeologische waarden.

Literatuur

- Beenakker, J.J.M.**, 1998. *750 jaar Kerk in Hillegom. Acht eeuwen wonen, werken en kerken in een dorp in de Bollenstreek*. Boek- en kantoorboekhandel Stevens, Hillegom.
- Berendsen, H.J.A.**, 1997. *Landschappelijk Nederland*. Van Gorcum, Assen.
- Berendsen, H.J.A.**, 2004. *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*. Van Gorcum, Assen.
- Bink, M.**, 2006. Warmond. Park Klinkenberg, archeologisch onderzoek. *BAAC-project 05.004*. BAAC bv, Den Bosch/Deventer.
- Brinkkemper, O., e.a. (redactie)**, 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Deeben, J. & R. Wiemer**, 1999. Het onbekende voorspeld: de ontwikkeling van een indicatieve kaart van archeologische waarden. *Nederlandse Archeologische Rapporten 20*. ROB, Amersfoort.
- Deunhouwer, P.**, 2002. De Neolithische vindplaats op de Noordhoorn-strandwal. Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO). *RAAP-rapport 771*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Eerden, M. & E. Rensink**, 1996. *Van verwachtingskaart tot beleidskaart: terminologie en toepasbaarheid van archeologische kaarten*. ROB/RAAP, Amersfoort/Amsterdam.
- Groenewoudt, B.J.**, 1994. Prospectie, waardering en selectie van archeologische vindplaatsen: een beleidsgerichte verkenning van middelen en mogelijkheden. *Nederlandse Archeologische Rapporten 17*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Heeringen, R.M. van**, 1992. *The Iron Age in the Western Netherlands*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Hessing (red.)**, 2001. *Archeologisch onderzoek op de Zanderij-Westerbaan te Katwijk: een voorlopig verslag*. Vestigia, Bunschoten.
- Heunks, E.**, 1995. Bedreigingen van het bodemarchief door landbouwkundige bodemtechnische ingrepen: een oriëntatie. *RAAP-rapport 100*. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Jelgersma, S., J. de Jong, W.H. Zagwijn & J.F. Van Regteren Altena**, 1970. The coastal dunes of the western Netherlands; geology, vegetational history and archaeology. In: *Mededelingen Rijks Geologische Dienst. Nieuwe Serie* No. 21, p. 93-168. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Kruidhof, C.N.**, 2003. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart gemeente Berkel en Rodenrijs. *RAAP-rapport 914*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

- Kruidhof, C.N.**, 2004. Plangebied Mariëngaerde, gemeente Warmond: een inventariserend archeologisch onderzoek: proefsleuven. *RAAP-rapport* 1073. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Kruidhof, C.N. & J.H.M. van Eijk**, 2004. Plangebied Mariëngaerde, gemeente Warmond: een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-notitie* 538. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Leijnse, K.**, 2006. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart gemeente Bodegraven. *RAAP-rapport* 1160. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Leusen, M., van & H. Kamermans (redactie)**, 2005. Predictive Modelling for Archaeological Heritage Management: A research agenda. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 29. Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek, Amersfoort.
- Louwe Kooijmans, L.P.**, 1985. *Sporen in het land. De Nederlandse delta in de prehistorie*. Meulenhoff Informatief, Amsterdam.
- Meene, E.A. van de, M. van Meerkerk & J. van der Staay**, 1988. *Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartblad Utrecht Oost (310)*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Meer, K. van der**, 1952. De Bloembollenstreek. Resultaten van een veldbodemonderzoek in het bloembollengebied tussen Leiden en het Noordzeekanaal. De Bodemkartering van Nederland, deel XI. *Verslagen van Landbouwkundige Onderzoekingen* No. 58.2. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Nederlands Normalisatie-instituut**, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Nieuwenhuizen-Fransen, T., T. Steenvoorden-Lagerweij & C. Lemmers (red.)**, 2001. *Kwartierstatenboek Hillegom van 15 Hillegomse families*. Stichting Vrienden van Oud Hillegom, Hillegom.
- Plassche, O. van de**, 1982. Sea-level changes and water-level movements in the Netherlands during the Holocene. In: *Mededelingen Rijks Geologische Dienst*, volume 36-1. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Pronk, E.C.**, 2003. Plangebied Klein Leeuwenhorst, gemeente Noordwijkerhout: een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-notitie* 474. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Provincie Zuid-Holland**, 2002. *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Duin- en Bollenstreek*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- ROB**, 2005. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) versie 2.1*. Ontleend aan <http://www.archis.nl>.
- Schiltmans, D.E.A.**, 2003. Plangebied Damcentrum te Leidschendam, gemeente Leidschendam-Voorburg: een archeologische verwachtingskaart. *RAAP-rapport* 955. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Schute, I.A.**, 1998a. MER rondweg Aardenburg: bijlagerapport archeologische verwachtingskaart. *RAAP-rapport* 337. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Schute, I.A.**, 1998b. M.E.R.-procedure rondweg Sluis: archeologische verwachtingskaart ten behoeve van de M.E.R. *RAAP-rapport* 336. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

- Schute, I.A.**, 1999. Hanzelijn: aspectrapport archeologie: huidige situatie, autonome ontwikkeling, effectbeschrijving en effectbeoordeling. *RAAP-rapport* 408. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Schute, I.A. & R. Timmerman**, 2005. Plan Tuitjenhorn-West, gemeente Harenkarspel: een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. *RAAP-rapport* 1103. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Schute, I.A. & B. Jansen**, 2007. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart gemeente Katwijk. *RAAP-rapport* 1340 (concept). RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Soonius, C.M., J.W.H.P. Verhagen & D. Bekius**, 2005. Buitengebied gemeente Castricum; een archeologische verwachtings- en advieskaart. *RAAP-rapport* 1211. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Tol, A., P. Verhagen, A. Borsboom & M. Verbruggen**, 2004. Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie. *RAAP-rapport* 1000. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Vos, G.A.**, 1992. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 24-25 West Zandvoort-Amsterdam*. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumentenkaart
CAA	Centraal Archeologisch Archief
CMA	Centraal Monumenten Archief
CvAK	College voor de Archeologische Kwaliteit
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Verklarende woordenlijst

Atlanticum	Onderafdeling van het Holoceen. Het Atlanticum (8800-5000 jaar geleden) was warmer en vochtiger dan ons huidige klimaat.
geest	Zandgrond, waarop akkerbouw en bollenteelt mogelijk is; betreft vaak strandwalgronden.
Hollandveen	In het Subboreaal gevormd veen in laag-Nederland (ca. 5000-3000 jaar voor Chr.).
kreek	Sterk meanderende uitloper van een geul of priel in de kwelder.
kwelder	Begroeid en slechts bij zeer hoge vloed overstroomd buitendijks gebied (vergelijk 'schor', 'gors' en 'griend').
oeverwal	Langgerekte rug langs een rivier of kreek, ontstaan doordat bij het buiten de oevers treden van de stroom het grovere materiaal het eerst bezinkt.
Oude Duinen	Relatief lage duinen welke zijn ontstaan op de strandwallen voor de Hollandse kust van circa 3500 voor Chr. tot de Romeinse tijd. Thans onder en ten oosten van de jonge duinen gelegen Oudland.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatswisselingen van gematigd warm tot zeer koud (de vier bekende IJstijden). Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8800 voor Chr.).
strandvlakte	Oorspronkelijk zeestrand dat genetisch samenhangt met de erachter liggende strandwal. Door kustuitbouw ontstaat een strandvlakte die is ingeklemd tussen twee strandwallen. Strandvlakten zijn meestal afgedekt met veen. Zie <i>strandwal</i> .
strandwal	Door branding en zeestromingen ontstane zandrug parallel aan de kustlijn welke uiteindelijk boven gemiddeld hoogwater uitkomt.
Terra Sigillata	Romeins aardewerk, overwegend glanzend rood en vaak voorzien van reliëfdecoratie.
vegetatieniveau	Onder invloed van een vegetatie gevormd verkleurd (bodem-)niveau in een kleipakket; een bijzondere vorm is de zgn. laklaag.

Figuren, tabellen en (losse kaart-)bijlagen

- Figuur 1.** Verband tussen de zeespiegelstijging en de vorming en ligging van strandwallen en duinen voor de Hollandse kust (bron: Berendsen, 2004).
- Figuur 2.** Eén van de laatste Oude Duingebieden van Nederland: het Keukenhofbos te Lisse.
- Figuur 3.** Het weglichaam en het talud geven de oorspronkelijke hoogte van de strandwal aan. Daaromheen is de strandwal weggegraven.
- Figuur 4.** Omgespoeten grond aan het oppervlak: veenbrokjes, schelpfragmenten en houtbrokjes.
- Figuur 5.** Schematische dwarsdoorsnede van een strandwal. Na afzanding liggen de kalkrijke afzettingen weer vlak onder het oppervlak (bron: Berendsen, 1997).
- Tabel 1.** Archeologische en geologische tijdschaal.
- Tabel 2.** Getalsmatige verhouding van vindplaatsen per periode. Ter vergelijking zijn alle Bollengemeenten in de tabel opgenomen.
- Tabel 3.** Overzicht van aangetroffen humeuze niveaus of vegetatiehorizonten in op de flanken van een strandwal gezette boringen (in Hillegom).
- Bijlage 1.** Vindplaatscatalogus.
- Kaartbijlage 1.** Beleidskaart.

Bijlage 1: Vindplaatscatalogus

	waarnemings- nummer ARCHIS	CMA- CODE	X-COORD	Y-COORD	TOPONIEM	COMPLEX	DATERING	VERWERVING	BESCHRIJVING	LITERATUUR
H1	49591	24HZ-32	99940	478740	Brakershof	Nederzetting, onbepaald	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd	proefsleuven	in proefsleuven zijn grondsporen, afvalkuil, vloertje, waterput, aardewerk aangetroffen	Spanjer, 2003 (ADC-rapport 150)
H2	48010	24HZ-30	99300	479615	Stationsweg 135, 139, 153	Onbekend	Nieuwe tijd (vanaf 1650)	booronderzoek	lintbebouwing 18e eeuw, puin, bot en houtskool	Burnier, Maas & Dorst, 2003 (STAR 14)
H3	45414	25CZ-5	101450	479890	Vosse- en Weerlanerpolder	Onbekend	Romeinse tijd	booronderzoek	bij booronderzoek is in de top Hollandveen een inh. Rom. pot aangetroffen	Ras, 1999 (SOB-rapport)
H4	geen		99237	476997	Spoorzanderij	Onbekend	Midden Bronstijd / Laat- Neolithicum	zanderij	2 naalden, beitel, 2 sikkels, 6 arm- banden, tin fragment, stenen bijl	Brongers, 1983 (RAM 55)
H5	geen		99935	478786	Centrum-Noord	Onbekend	Laat-Neolithicum	graafwerk	stenen strijdhamer	Louwe Kooijmans, 1974; Brongers, 1983
H6	geen		100412	479959	De Zilk	Onbekend	Onbekend	zanderij	gewei, werktuig	Brongers 1983
H7	geen		99200	478200	Veenenburgerlaan	Onbekend	Midden- en Late IJzertijd	?	aardewerk	Van Heeringen e.a. 1998
H8	404888	25CZ-11	100110	479100	Vosselaan 40	Huisplaats, onverhoogd	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd	booronderzoek	aardewerk, tefriet, baksteen	Ras, 2006 (SOB-rapport)
H9	geen		99800	478500	historische dorpskern Hillegom	Wegdorp	Middeleeuwen - Nieuwe tijd	divers	divers	CHS, 2002 (Provincie-Zuid-Holland)